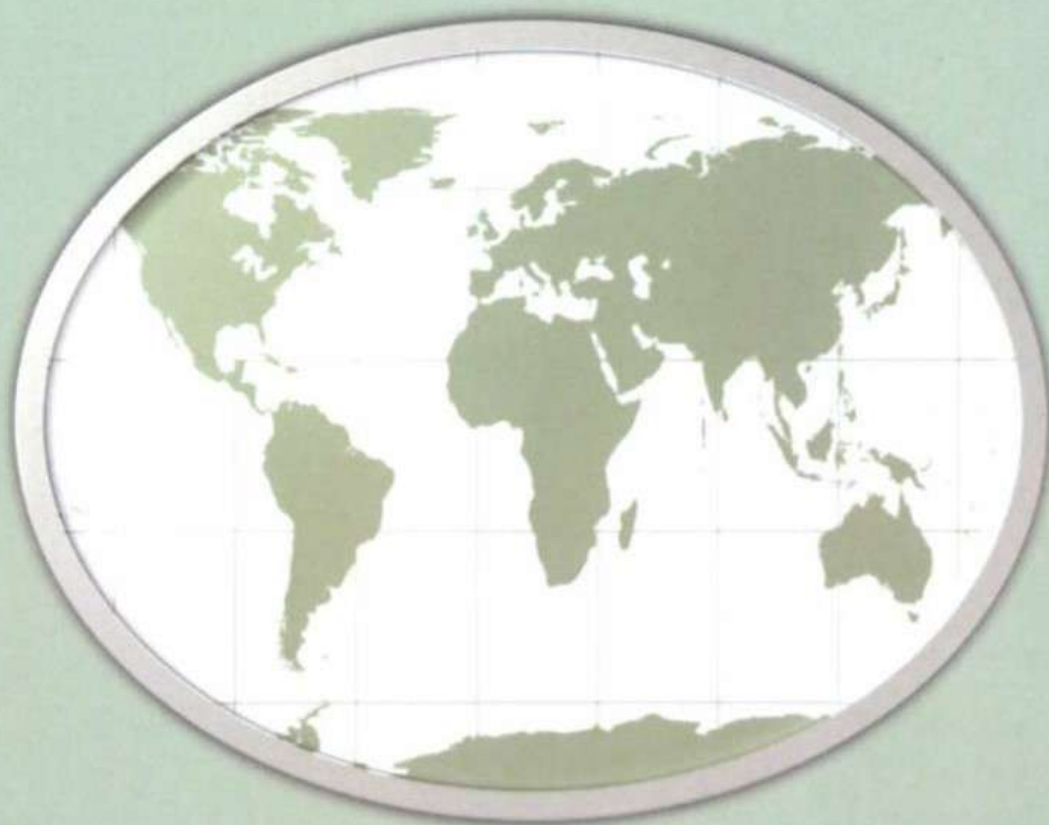

Ladislav HOFREITER

**BEZPEČNOSTNÉ PROSTREDIE
SÚČASNÉHO SVETA**

Ladislav HOFREITER

**BEZPEČNOSTNÉ PROSTREDIE
SÚČASNÉHO SVETA**

Radim Bačuvčík - VeRBuM, 2016

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Hofreiter, Ladislav

Bezpečnostné prostredie súčasného sveta / Ladislav Hofreiter. - Zlín : Radim Bačuvčík- VeRBuM, 2016. - 160 stran

ISBN 978-80-87500-79-8

*355.02 * 351.74/.75 * 327.5 * (437.6) * (437.3)*

- bezpečnostní politika

- vnitřní bezpečnost

- vnitřní bezpečnost -- Slovensko

- vnitřní bezpečnost -- Česko

- mezinárodní bezpečnost

- monografie

355/359 - Vojenství. Obrana země. Ozbrojené síly [15]

Recenzovali :

doc. PhDr. Lubomír ČECH, PhD.

prof.nadzw. dr. hab. Leszek F. KORZENIOWSKI

Tato monografie vznikla s podporou Vědecké grantové agentury Ministerstva školství, vědy, výzkumu a sportu Slovenské republiky (grant VEGA 1/0175/14)

Monografii doporučila k publikaci Vědecká redakce nakladatelství VeRBuM.

© prof. Ing.Ladislav Hofreiter, CSc.,2016

© Radim Bačuvčík – VeRBuM, 2016

ISBN 978-80-87500-79-8

OBSAH

<i>OBSAH</i>	3
<i>Úvod</i>	9
1 PRÍSTUPY K DEFINOVANIU BEZPEČNOSTNÉHO PROSTREDIA	13
1.1 Bezpečnostno-politické dokumenty Slovenskej republiky	14
1.2 Prístupy slovenskej bezpečnostnej komunity k definovaniu bezpečnostného prostredia	17
1.3 Prístup k definovaniu bezpečnostného prostredia v českej bezpečnostnej komunite	22
1.4. Geopolitické teórie členenia globálneho prostredia	25
1.5. Bezpečnostné komplexy	27
1.5.1 Regionálne bezpečnostné komplexy	28
1.5.2 Energetické bezpečnostné komplexy	31
1.5.3 Komplexy konfliktov	31
1.6 Teória svetového systému	34
1.7 Civilizačný prístup k vymedzeniu bezpečnostného prostredia	37
Čiastkový záver	40
Literatúra použitá v kapitole	40
2 TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ PRE DEFINOVANIE BEZPEČNOSTNÉHO PROSTREDIA	45
2.1. Priestor	45
2.1.1 Región	48
2.1.2 Urbánny priestor	49
2.1.3 Rurálny priestor	50
2.2. Prostredie	50
2.3 Situácia	54
Čiastkový záver	55
Literatúra použitá v kapitole	56
3 BEZPEČNOSTNÉ PROSTREDIE	57
3.1 Štruktúra bezpečnostného prostredia	57
3.1.1 Vonkajšie bezpečnostné prostredie	58
3.1.2 Vnútorne bezpečnostné prostredie	60

3.2 Bezpečné prostredie	62
3.3 Bezpečnostná situácia, jej zložky a dynamika	63
3.4 Činitele bezpečnostného prostredia.....	65
3.4.1. Determinujúce, podmieňujúce činitele	65
Globalizačné činitele	65
Masová migrácia a utečenectvo	68
Politicko-právne činitele	69
Úroveň medzinárodného politického systému	69
Úroveň politického systému štátu	70
Ideologické determinanty	72
Historické determinanty	72
Kultúrne determinanty	73
Ekonomicko – sociálne činitele	76
Geograficko- klimatické činitele	79
Sociálno -demografické činitele.....	80
Štruktúra obyvateľstva.....	80
Environmentálne činitele.....	84
Stav bezpečnostného systému, bezpečnostného sektora a vojenských aspektov bezpečnosti	86
3.4.2 Dynamizujúce činitele	87
Činitele sociálne povahy	88
Činitele prírodnej povahy	91
Činitele ekonomickej povahy	91
Energetické a surovinové problémy.....	92
Činitele technogénnej povahy	93
Činitele medicínskej povahy	93
3.5 Vzťah medzi činiteľmi bezpečnostného prostredia	94
Čiastkový záver	95
Literatúra použitá v kapitole	96
4 PREDIKCIA ZMIEN V BEZPEČNOSTNOM PROSTREDÍ.....	99
4.1 Predikcia	100
4.2 Metódy predikcie budúcnosti	103
4.2.1. Kvalitatívne metódy	104
Výskumné metódy	104
Normatívne metódy.....	106
Metóda scenárov	106
4.2.2 Kvantitatívne metódy predikcie	109
4.3 Príklady použitia scenárov.....	110
4.3.1 Globálne Trendy 2010	111
Zhodnotenie naplnenia scenára	112
4.3.2 Globálne Trendy 2015	113
4.3.3 Globálne Trendy 2020	114
4.3.4 Globálne Trendy 2025	116
4.3.5 Projekcia budúceho bezpečnostného prostredia – Future Security Environment.....	117
4.3.6 Multiple Futures Project	118

4.3.7 Strategické trendy 2007-2036.....	122
4.3.8 Globálne strategické trendy 2040.....	123
4.3.9 Hodnotenie budúceho operačného prostredia.....	124
4.3.10 Scenáre Georga Friedmana.....	126
4.3.11 Scenáre z Davosu.....	127
4.3.12 Prognóza vývoja populácie do r.2060.....	129
Čiastkový záver.....	131
Literatúra použitá v kapitole.....	131
5 MULTIPOLARITA ČI POLYCENTRICKÝ SYSTÉM?	
ZÁPAD ALEBO VÝCHOD – KTO BUDE DOMINOVAŤ ?	135
5.1 Krátka história vývoja Západu a Východu.....	135
5.2 Západ a Východ dnes.....	138
5.3. Nové zoskupenia – transkontinentálne siete.....	142
5.4 Riziká čínsko-indických vzťahov.....	143
5.5. Riziká čínskeho rozvoja.....	145
5.6. Vzťahy Čína – USA.....	148
Čiastkový záver.....	151
Literatúra použitá v kapitole.....	152
Záver.....	155
Menný register.....	159
Zoznam použitých skratiek a symbolov.....	161

Úvod

Bytie človeka, ľudského rodu v čase je zároveň spojené s jeho bytím v určitom *spoločenskom a prírodnom prostredí*¹. Toto prostredie, značne členité a diferencované, malo vždy veľký vplyv na jeho život. Spočiatku bol absolútne determinovaný prírodným prostredím, v ktorom musel uspokojovať svoje existenčné potreby. Keď sa naučil v ňom existovať, ba dokonca ho i pretváral a začal sa viacej socializovať, začal sa výraznejšie prejavovať vplyv sociálneho prostredia. Bytie človeka v tomto prostredí bolo a je spojené s úsilím o sebarealizáciu, sebauplatnenie, o rozvoj svojich možností a svojho talentu.

Prostredie dlho predstavovalo priestor, ktorý umožňoval neobmedzenú expanziu ľudskej spoločnosti. Postupom času sa však stáva zdrojom najrôznejších obmedzení². Treba riešiť problém prežitia, pretrvania, zachovania identity a integrity v prostredí, ktoré bolo *prírodzene naplnené rizikami*.³ Rizikami, ktorých pôvodcom je človek a ľudstvo, organizované v modernej spoločnosti. Človek a ľudstvo sa ocitá v „*rizikovej spoločnosti*“⁴, ktorá už nie je schopná spoľahlivo zaistiť svoju bezpečnosť. Spektrum ohrození je čoraz širšie, možnosti ich eliminácie sú (z rôznych dôvodov) čoraz limitovanejšie. Svet, v ktorom žijeme, je naplnený nebyvalou mierou neistoty i strachu. Človek súčasnosti sa obáva o pretrvanie v súčasnosti i o budúcnosť svoju, svojich detí, o zachovanie podmienok života, o prírodu. Strach jedných sa stáva predmetom podnikania pre tých, ktorí dokážu komerčne využiť zvýšený dopyt po bezpečnosti⁵.

Potreba bezpečnosti je čoraz naliehavejšia, stáva sa nielen existenčným problémom, ale i problémom vedeckým.

Počas skúmania problémov bezpečnosti sme dospeli k poznaniu *činiteľov bezpečnosti*⁶ a k prvotnému definovaniu *bezpečnostného prostredia* ako prostredia, v ktorom sú *podmienky existencie a vývoja sociálneho subjek-*

¹ Timura, V. Ľudstvo a dejiny. Bratislava 1998.

² Keller, J. Sociologie a ekologie, SLON, Praha 1997, s.11-12.

³ Giddens, A. Důsledky modernity, SLON, Praha, 1998.

⁴ Pojem, ktorý použil Ulrich Beck.

⁵ Keller, J. Nová sociální rizika a proč se jim nevyhneme. SLON, Praha 2011, s.22-23.

⁶ Za rozhodujúce považujeme výsledok pôsobenia **ohrozenia** a **zraniteľnosť** akéhokoľvek referenčného objektu.

*tov, ich činnosti, vzťahy a záujmy determinované v prvom rade bezpečnosťou.*⁷

Ukázalo sa, že poznať a analyzovať bezpečnostné prostredie je dôležitou podmienkou pre identifikáciu bezpečnostných rizík. Včasný odhalenie negatívnych tendencií v jeho vývoji, nových bezpečnostných výziev, umožní včas a adekvátne reagovať. Reagovať znamená rozhodovať o tom, ako eliminovať alebo minimalizovať bezpečnostné riziká, čo a ako robiť pre zaistenie bezpečnosti.

Rozhodovateľ v strategickom prostredí, riešiaci strategické, dlhodobé ciele, musí pre potreby vytvorenia dobrej stratégie disponovať schopnosťou odhadu determinujúcich činiteľov a dynamických síl, pôsobiacich v danom prostredí. Osvojenie si tejto schopnosti je závislé od znalosti a pochopenia histórie (**toho čo bolo**), súčasnosti (**toho čo je**) a budúcnosti (**toho čo môže byť**).

Schopnosť vytvoriť si víziu budúcnosti je závislá od uvedomenia si príčinnonásledných súvislostí:

- pri identifikovaní javov, ktoré prebiehajú v súčasnosti, nachádzame ich príčiny spravidla vo vzdialenejšej či bližšej minulosti (historické a iné determinanty),
- na druhej strane, ak správne ohodnotíme charakter a potenciál javov, prebiehajúcich v súčasnosti, môžeme predvídať (predpokladať s určitou pravdepodobnosťou, či vierohodnosťou) ich následky alebo dôsledky v budúcnosti.

Procesy strategického rozhodovania, typické pre bezpečnostný sektor, sú ovplyvňované najmä určitou mierou nestálosti (*volatility*) prostredia, mierou neistoty/ neurčitosti vývoja, komplexnosťou kľúčových faktorov a mnohoznačnosťou výkladu súčasného a budúceho stavu v prostredí. Vplyvom týchto číť je možné bezpečnostné prostredie vnímať ako premenlivé, neisté, komplexné a nejednoznačné, nachádzajúce sa vo väčšej či menšej miere v stave dynamickej nestability.

Vytvorenie podmienok pre efektívne rozhodovanie v strategickom prostredí spočíva predovšetkým:

- v identifikovaní a popísaní súčasného stavu, teda schopnosť vedieť, kde sa nachádzame,

⁷ Hofreiter, L. Bezpečnostný manažment. EDIS, Žilina, 2002, s.11

- v identifikovaní a popísaní **determinánt** ako určujúcich zákonitosti, určujúcich faktorov, ktoré podmieňujú vývoj v bezpečnostnom prostredí,
- v identifikovaní ostatných **činiteľov**, ktoré dynamizujú vývoj v bezpečnostnom prostredí.

Hodnotenie bezpečnostného prostredia sa stalo preto neoddeliteľnou súčasťou všetkých bezpečnostno-politických⁸ a vojensko-bezpečnostných⁹ dokumentov. Rovnako je to aj v celom rade dokumentov a štúdií, spracovaných na národných úrovniach alebo v rámci koalície, ktoré boli študované a analyzované. Výsledky týchto analýz sú obsahom prvej časti publikácie.

Uvedomujúc si fakt, že v dostupných analytických a koncepcných dokumentoch absentuje jednoznačný výklad pojmu bezpečnostné prostredie, sústredili sme sa na **vypracovanie komplexnej charakteristiky bezpečnostného prostredia**, jeho obsahu a štruktúry. Pritom chceme ukázať, že bezpečnostné prostredie to nie je len medzinárodná aréna, v ktorej dochádza k interakcii štátov. Rovnako chceme ukázať, že bezpečnostné prostredie má nielen vonkajší, ale aj vnútorný rozmer. Vypracovaním novej definície a charakteristiky bezpečnostného prostredia chceme oponovať názorom, že *bezpečnostné prostredie má subjektívny charakter a vytvárajú si ho sami aktéri*¹⁰.

V ďalšej časti **identifikujeme** tie **klúčové determinanty a ostatné, dynamizujúce činitele**, ktoré podľa nášho názoru podmieňujú a ovplyvňujú stav bezpečnostného prostredia a bezpečnostnú situáciu v ňom.

Za **determinanty** považujeme reálne a objektívne existujú faktory - relatívne stále a s malou dynamikou vlastných zmien - ktoré podmieňujú stav a určujú vývoj bezpečnostnej situácie v bezpečnostnom prostredí. **Dynamizujúce činitele** bezpečnostného prostredia sú zase tie sily, javy a udalosti, ktoré vyvolávajú pohyb a zmeny v bezpečnostnom prostredí tým, že spôsobujú náhlu zmenu bezpečnostnej situácie. Činitele teda účinkujú ako spúšťajúci, urýchľujúci faktor v bezpečnostnom prostredí, pričom dôsledky ich pôsobenia môžu byť ako negatívne, retardačné, tak i pozitívne, urýchľujúce vývoj.

⁸ Napr. stratégie národnej bezpečnosti alebo bezpečnostné stratégie koalícií či integračných zoskupení.

⁹ Napr. obranné stratégie, doktríny ozbrojených síl ap.

¹⁰ Buzan, B., Wæver, O., Wild, J. *Bezpečnosť. Nový rámec pro analýzu*. 2005. s.43.

Pri vypracúvaní definície sme sa usilovali o zachovanie potrebnej miery univerzálnosti, aby definícia a štruktúra jej činiteľov mohli stať účinným nástrojom pre komplexné hodnotenie bezpečnostného prostredia na akejkoľvek úrovni riadenia bezpečnosti a bezpečnostných systémov.

Bezpečnostné prostredie a predovšetkým bezpečnostná situácia sú dynamické kategórie. Ich zmeny sú buď predvídateľné, alebo nepredvídateľné. Efektívne riadenie bezpečnosti vyžaduje poznať nielen súčasnú stav, ale aj možný vývoj v budúcnosti. Preto sme za potrebné považovali popísať **metódy**, pomocou ktorých je možné predikovať budúce možné stavy v bezpečnostnom prostredí. V aplikačnej časti prezentujeme najmä metódu scenárov a uvádzame najznámejšie scenáre vývoja budúceho bezpečnostného prostredia. Na príklade vývoja Západu a Východu chceme prezentovať možný prístup k predikcii vývoja globálneho bezpečnostného prostredia.

Poznanie existujúceho stavu nás oprávňuje konštatovať, že takto systémovo poňatý prístup k hodnoteniu bezpečnostného prostredia nebol doposiaľ prezentovaný.

Prezentovaná monografia je jedným z výsledkov riešenia projektu VEGA 1/0175/14 - *Identifikácia činiteľov a indikátorov zmien bezpečnostnej situácie v bezpečnostnom prostredí pre potreby projektovania preventívnych stratégií a ich financovania*. Je výsledkom vlastnej výskumnej činnosti autora, pričom boli využité aj čiastkové výsledky projektu AgMO: *Komplexná metódika hodnotenia bezpečnostného prostredia (2010)*¹¹.

Výsledky prezentované v tejto monografii majú ambíciu prispieť nielen k objektivnosti analytických a rozhodovacích procesov v oblasti bezpečnosti, ale zároveň poskytujú i nové poznatky pre bezpečnostné vzdelávanie.

Ladislav Hofreiter

¹¹ Riešiteľmi projektu boli okrem autora tejto monografie aj doc. Jozef Matis (AOS v Liptovskom Mikuláši) a doc. Ľubomír Čech, t.č. pracovník FMV EU v Bratislave.

1 PRÍSTUPY K DEFINOVANIU BEZPEČNOSTNÉHO PROSTREDIA

Rok 1989 znamenal „*annus mirabilis*“. Udalosti s ním spojené predstavovali začiatok rozpadu bipolarity a vznik novej strategickej situácie. Svet vstúpil do nového, postmoderného obdobia s nádejou, že po roku 1918 a 1945 sme získali tretiu príležitosť dosiahnuť nový, mierový a spravodlivejší svetový poriadok.

Globálne, ale najmä kontinentálne bezpečnostné prostredie sa zmenilo. Sféra vplyvu Sovietskeho zväzu sa rozpadla, politický režim satelitných štátov sa zmenil, čo znamenalo faktické odmietnutie ideologického nepriateľstva a koniec blokového usporiadania. Jeden z pólov antagonistického sveta zanikol¹², k zmenám postupne dochádzalo aj v štruktúrach a stratégii Severoatlantickej aliancie.

Napriek eufórii, vyvolanej znížením možnosti globálnej jadrovej apokalypsy vznikla situácia, charakterizovaná ako posun od situácie neistoty a paradoxne stabilného medzinárodného prostredia, k situácii so zvýšenou istotou, avšak v podmienkach veľkej nestability. Vynorili sa otázky, ako reagovať na novovzniknutú situáciu.

Zmeny v charaktere globálneho i kontinentálneho bezpečnostného prostredia, v obsahu, príčinách a nositeľoch bezpečnostných rizík vyvolali naliehavú potrebu zaoberať sa otázkami bezpečnosti komplexne, systémovo. Vyplyva to aj zo skutočnosti, že sa objavili nové riziká, ktoré sa nedajú obmedziť teritoriálne ani sociálne, ich pôsobenie sa nedá obmedziť len na určitú lokalitu alebo len na určitú sociálnu skupinu. Nové bezpečnostné riziká majú globálny charakter s novým typom sociálnej a politickej dynamiky.

S rozvojom komplexnejšieho prístupu k skúmaniu bezpečnosti, kedy sa rozširuje spektrum referenčných objektov, vznikla aj potreba definovať bezpečnostné prostredie, v ktorom referenčné objekty pôsobia, sú vo vzájomnej interakcii, pričom ich dominantným záujmom sú bezpečnostné záujmy.

¹² Varšavská zmluva zanikla k 1. júlu 1991 na základe protokolu z Budapešti (26.2.1991)

1.1 Bezpečnostno-politické dokumenty Slovenskej republiky

Vznikom Slovenskej republiky ako suverénneho aktéra medzinárodných vzťahov vznikla naliehavá potreba definovania jej bezpečnostnej politiky. Prvé pokusy o hodnotenie postavenia Slovenska v stredoeurópskom prostredí, prezentované v tlači a na odborných konferenciách a seminároch, boli ovplyvnené určitou mierou subjektivismu a orientáciou na hodnotenie vzťahov so susednými štátmi, bez nadväznosti na širšie okolie Slovenskej republiky.

Metodický proces tvorby bezpečnostnej politiky a charakterizovania bezpečnostného prostredia sa započal prijatím dokumentu *Základné ciele a zásady národnej bezpečnosti Slovenskej republiky*¹³, aj keď bez precíznejšej charakteristiky bezpečnostného prostredia. V dokumente boli uvedené len vonkajšie a vnútorné faktory, ovplyvňujúce realizáciu národného záujmu Slovenskej republiky.

V poradí druhý dokument, *Bezpečnostná stratégia Slovenskej republiky*, prijatý v roku 2001, už obsahuje ako hodnotenie bezpečnostného prostredia, tak aj analýzu bezpečnostných výziev, rizík a ohrození. V obsahu hodnotenia bezpečnostného prostredia je možné postrehnúť globálnu (čl.3), európsku (čl. 4) a stredoeurópsku dimenziu bezpečnostného prostredia (čl.5), pričom ako faktory, charakterizujúce vývoj a stav v bezpečnostnom prostredí sú, viac-menej deklaratívne, uvedené *tendencie*. Z hľadiska analýzy bezpečnostného prostredia možno túto bezpečnostnú stratégiu považovať za lepšie štruktúrovanú, ako nasledujúcu verziu bezpečnostnej stratégie 2005.

V súčasnosti platnej *Bezpečnostnej stratégii Slovenskej republiky*, schválenej Národnou radou SR 27.9. 2005 a z nej vychádzajúcej *Obrannej stratégii Slovenskej republiky*, schválenej Národnou radou SR 23.9. 2005¹⁴, sa Slovensko identifikuje ako súčasť euroatlantického priestoru, čím vlastne deklaruje svoje bezpečnostné prostredie ako jeden geografický celok. Svoj príspevok k formovaniu stabilného a predvídateľného bezpečnostného prostredia deklaruje aktívnym prístupom k spoluvytváraniu a implementovaniu spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky EU, spolupodieľaní sa na efek-

¹³ Dokument bol schválený Národnou radou SR 21. júna 1996

¹⁴ Z tohto postupu schvaľovania je zrejmy paradox – sekundárny dokument (Obranná stratégia) bol schválený skôr, ako primárny, zdrojový, východiskový dokument (Bezpečnostná stratégia). Prístup k hodnoteniu bezpečnostného prostredia v spomínanom dokumente v plnej miere odrážal metodiku uplatnenú v *Strategickej koncepcii NATO*, schválenej na Washingtonskom summite v apríli 1999.

tívnom systéme kolektívnej obrany v rámci NATO a aktívnou účasťou na riešení konfliktov a krízových situácií vo svete.

Z hľadiska geografického vymedzenia regionálneho bezpečnostného prostredia Slovenskej republiky je deklarovaný *stredoeurópsky región* (prezentovaný susednými štátmi a Ukrajinou), ale bezpečnostné záujmy (najmä v smere prehlbovania stability a demokracie) prezentuje aj vo vzťahu k regiónu západného Balkánu a ku krajinám Spoločenstva nezávislých štátov (SNŠ). Za súčasť bezpečnostného prostredia Slovenskej republiky je deklarovaná aj oblasť Stredomoria, Blízkeho a Stredného východu, ktorá je vnímaná ako zdroj bezpečnostných rizík a ohrození.

Obranná stratégia SR 2005 tiež pracuje s pojmom bezpečnostné prostredie s cieľom identifikovať určujúce tendencie jeho vývoja pre oblasť obrany. V názve 1. kapitoly je použitý prívlastok „*meniace sa*“ bezpečnostné prostredie, pričom za rozhodujúci ukazovateľ zmeny je považované členstvo Slovenskej republiky v NATO a v EÚ, a tým aj možnosť presadzovať svoje bezpečnostné záujmy v širšom geografickom kontexte. Pri hodnotení bezpečnostného prostredia absentuje jeho vnútorný rozmer, či už vo vzťahu k Aliancii (vnútorné bezpečnostné prostredie NATO¹⁵), alebo vo vzťahu k Slovenskej republike (vnútorné bezpečnostné prostredie Slovenskej republiky).

Dokument *Koncepcia spôsobilostí budúcich Ozbrojených síl SR*¹⁶ (OS SR) využíva analýzu „*meniaceho sa*“ bezpečnostného prostredia ako východisko pre vypracovanie dlhodobého plánu rozvoja OS SR. Okrem definície bezpečnostného prostredia, v ktorej dominuje najmä jej vonkajší rozmer (... *je to vonkajšie prostredie...priestor nachádzajúci sa mimo štátnych hraníc (zvonku)...*“) sú v tomto dokumente uvedené, bez ďalšieho vysvetlenia, aj pojmy *strategické prostredie* a *operačné prostredie*.

Problémom analýzy bezpečnostného prostredia sa zaoberá aj ďalší dokument – *Doktrína ozbrojených síl Slovenskej republiky*.¹⁷ Okrem pozitívneho vývoja v bezpečnostnom prostredí na začiatku 21. storočia sú uvádzané aj riziká spojené s rastúcou nerovnomernosťou vývoja regiónov sveta ako dôsledku obmedzených schopností mnohých štátov vyrovnáť sa primerane s výzvami a možnosťami, ktoré so sebou prináša epocha informácií, nových

¹⁵ Ukázala to napr. rozdielnosť názorov na aktivity Aliancie za jej hranicami – Irak, Afganistan

¹⁶ Koncepcia spôsobilostí budúcich ozbrojených síl Slovenskej republiky. Generálny štáb OS SR, Bratislava 2006.

¹⁷ Doktrína ozbrojených síl Slovenskej republiky (B). Bratislava, 2005.

technológií, rozsiahleho využívania kozmického priestoru a revolúcie vo vojenstve. Tieto riziká prezentujú iný pohľad, než aký je uvedený v Bezpečnostnej alebo Obrannej stratégii.

Z hľadiska potrieb strategickej úrovne plánovania použitia ozbrojených síl zahrňuje Doktrína i analýzu *strategického prostredia*. Predmetom analýzy sú tie dimenzie, ktoré ovplyvňujú vedenie operácií ozbrojených síl v danom prostredí. Ide najmä o :

- **politicko-právnu dimenziu**, predstavujúcu v konkrétnej situácii spojencov, protivníkov, nepriateľov, neutrálnych alebo neangažovaných partnerov, ako aj mieru ich dôležitosti.
- **ekonomicko-sociálnu dimenziu**, ktorá sa týka vyčlenenia zdrojov sociálno-ekonomickej situácie obyvateľstva sociálnej štruktúre spoločnosti a socio-kultúrnych charakteristík spoločnosti
- **vojensko-strategickú dimenziu**, orientujúcej sa na vojnový potenciál Slovenskej republiky a silu tých štátov, ktoré ovplyvňujú vývoj v strategickom prostredí a realizáciu strategických cieľov v pozícií spojencov alebo potenciálnych protivníkov.
- **fyzikálnu dimenziu**, ktorá predstavuje jednotlivé stránky fyzického prostredia, zdroje strategických surovín a energií, ale i demografické charakteristiky, industrializácia a urbanizácia prostredia.

Tieto dimenzie, a to nielen jednotlivo, ale vo vzájomných súvislostiach, zásadným spôsobom ovplyvňujú strategické plánovanie obrany a výstavby Ozbrojených síl Slovenskej republiky.

V dokumente *Koncepcia bezpečnostného systému SR*¹⁸ je bezpečnostné prostredie SR vymedzené vonkajšími a vnútornými hrozbami v štruktúre podľa Bezpečnostnej stratégie SR. Okrem týchto hrozieb sú uvádzané aj ďalšie hrozby, ktoré podľa názorov tvorcov koncepcie ovplyvňujú bezpečnostné prostredie v SR. Sú to najmä tieto činitele:

- zmena globálneho ekonomického a mocenského usporiadania sveta, rastúca ekonomická, politická, náboženská, sociálna a kultúrna multipolarita,
- eskalácia nerovnomerného ekonomického vývoja vo svete, nezvládanie príčin a dôsledkov krízových javov v svetovej ekonomike, prehĺbovanie rozdielov medzi časťami sveta, medzi jednotlivými krajinami a medzi ich regiónmi,
- globálne klimatické zmeny a s nimi súvisiace neočakávané udalosti, prírodné katastrofy neobvyklého rozsahu pre daný región,

¹⁸<https://it.justice.gov.sk/Document/DocumentDetails.aspx?instEID=44&matEID=1940&docEID=79600&docFormEID=-1&docTypeEID=1&langEID=1>

- rastúce nároky na energetické zdroje a obmedzené možnosti ich získavania a využívania, možnosť využívať energetické zdroje ako nástroj ekonomického a politického nátlaku,
- zmena charakteru a rastúci potenciál konfliktov medzi štátmi, skupinami štátov a mocenskými subjektmi na regionálnej úrovni,
- symptómy prerastania organizovaného zločinu do štruktúr verejnej moci a pod.

Vymedzením týchto činiteľov je naznačená oveľa širšia a komplexnejšia štruktúra definovania bezpečnostného prostredia, ako v ostatných citovaných dokumentoch.

1.2 Prístupy slovenskej bezpečnostnej komunity k definovaniu bezpečnostného prostredia

Potreba nového prístupu k hodnoteniu bezpečnostného prostredia, ako základného východiska pre vypracovanie bezpečnostnej a obrannej politiky bola predmetom skúmania viacerých členov slovenskej bezpečnostnej komunity.

Jedným z prvých, kto predstavil kategorizáciu bezpečnostného prostredia Slovenskej republiky bol **V. Kmec**. V štúdiu *Bezpečnosť Slovenskej republiky a integrácia do NATO a Európskej únie* (IVO, 2002) uviedol, že bezpečnostné prostredie krajiny je určené predovšetkým jej geografickým rámcom. Podľa toho rozlíšil tri úrovne bezpečnostného prostredia:

- lokálne bezpečnostné prostredie, vymedzené štátnymi hranicami krajiny, v ktorom rozhodujúcu rolu zohrávajú „podštátni“ aktéri (politické strany a hnutia, záujmová sféra, podnikateľská sféra, sociálne skupiny i jednotliví občania),
- regionálne bezpečnostné prostredie, ktorého priestorovú dimenziu určujú teritória susedných, prípadne ďalších štátov, pričom rozsah zahrňovaného teritória sa odvíja od štátnych záujmov krajiny,
- globálne bezpečnostné prostredie, zahrňujúce svetové teritórium, majúce vplyv na bezpečnosť celej planéty (Kmec, 2002, s. 10-11).

Príspevkom pre diskusiu o štruktúre a obsahu bezpečnostného prostredia sa stala štúdia *Hodnotenie bezpečnostného prostredia (východiská a perspektívy)* (Tarasovič a kol. 2004), ktorú vypracovali na Inštitúte obrany a bezpečnosti MO SR v r.2004.

Významným prínosom pre definovanie bezpečnostného prostredia je príspevok **F. Škvrndu**. V prvej kapitole spomínanej štúdie definoval bezpečnostné prostredie predovšetkým z hľadiska pôsobenia subjektov (bezpečnostných aktérov) v určitom čase a podmienkach, ktorými sú geografické, sociálno-ekonomické i politické charakteristiky bezpečnostného prostredia, ako aj existencia a pôsobenie bezpečnostných hrozieb na bezpečnostného aktéra a jeho záujmy. V spomínanej štúdii sú zrejmé aj dva prístupy k vymedzeniu geografických (priestorových) charakteristík bezpečnostného prostredia. Predstavil trojúrovňové vymedzenie rozmerov bezpečnostného priestoru:

- *regionálny rozmer*, pričom pod regiónom rozumie geopolitické regióny (napr. západná, stredná, východná Európa, či Balkán), v ktorých sú rozhodujúcimi aktérmi štáty,
- *kontinentálny rozmer*, v ktorom sú okrem štátov aktérmi aj vojenské aliancie a medzinárodné bezpečnostné organizácie,
- *globálny, celosvetový rozmer*.

Podľa inej jeho práce môžeme predpokladať rozdelenie bezpečnostného priestoru na *globálne, kontinentálne a transkontinentálne, subregionálne, národné, regionálne a lokálne* (Škvrnda, 2010).

Najkomplexnejšia definícia, pochádzajúca z pera **F. Škvrndu** znie, že „*bezpečnostné prostredie predstavuje najširší pojem, ktorý je koncentrovaným a súhrnným prejavom bezpečnostnej situácie v určitom čase a priestore. Zahŕňa subjekty, ktoré sa v ňom nachádzajú a pôsobia ...ako aj ďalšie podmienky a činitele, ktoré...priamo i nepriamo ovplyvňujú stav bezpečnosti.*“ (Škvrnda, 2005, s. 32). Práve túto definíciu sme použili ako základ pre vlastné definovanie bezpečnostného prostredia.

M.Korba (Korba, 2005, s.35-39) odvíja geografické charakteristiky bezpečnostného prostredia od analytických rovín bezpečnosti, definovaných predstaviteľmi tzv. *Kodanskej školy*¹⁹. Vo svojej charakteristike prístupov k definovaniu bezpečnostného prostredia:

- stotožnil prvú analytickú rovinu, zahrňujúcu medzinárodné systémy s *globálnym bezpečnostným prostredím*,
- druhú a tretiu analytickú rovinu (medzinárodné subsystémy - regióny a jednotky -štáty) zahrnul do *regionálneho bezpečnostného prostredia*,

¹⁹ Ide o skupinu predstaviteľov tzv. Kritických bezpečnostných štúdií (Critical Security Studies), sústredených na Kodanskom inštitúte pre výskum mieru (COPRI). Predstaviteľmi sú Buzan,B., Wæver,O., Wilde J.

- štvrtú a piatu analytickú rovinu (skupiny a jednotlivcov) zahrnul do *lokálneho bezpečnostného prostredia*.

Štruktúru analytických rovín pre skúmanie bezpečnosti aplikuje na klasifikáciu bezpečnostného prostredia aj **J.Lasicová** (Lasicová, 2006).

M. Korba však v inej štúdií (Kmec, Korba, Ondrejcsák,2005) používa pre vymedzenie bezpečnostného prostredia okrem geografického rámca (globálne, regionálne, lokálne) i ďalší dôležitý aspekt, a tým je *politický determinizmus*, chápaný ako spoločensko-politické dianie na lokálnej, regionálnej globálnej úrovni, ktoré vlastne *dotvára celkový charakter bezpečnostného prostredia*. Relevanciu rozsahu analýzy bezpečnostného prostredia podmieňuje typom *bezpečnostného aktéra* (štát, koalícia štátov, ale i neštátni aktéri-MVO, medzinárodné a nadnárodné organizácie a jednotlivci²⁰). Relevantným bezpečnostným prostredím pre aktérov typu štát alebo koalícia štátov bude globálne a/alebo regionálne bezpečnostné prostredie. Jeho charakter bude závisieť od zachovávaní noriem a pravidiel medzinárodných vzťahov, ale i od vôle aktérov vytvárať kooperujúce organizácie alebo vstupovať do vzájomných konfliktov. Vlastne sme stále v oblasti medzinárodných vzťahov a v prostredí, ktoré je predmetom skúmania Bezpečnostných štúdií (*Security Studies*).

Významu lokálneho bezpečnostného prostredia, vymedzeného hranicami štátu, pripisuje menší význam, predovšetkým v kontexte medzinárodnej bezpečnosti. Na druhej strane konštatuje, že stav vnútornej bezpečnosti významne vplýva i na stav minimálne regionálneho bezpečnostného prostredia. Potvrdenie tohto konštatovania je možné dokumentovať vplyvom vnútorných a regionálnych konfliktov na vnímanie bezpečnosti v regionálnom i globálnom rozsahu.²¹

Prístup k hodnoteniu bezpečnostného prostredia sp štátom (štátmi) ako dominujúcimi referenčnými objektmi, prezentuje i **V. Dolinec**. Bezpečnostné prostredie štátu nevníma ako *objektívne existujúci fenomén, ale len ako konštrukt, ako subjektívne vnímaný obraz* (Dolinec, 2009, s.128-129). Ak pomineme fakt, že štruktúru aktérov prostredia zmenšil len na štát, či štáty,

²⁰ M.Korba prezentuje problém v rámci kontextu Bezpečnostných štúdií. Potom ale vzniká problém, pretože Buzan, Wæver a Wilde uvádzajú že bezpečnosť nie je rovnako dostupná pre všetky referenčné objekty, ale závisí od ich veľkosti. Teda malé referenčné objekty – jedinci a malé sociálne skupiny – budú len veľmi ťažko presadzovať svoje bezpečnostné záujmy, resp. len ťažko môžu dosiahnuť potrebnú úroveň svojich bezpečnostných potrieb. (Buzan, B., Wæver, O., Wilde, J. *Bezpečnosť. Nový rámec pro analýzu*. Brno: Centrum Strategických Studií, 2005. s.43.

²¹ Pozri napr. Strategickú koncepciu NATO 1999, Európsku bezpečnostnú stratégiu 2003, i všetky ostatné analytické a prognostické dokumenty NATO.

nemôžeme jeho názoru neoponovať v tom zmysle, že prostredie a z neho vyčlenené bezpečnostné prostredie má oveľa zložitejšiu štruktúru a väzby jeho činiteľov (podrobnejšie sa budeme tomuto problému venovať v nasledujúcich kapitolách).

V niektorých svojich prácach (Hofreiter, 2004, Hofreiter, 2006) sme definovali bezpečnostné prostredie ako časť sociálneho a prírodného prostredia, v ktorom sú podmienky existencie a vývoja sociálnych objektov, ich činnosti, vzťahy a záujmy determinované v prvom rade bezpečnosťou. Ako východisko pre vymedzenie geografických charakteristík bezpečnostného prostredia definoval *vonkajšie a vnútorné bezpečnostné prostredie*, pričom:

- vonkajšie bezpečnostné prostredie ďalej člení na:
 - globálne (svet,)
 - kontinentálne (napr. Európa)
 - regionálne bezpečnostné prostredie (napr. stredná Európa).

Pri vymedzovaní vnútorného bezpečnostného prostredia vymedzoval nielen teritórium ohraničené štátnymi hranicami, ale aj nižšie jednotky - regióny, existujúce v rámci štátu (napr. západoslovenský región, Považie, východoslovenský región ap.).

Podobný prístup ku klasifikácii bezpečnostného prostredia uplatňuje vo svojich prácach i **J.Ušiak** (Ušiak, 2010).

D.Polonský vymedzuje kategóriu bezpečnostné prostredie ako *určitú úroveň bezpečnostnej situácie na vymedzenom teritóriu, ktorá je výsledkom uskutočňovania bezpečnostnej politiky štátov (a ich koalícií) na tomto teritóriu* (Polonský 2006). Z hľadiska štruktúry bezpečnostného priestoru vymedzuje :

- *makroúroveň* bezpečnostného prostredia, teda globálne, celosvetové bezpečnostné prostredie,
- *mezo bezpečnostné prostredie*, ktoré predstavuje európske (regionálne) bezpečnostné prostredie; jeho organickou súčasťou má byť aj bezpečnostné prostredie v strednej Európe,
- *semibepečnostné prostredie*, zahŕňajúce lokálne bezpečnostné prostredie alebo národnú úroveň bezpečnosti ,
- *mikrobezpečnostné prostredie*, ktoré predstavuje prostredie ľudskej (individuálnej a skupinovej) bezpečnosti.

Možnosť ďalšieho diferencovania bezpečnostného prostredia vidí D. Polonský na základe aktérov, na báze inštitucionálneho znaku, podľa typov bezpečnostnej politiky, prevažujúcich typov hrozieb a rizík ap.

Kritikom definovania bezpečnostného prostredia, prezentovaného v Bezpečnostnej stratégii 2005, je **R. Laml**. Podľa jeho názoru je bezpečnostné prostredie rámcom a priestorom realizácie bezpečnostnej politiky. Na jednej strane je vyjadrením reflexie reality, poznávacej úrovne a schopnosti definovať bezpečnostný priestor v ktorom sa subjekt pohybuje. Na druhej strane je bezpečnostná stratégia vyjadrením najvhodnejšieho spôsobu formovania bezpečnostného prostredia priaznivého pre realizáciu národných záujmov. Hodnotenie bezpečnostného prostredia má teda funkciu kognitívnu aj kreatívnu. Vymedzenie bezpečnostného prostredia by malo teda *čo najlepšie charakterizovať širokodimenzionálny bezpečnostný priestor*, v ktorej sa subjekt nachádza, a identifikovať hrozby a výzvy, s ktorými sa musí vyrovnávať. Laml považuje za vhodné pomenovať hybné sily, ale najmä vymedziť základné trendy vývoja bezpečnostného prostredia v horizonte predpokladanej platnosti dokumentu. Vymedzenie *základnej tendencie* (čl.14 Bezpečnostnej stratégie) a *ďalších tendencií* (čl.15 Bezpečnostnej stratégie), ovplyvňujúcich stav v bezpečnostnom prostredí, je podľa Lamla skôr deklaratívne, bez podrobnejšieho klasifikačného vymedzenia a bez zohľadnenia vplyvu na bezpečnosť Slovenskej republiky. Rovnako použitie formulácie o „meniacom sa bezpečnostnom prostredí“ Slovenskej republiky a z toho vyplývajúce závery sú viac-menej deklaratívne, neposkytujúce žiadne kvalitatívne ani kvantitatívne parametre pre riešenie reálnych ohrození. (Laml, 2008).

Naproti tomu **M.Kohút** vníma bezpečnostné prostredie viac-menej ako *arénu pôsobenia či už štátnych, alebo neštátnych aktérov medzinárodných vzťahov* (Kohút, 2006). Práve narastanie počtu aktérov spôsobuje fragmentáciu medzinárodného bezpečnostného prostredia, kvantita a kvalita interakcií aktérov vyvoláva jeho komplikovanosť a nestabilitu. Je zrejmé, že M. Kohút redukuje celé poňatie bezpečnostného prostredia len na oblasť medzinárodných vzťahov a neuvažuje pôsobenie aj iných činiteľov, ktoré vplývajú na charakter bezpečnostného prostredia.

R. Židek a S.Cibáková vymedzujú bezpečnostné prostredie ako časť *reálneho sveta s jeho prírodnou a spoločenskou zložkou*, ktorá sa *účelovo* vymedzuje pre potrebu vykonania bezpečnostných analýz (Židek, Cibáková, 2009). Posun oproti predchádzajúcim autorom je, že uvažujú aj prírodnú zložku, avšak tento prístup opúšťajú, keď za komponenty (myslené *činitele* – pozn.autora) bezpečnostného prostredia uvažujú len sociálne jednotky, organizácie a inštitúcie a ich vzťahy. V ich ponímaní prírodné komponenty bezpečnostného prostredia (živelné pohromy, prírodné katastrofy) akoby nemali žiadny vplyv na bezpečnostnú situáciu referenčného objektu. Zaujímavý je i ich názor, že *bezpečnostné prostredie je prostredím, v ktorom sub-*

jekt presadzuje svoje bezpečnostné záujmy v interakcii so zdrojmi (nositeľmi) bezpečnostných hrozieb. V spojení s konštatáciou, že bezpečnostné prostredie je „účelový mentálny model“ je predchádzajúca charakteristika bezpečnostného prostredia minimálne v rozpore. Stotožnenie bezpečnostného prostredia s mentálnym modelom²², do ktorého „abstrahujeme len tie časti reálneho sveta, ktoré buď pozitívne alebo negatívne pôsobia na bezpečnostné záujmy referenčného subjektu“ Žídek, Cibáková, 2009) odkazuje na značnú subjektivitu pri definovaní a analýze bezpečnostného prostredia. Takýto prístup je popretím objektívnej podstaty bezpečnostného prostredia, popretím objektívnej existencie činiteľov sociálnej, prírodnej a technogénnej povahy.

1.3 Prístup k definovaniu bezpečnostného prostredia v českej bezpečnostnej komunite

Teoretické práce vzťahujúce sa k otázkam bezpečnostného prostredia z pohľadu Českej republiky, pochádzajú predovšetkým z dielne bývalého Ústavu strategických a obranných štúdií Univerzity obrany v Brne.

Druhé centrum reprezentuje *Středisko bezpečnostní politiky Centra pro sociální a ekonomické strategie fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy* v Prahe, najmä **M. Balabán** a **A. Rašek**. Pokiaľ „brnianska skupina“ sa venuje problematike definovania a klasifikovania bezpečnostného, strategického a operačného prostredia, „pražská skupina“ sa venuje najmä prognózam vývoja v bezpečnostnom prostredí (Balabán, 2006, Rašek, 2006).

Podľa **L. Franka** je bezpečnostné prostredie **vonkajším prostredím**, v ktorom sa realizujú a stretávajú záujmy štátu so záujmami iných aktérov systému medzinárodných vzťahov (Hlaváček, Frank, 2008). V tomto vonkajšom bezpečnostnom prostredí sa odohrávajú procesy, ktoré majú významný vplyv na úroveň bezpečnosti štátu a jeho bezpečnostnú politiku. Na inom mieste uvádza, že bezpečnostné prostredie je „miestom, kde dochádza

²² *Mentálny model* je psychologická reprezentácia reálnej alebo imaginárnej situácie, prvýkrát bol postulovaný škótskym psychológom **Kennethom Craikom** (1943). Predpokladal, že v našej myslí vznikajú modely skutočnosti (reálnej alebo imaginárnej), ktoré napomáhajú k pochopeniu udalostí a javov vznikajúcich v súvislosti s danou skutočnosťou. Podľa **Johnsona – Lairda** (1983) tieto modely vznikajú v pracovnej pamäti našej mysle ako výsledok percepcie a/alebo imaginácie, snahy vysvetliť a pochopiť danú situáciu. Základnou črtou týchto modelov je, že sú štruktúrne podobné objektom, ktoré reprezentujú (asi tak, ako drevené modely molekúl v chémii ku skutočným molekulám). Zdroj :

http://www2.fiit.stuba.sk/~kvasnicka/Seminar_of_AI/Olomouc_Kognice2007.pdf

k ohrozovaniu národných záujmov“ (Tamtiež, s.9). Vývoj v tomto prostredí je zo strany referenčného objektu (národného štátu) ovplyvniteľný len v obmedzenej miere a v závislosti od mocenského potenciálu štátu.

Takto definované bezpečnostní prostredie sa podľa Franka vyznačuje výraznejšou mierou nepoznateľnosti a zníženou možnosťou kontroly. Jeho charakter je ovplyvnený v podstate anarchickým systémom medzinárodných vzťahov, kde neexistuje nadštátna a suverénna globálna moc, ktorá by určovala a efektívne vymáhala “pravidlá hry” a regulovala tak správanie sa aktérov tohto systému. Bezpečnostné prostredie je preto do značnej miery prostredím neistoty. Z hľadiska geografického rozsahu definuje **Frank** bezpečnostné prostredie (Frank, 2002):

- **bezprostredné**, zahrňujúce susedné štáty i s ich susedmi, a regionálne integračné zoskupenia,
- **blízke**, ktoré je tvorené európskymi štátmi a veľké integračné zoskupenia (NATO, EU),
- **vzdialené**, ktoré je tvorené oblasťami záujmu svetových a európskych mocností (napr. oblasti zdrojov strategických surovín).

V štúdii *Principy obrany České republiky „2030“* sa autori **V.Galatík** a **A. Krásný** zaoberajú vzťahom pojmov **bezpečnostné prostredie** a **operačné prostredie**.

Bezpečnostné prostredie podľa ich názoru tvoria štáty, medzinárodné organizácie a nadnárodné organizácie a ďalšie subjekty, ktorých vzájomné pôsobenie sa dotýka bezpečnosti štátu. Jedná sa o geografický priestor, v ktorom sa odohrávajú javy a procesy majúce bezprostredný vplyv na úroveň bezpečnosti štátu a jeho národné záujmy. Stav a predpokladaný vývoj bezpečnostného prostredia je rozhodujúci v úvahách politickej reprezentácie štátu vo vzťahu k nástrojom reakcie na hrozby plynúce z tohto prostredia. To znamená, že v tomto priestore môžu byť použité ozbrojené sily štátu na ochranu jeho záujmov. (Galatík, 2008).

Operačné prostredie charakterizujú ako časť bezpečnostného prostredia, tvoreného súborom činiteľov, podmienok, okolností a vplyvov určujúcich charakteristické rysy, v ktorých bude prebiehať vojenská operácia.

Bezpečnostné prostredie je podľa nich kategória politická, operačné prostredie skôr vojenská.

Vzťah bezpečnostného, strategického a operačného prostredia skúma a analyzuje aj **V. Karaffa**. Podľa neho je bezpečnostné prostredie spojené s konkrétnymi štátmi alebo konkrétnym priestorom a s bezpečnostnými rizikami a hrozbami s nimi spojenými. Bezpečnostné prostredie sa vždy vzťahuje k *bezpečnostným záujmom* danej krajiny alebo koalície, pričom tento vzťah je vždy konkrétny a geograficky vyjadriteľný. Z tohto vyjadrenia teda vyplýva, že rozsah bezpečnostného prostredia je daný dosahom, resp. rozsahom bezpečnostných záujmov štátu alebo koalície. Zhoršenie bezpečnostnej situácie potom logický znamená ohrozenie bezpečnostných záujmov štátu/ koalície²³.

Bezpečnostné prostredie je v prácach českých autorov spájané predovšetkým a najmä s definovaním bezpečnosti a bezpečnostnej situácie a záujmov štátov, skupiny štátov, ich vzájomných vzťahov. Ústredným a dominantným aktérom a referenčným objektom je štát. Vplyv vnútroštátnych činiteľov, rovnako ako hierarchicky nižšie roviny analýzy bezpečnostného prostredia, nie sú v dostupných prácach analyzované.

Iný prístup prezentuje **Josef Janošec**, ktorý zaviedol pojem **bezpečnostná realita** (Janošec, 2008). V jeho ponímaní predstavuje tento pojem súhrn skutočných prvkov, štruktúr, existujúcich v živej i neživej prírode i v spoločnosti.

Na modelové vyjadrenie bezpečnostnej reality (Janošec, 2007) použil tri základné komponenty: bezpečnosť, bezpečnostnú politiku a bezpečnostný systém v nasledujúcej kompozícii :

$${}^{s,t,r}BR = ({}^{s,t,r}B, {}^{s,t,r}BP, {}^{s,t,r}BS) \quad (1.1.)$$

kde: *s* - priestor, v ktorom dochádza k interakcii medzi aktérmi,
t - čas,
r - stav, vyjadrujúci negatívnu udalosť, napr. požiar, zemetrasenie a pod.
B - je merateľná hodnota bezpečnostného stavu,
BP - je model bezpečnostnej politiky,
BS - je model bezpečnostného systému.

Bezpečnostná realita podľa Janošeca vyjadruje merateľnú hodnotu bezpečnosti v danom čase, priestore, pričom táto hodnota je výsledkom pôsobenia

²³ Prístup **V. Karaffu** pripomína zdôvodňovanie potrebu vojenského angažovania sa v oblastiach, kde sú ohrozované „životné záujmy“ štátu (lebo bezpečnostné záujmy môžeme považovať za životné záujmy)

bezpečnostnej politiky a bezpečnostného systému pre daný stav, v danom čase a priestore. V jeho ponímaní prostredie nie je určujúcim, determinujúcim činiteľom, ale len priestorom, kde dochádza k interakcii medzi aktérmi, realizujúcimi danú bezpečnostnú politiku.

1.4. Geopolitické teórie členenia globálneho prostredia

Zohľadňovanie vplyvu geografického, vrátane priestorového faktora je jedným z nosných pilierov geopolitiky. Základné geopolitické teórie, založené na geografickom determinizme, sa pre kategorizáciu prostredia dajú klasifikovať v nasledujúcich prístupoch:

- binárny,
- marginálny,
- regionálny.

Binárny prístup k charakteristike globálneho prostredia spočíva v preferovaní fundamentálneho dualizmu, nachádzajúceho sa v geografickom usporiadaní planéty a v historickej typológii civilizácií. Tento dualizmus sa odráža v odvekom antagonizme a odvekom súperení „*telurokracie*“ (suchozemskej, pevninskej moci, *Land Power*) a „*talasokracie*“ (morskej moci, *Sea Power*)²⁴.

Od samého počiatku sa tento dualizmus vyznačoval nepriateľstvom medzi dvoma svetmi : svetom morskej moci, ktorý bol dynamický, pohyblivý, rozvíjajúci sa a suchozemským, ktorý sa vyznačoval statickosťou, relatívnou nemennosťou. **Telurokracia**, svet suchozemskej moci bol ohraničený pevninou, jeho jadro tvorilo vždy vnútrokontinentálne prostredie Eurázie, pomenované ako **heartland**²⁵. Naproti tomu **talasokracia** sa vyznačovala intenzívnym kultúrnym rozvojom. Geopolitickú mapu sveta dokončuje vonkajší, ostrovný polmesiac, spočiatku dostupný len morskej moci, krajinám **rimlandu**. Takáto všeobecná geopolitická mapa viedla ku konfliktnému civilizačnému dualizmu, k súpereniu dvoch veľkých priestorov – anglosaského (Anglicko + USA) a kontinentálneho, eurázijského. Tieto dva veľké Grossraum – y, talassokratické a telurokratické, spolu súperia na celom svete s cieľom do-

²⁴ Napr. súperenie trhovej, obchodnej civilizácie, opierajúcej sa o morskú moc (Kartágo, Atény) s vojensko-autoritatívnou civilizáciou (Rím, Sparta), predstavujúcimi kontinentálnu moc.

²⁵ **Heartland** je kategória geopolitiky, ktorú vytvoril *Halford MacKinder*. Označoval tým akési srdce zeme, reálny fyzický útvar vo vnútri Eurázie. Tento priestor, ktorý nemal a nemá administratívne hranice, zahŕňa podstatnú časť Ruska. Ovládnutie tohto priestoru bolo podľa MacKindera predpokladom ovládnutia Svetového ostrova (Eurázie) a tým aj sveta.

siahnuť svetovládu. Geopolitická mapa sveta, zostavená podľa **Haldorfa MacKindera** (1861-1947), bola tvorená tromi oblasťami:

- axiálnou oblasťou, tzv. Heartlandom, ktorá je kľúčovou oblasťou Svetového ostrova, tvoreného Európou, Afrikou a Áziou,
- vnútorným, alebo okrajovým polmesiacom, ktorý je tvorený pobrežím Eurázie,
- vonkajším, ostrovným polmesiacom, ktorý je tvorený ostrovmi a kontinentmi za vonkajšou hranicou vnútorného polmesiaca.

V celej histórii ľudstva sa odohrávalo súperenie týchto troch oblastí. V predkolumbovskej epoche krajiny pobrežnej zóny čelili neustálym nájazdom z oblasti Heartlandu (germánske kmene, Huni, Tatári ap.). Tieto tlaky s vnútra pevniny nútili národy pobrežnej oblasti do hľadania nových, doposiaľ neobjavených zemí, kde sa nestretávali s takmer žiadnym odporom. Ukončením objavov nových svetov končí možnosť expanzie do neobsadených oblastí, rozširovanie ovládaných území je možné len cestou dobyvateľských vojen. Začala sa éra celosvetovej vojny o územia.

Rozšírenie súperenia zo Svetového ostrova na celú planétu dalo vzniknúť teórii **Alfréda Mahana** (1840-1914) o dominancii **Morskej moci** (*Sea Power*). Podľa jeho teórie je Morská moc založená na ovládnutí svetového trhu pomocou vojenského námorníctva ako rozhodujúceho faktora moci štátu. Morská moc je predurčená na ovládnutie sveta, na svetovládu. V tom je podľa Mahana planetárny osud USA – vládnuť svetu. K naplneniu tohto osudu mali USA:

- aktívne spolupracovať s britskou námornou mocou,
- prekaziť Nemecku morské ambície,
- pozorne sledovať expanziu Japonska v Tichom oceáne a nedovoliť im získať nadvládu,
- spolu s Európanmi pôsobiť proti národom Ázie.

Súperenie USA s hlavnými protivníkmi (Rusko, Čína, Nemecko) sa malo odohrávať v pobrežnej zóne, pričom má byť použitá taktika „anakondy“ – nedovoliť kontinentálnej mase ovládnuť pobrežné zóny a vyjsť na morské priestranstvo.

V duchu tejto koncepcie je reprezentované aj odveké súperenie *telurokracie* (kontinentálnej moci, *Land Power*), reprezentovanej Ruskom, a *talasokracie* (morskej moci, *Sea Power*), reprezentovanej USA a ich spojencami v NATO. V tomto geopolitickom dueli talasokracia, resp. atlantizmus (USA a jeho spojenci) získali prevahu nad kontinentálnou mocou, nad Heartlandom. To

potom umožnilo nástup jediného svetového hegemóna – USA a uplatňovanie politiky mondializmu (svetovlády).

Marginálny prístup, ktorého predstaviteľom bol **Nicholas Spykman** (1893 – 1943) je charakteristický tým, že na rozdiel od binárnej teórie za hlavné centrum svetovej vlády uznáva pobrežnú oblasť – **Rimland**. V súlade s tým, kto ovláda pobrežnú oblasť, dominuje nad Euráziou, ten, kto ovláda Euráziu, má vo svojich rukách osud celého sveta. Pobrežná oblasť je teda tá kľúčová, strategická pozícia, ktorá umožňuje kontrolu nad kontinentom. Spykman je považovaný za architekta amerického víťazstva v súperení s kontinentálnymi silami. Tým, že USA ako dominantná Morská moc kontrolovali pobrežné oblasti Európy, arabského sveta, východnej Ázie, dosiahli spolu so svojimi spojencami víťazstvo v Studenej vojne. Stali sa globálnym hegemonom.

Pásmový prístup je založený na geopolitickej škole **Karla Haushofera** (1869 - 1946), ktorý definoval štyri panregióny:

- Pan-Amerika
- Euro-Afrika,
- Pan-Rusko (s Perziou a britskou Indiou)
- Ďalekovýchodnú sféru (s Austráliou)

V každom z týchto panregiónov dominuje Sever, pričom konfrontácia prebieha na osi Sever – Juh.

Saul Bernard Cohen je autorom teórie geostrategických a geopolitických regiónov. **Geostrategické regióny** v čase tvorby tejto koncepcie boli :

- na obchode závislý prímorský svet, s dominanciou USA,
- eurázijský kontinentálny svet, s dominanciou ZSSR.

Geopolitické regióny predstavujú nižšiu hierarchickú úroveň a sú podriadené geostrategickým regiónom. Samostatne sú definované tzv. „pásma otrasu“ (*shatterbelts*), ktoré sú politicky fragmentované, nestabilné a sú objektom súperenia superveľmocí. Práve v týchto pásmach otrasu sa odohrávajú v súčasnosti všetky vážne ozbrojené konflikty.

1.5. Bezpečnostné komplexy

Skúmania bezpečnosti v prostredí, kde dominujúcimi aktérmi sú štáty, znamená akceptovať logiku, že interakcie medzi nimi : vzťahy priateľstva či nepriateľstva, šírenie ohrození i vzájomná bezpečnostná závislosť, sa lepšie prejavujú v blízkom susedstve štátov. Aj keď v súčasnom globalizovanom

svete sú štáty viac či menej poprepájané vzájomnými závislosťami, v koncepte bezpečnostných štúdií pretrváva názor, že intenzita pôsobenia ohrozenia je závislá s geografickou blízkosťou²⁶. Preto treba bezpečnostné závislosti študovať predovšetkým na regionálnej úrovni.

1.5.1 Regionálne bezpečnostné komplexy

Podstata konceptu **regionálnych bezpečnostných komplexov** vychádza z toho, že v ére globalizácie sú všetky štáty prepojené vzájomnou bezpečnostnou závislosťou (Buzan, Waever, 2003). Táto závislosť je ovplyvnená geografickou rozptýlenosťou štátov. Znamená to, že čím je štát vzdialenejší od zdroja ohrozenia, tým je jeho ohrozenie menšie. Preto sa aj štáty pri posudzovaní svojej bezpečnosti skôr orientujú na najbližšie okolie, sú citlivejšie na bezpečnostné hrozby v blízkosti svojich hraníc ako na vzdialenejšie hrozby, resp. na vzdialenejšie mocnosti. Model vzájomnej bezpečnostnej závislosti štátov v geograficky ucelenom regionálnom prostredí sa potom nazývajú **bezpečnostné komplexy**.

Regionálny bezpečnostný komplex je definovaný ako *skupina štátov, ktorých hlavné bezpečnostné problémy sú natoľko previazané, že problémy národnej bezpečnosti každého z nich nie je možné analyzovať či riešiť oddelene* (Buzan, Wæver, 2003).

Klasické regionálne bezpečnostné komplexy sú tvorené zoskupením štátov určitého regiónu. Táto skutočnosť má vplyv nielen na vzťahy medzi štátmi regiónu (komplexu), ale aj na to, či a ako budú môcť do takéhoto zoskupenia prenikať vonkajšie sily, resp. aká je interakcia jednotiek komplexu s vonkajším prostredím. Do kategórie bezpečnostných komplexov však nie je možné zaradiť akékoľvek zoskupenie štátov. Aby sme ich mohli takto označiť, musia vykazovať charakteristický teritoriálne ohraničený model vzájomnej závislosti, ktorým sa oddeľujú štáty bezpečnostného komplexu od štátov s ním susediacich. **Buzan** a **Wæver** v citovanej práci definovali *štandardné, centrické regionálne bezpečnostné komplexy, superkomplex i protokomplexy*. Ich charakteristiky sú uvedené v tabuľke 1.1.

²⁶ Tomuto názoru môžeme oponovať súčasnými konfliktami, ktoré sú internacionalizované nielen na horizontálnej, ale i na vertikálnej úrovni. Rovnako technologická úroveň mnohých zbraňových systémov prekonáva činiteľ vzdialenosti. Existuje ešte celý rad ohrozenia, ktorých intenzita pôsobenia nie je závislá na geografickej blízkosti (environmentálne ohrozenia, ekonomicke, hospodárske krízy, cyber útoky, atď.)

Tabuľka 1.1. Charakteristiky regionálnych bezpečnostných komplexov

Typ	Líderstvo v komplexe	Forma	Príklady
Štandardný RBK		Polarita determinovaná regionálnymi mocnosťami	Stredný Východ, Južná Amerika, Južná Afrika
Centrický RBK	Supermocnosť	Unipolárny BK sústredný okolo supermocnosti	Severná Amerika
	Silná mocnosť	Unipolárny BK sústredný okolo silnej mocnosti	SNŠ, južná Ázia
	Regionálna mocnosť	Unipolárny BK sústredný okolo regionálnej mocnosti	Nie je
	Inštitucionálne	Štruktúra a režim je výsledkom zriadenia spoločných inštitúcií	EU
Silná mocnosť		Bi- alebo multipolarita s mocnosťami ako regionálnymi piliermi	Európa po 1945, Východná Ázia
Superkomplex		Silná medziregionálna úroveň bezpečnostných dynamík vyplývajúca z prieniku mocnosti do príľahlých regiónov	Východná a južná Ázia
Protokomplex		Vzájomná bezpečnostná závislosť odlišuje región od okolia, ale regionálna bezpečnostná dynamika je ešte príliš slabá a krehká.	Africký roh, Západná Afrika

Zdroj: Vlastné spracovanie

Každý regionálny bezpečnostný komplex môže byť popísaný na štyroch úrovniach:

1. Úroveň jednotiek komplexu: úroveň bezpečnosti a bezpečnostnej situácie v každej jednotke – štáte komplexu.

2. Úroveň regionálne: vzťahy medzi jednotkami, ktoré formujú charakter bezpečnostného komplexu,
3. Úroveň nadregionálna: vzťahy medzi susednými regionálnymi bezpečnostnými komplexmi.
4. Úroveň globálna: vplyv globálnych činiteľov, vrátane globálnych mocností na regionálne bezpečnostné komplexy.

Bezpečnostné komplexy predstavujú stabilné, nie však trvalé zložky anarchického medzinárodného systému, podliehajúci určitým zmenám. Pochopenie štruktúry a väzieb bezpečnostného komplexu nám umožňuje identifikovať a vyhodnocovať zmeny v charaktere bezpečnosti v určitom regióne, v určitom bezpečnostnom prostredí.

Základná štruktúra klasického bezpečnostného komplexu je tvorená:

- usporiadaním jednotiek komplexu a rozdielmi medzi nimi,
- vzťahmi priateľstva a nepriateľstva vo vzájomnej bezpečnostnej závislosti,
- rozložením moci medzi hlavnými jednotkami komplexu (Buzan, Wæver Wild, 2005).

Ak dôjde ku zmene ktoréhokoľvek z týchto činiteľov, musí dôjsť i k redefinícii celého komplexu. Identifikovanie, štúdium a analýza bezpečnostných komplexov má praktický význam pre hodnotenie a prognózovanie vývoja bezpečnosti v určitých oblastiach, v určitých regiónoch. V závislosti od charakteru zmien v štruktúre bezpečnostného komplexu môžu byť ich dopady nasledujúce:

- zachovanie *statu quo*, tzn., že základná štruktúra regionálneho komplexu sa nemení, nemenia sa ani vzťahy priateľstva a nepriateľstva, ani rozloženie moci,
- dochádza k *vnútornej transformácii*, tzn. že dochádza ku zmene jeho vnútornej štruktúry bez zmeny vonkajších hraníc komplexu, napr. tým, že sa menia vzťahy priateľstva a nepriateľstva, resp. vytvorením tesnejších väzieb medzi niektorými jednotkami komplexu ap.,
- *vonkajšia transformácia*, ktorá vznikne v dôsledku expanzie alebo redukcie počtu jednotiek komplexu, teda ak sa niektoré jednotky včlenia z bezpečnostného komplexu, alebo naopak, ak sú niektoré jednotky z vonkajšieho prostredia vtiahnuté do bezpečnostného komplexu,
- *prekrytie* regionálneho bezpečnostného komplexu jednou alebo viacerými vonkajšími mocnosťami, čím dôjde k potlačeniu lokálneho charakteru bezpečnostných vzťahov vo vnútri komplexu (Buzan, Wæver Wild, 2005, s.22-23).

Teória bezpečnostných komplexov má význam predovšetkým pre skúmanie problematiky regionálnej bezpečnosti. Z jej pomocou je možné zostavovať scenáre budúceho možného vývoja, analyzovať statické a dynamické aspekty bezpečnosti a poskytuje štandardy pre identifikovanie zmien v globálnom a regionálnom bezpečnostnom prostredí.

1.5.2 Energetické bezpečnostné komplexy

Energetický bezpečnostný komplex (Palankorpi, 2006) je definovaný ako geografická oblasť, v ktorej sa vytvoria energetické interakcie medzi dvoma alebo viacerými štátmi, majúce vplyv na ich energetickú bezpečnosť. Hoci sa definovanie tohto typu bezpečnostného komplexu viaže na geografickú oblasť, jeho jednoznačné vymedzenie je problém: aj keď sú energetické interakcie a závislosti obvykle intenzívnejšie pomedzi štátmi (alebo regiónmi) geograficky blízkymi, ropovody a plynovody, resp. iné formy tranzitu môžu spájať štáty geograficky veľmi odľahlé. Príkladom môže byť závislosť krajín EÚ od ropy a plynu z Perzského zálivu, z oblasti Kaspického mora či vzdialených oblastí Ruskej federácie. Rovnako existujú energetické vzťahy a závislosti medzi Čínou, Indiou, Japonskom a vzdialenými zdrojovými oblasťami či už na Strednom východe, alebo na africkom kontinente. Predmetom zvýšeného záujmu je aj oblasť Východočínskeho mora.

Energetické interakcie môžu byť prezentované ako výroba (vývoz), nákup (dovoz) alebo preprava (tranzit) energie. Z týchto interakcií môže vzniknúť *energetická závislosť* : aktéri energetických vzťahov môžu byť závislí buď na exporte, alebo na importe energií. Jedna i druhá závislosť môže byť vnímaná negatívne, ak neexistuje možnosť diverzifikácie. Energetická závislosť sa ľahšie spolitizuje alebo sekuritizuje ak bude spojená s konfliktami alebo nepriateľstvom medzi štátmi a vnímanie tohto nepriateľstva môže byť považované za činiteľ, ktorý vyvolá negatívnu energetickú závislosť.

1.5.3 Komplexy konfliktov

Regionálne a lokálne konflikty sa navzájom ovplyvňujú, pričom často môže dochádzať k prepojeniu príčin i aktérov konfliktu. Potreby popísať, ako sú konflikty vzájomne prepojené, ako vzájomne súvisia, umožnila vzniku termínu **komplexy konfliktov** (Wallenstein, 2007).

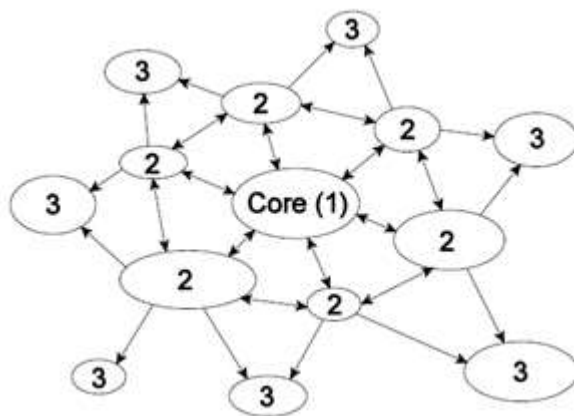
Pri analýze bezpečnostného prostredia nemôžeme opomenúť skutočnosť, že k dramatickým zmenám v bezpečnostnej situácii v geopolitických regiónoch dochádza často v dôsledku difúzie konfliktov cez hranice štátov alebo

regiónov. Zájmy a potreby aktérov (národnostné, etnické skupiny,), resp. konflikty medzi nimi môžu mať cezhraničný charakter, v niektorých konfliktoch sa angažujú i aktéri z iných oblastí (napr. štáty či koalície, ktoré sa angažujú v operáciách v Afganistane, v Iraku, v Sudáne, poskytovanie priamej či nepriamej pomoci oponentom v konflikte ap.). V takomto prípade hovoríme o **regionálnych komplexoch konfliktov** (Wallensteen, 2007).

Monty Marshall uvádza, že regionálne komplexy konfliktov predstavujú *súhrn vnútroštátnych, vnútroregionálnych a extraregionálnych konfliktov násilného charakteru, ktoré sú nejakým spôsobom navzájom prepojené a nemôžu byť rozložené na súbor jednotlivých konfliktov*. V tejto súvislosti je možné akceptovať, že môže to byť aj regionálny bezpečnostný podsystem, vymedzený na základe priateľstva či nepriateľstva jednotiek vo vnútri nejakej geografickej oblasti (Marshall, 1999).

Pre štruktúru komplexu konfliktov je charakteristická :

- *jadrová oblasť*, kde konflikt vznikol (1),
- *okolie jadra - periférne štáty*, bezprostredne susediace s jadrovou oblasťou konfliktu (2),
- *marginálna oblasť*, zahrňujúca štáty susediace s periférnymi štátmi (3). Do tejto oblasti sa ešte môže preniesť konflikt alebo násilie indukované z periférnych štátov.

Obr. 1.1. Štruktúra komplexu konfliktov a difúzie konfliktov. Zdroj: Marshal, M., 1999, s. 141

K šíreniu (difúzii) konfliktu v danom prostredí bude dochádzať aj vtedy, ak štáty v ňom ležiace budú buď *krhké*, alebo *labilné*.

Krehké štáty sú štáty, ktoré nemajú spôsobilosť poskytnúť také základné verejné služby, ako zaistenie vnútornej bezpečnosti alebo účinný právny systém.

Labilné štáty sú štáty, ktoré môžu alebo nemusia disponovať potrebnými spôsobilosťami, pričom ich štátnosť (štátna suverenita, schopnosť plniť hlavné funkcie) je trvalo a zjavne ohrozená či už zvonka, alebo zvnútra.

Správanie týchto štátov v regionálnom komplexe konfliktov je zhrnuté v tabuľke 1.2.

P. Walensteen definoval 16 regionálnych komplexov konfliktov, rozptýlených po celom svete, z ktorých väčšina sa nachádza na africkom kontinente. Ide o tieto komplexy: *juhovýchodná Európa, Kaukaz, Palestína, Perzský záliv, Kurdský komplex, stredná Afrika –západ, stredná Afrika -východ, Africký roh, južná Afrika, západná Afrika, Sahel, Indočina, južná Ázia –západ, južná Ázia – východ, stredná Ázia a stredná Amerika (Walensteen, 2007, s.195).*

Tabuľka 1.2. Správanie sa štátov v regionálnom komplexe konfliktov.

	Krehké štáty	Labilné štáty
Počiatok regionálneho konfliktu	Regionálny komplex konfliktov vzniká ako následok vnútorných alebo vonkajších vplyvov, proti ktorým je štát bezmocný.	Regionálny konfliktný komplex vzniká ako dôsledok vzájomného súperenia štátov pri vytváraní podmienok na svoju existenciu.
Vplyv regionálneho konfliktu	Regionálny konflikt ďalej oslabuje štát, ktorý sa môže zrútiť, ak mu nebude poskytnutá pomoc zvonka.	Regionálny konflikt indukuje zmenu štátnosti, ktorá môže byť konštruktívna, ale aj deštruktívna.
Vplyv na priebeh regionálneho konfliktu	Regionalizácia konfliktu je nezamýšľaný sprievodný jav, ktorý štát nemôže ovplyvniť.	Regionalizácia konfliktu je výsledok zámerných stratégií štátov i iných činiteľov /aktérov/, pôsobiacich v danom prostredí.

Zdroj : Vlastné spracovanie

Bezpečnosť a bezpečnostné problémy krajín východnej a strednej Európy môžu najviac ovplyvňovať tieto regionálne komplexy konfliktov (Hofreiter, 2008):

1. Regionálny komplex Balkán, ktorý je najbližšie (geograficky, kultúrne i civilizačne) k hraniciam Slovenskej republiky, pričom práve západný Balkán predstavuje ešte stále oblasť nestability. Tento komplex konfliktov je symbolom etnických konfliktov, štiepenia sa a súperenia veľmocí o regionálnu nadvládu.
2. Komplex Palestína ako bojisko troch veľkých monoteistických náboženstiev. Transparentnou manifestáciou tohto boja je arabsko-izraelský konflikt, trvajúci od vzniku štátu Izrael na tomto teritóriu.
3. Komplex Perzského zálivu, ktorý vďaka svojim strategickým zásobám energetických nosičov (ropa, zemný plyn) priťahuje pozornosť svetových mocností.
4. Komplex Strednej Ázie a Afganistan, v ktorom existuje značný potenciál náboženských, etnických a klanových konfliktov.
5. Komplex Kaukazu je priestor s veľkým geopolitickým, geoeconomickým a geostrategickým významom. Zároveň je to priestor veľmi výbušný s mnohými ohniskami konfliktov.
6. Komplex Severná Afrika. Na prelome rokov 2010 a 2011 sa oblasť severnej Afriky stala novým komplexom konfliktov. Sled udalostí, nazvaných ako *Arabská jar* vznikol difúziou vnútorného konfliktu z Tuniska.

1.6 Teória svetového systému

Immanuel Wallerstein, známy americký historik a sociológ, zaviedol pojem „**Svetový systém**“, ktorý je využiteľný ako jeden z možných modelov pre popis a analýzu globálneho bezpečnostného prostredia.

Model svetového systému, ktorý vytvoril, je postavený na dvoch štruktúrach : *hospodárskej a politickej b* (Holubec, 2009).

Hospodárska štruktúra je založená cezhraničnom pohybe kapitálu, produkcie a pracovnej sily. Podstata kategorizácie krajiny v svetovom systéme je v tom, aký je jej príspevok, alebo podiel v svetovej produkcii, resp. čím disponuje. Výsledkom je definovanie troch subsystémov globálneho, svetového systému:

- jadro,
- periféria
- semiperiféria.²⁷

²⁷ Tieto pojmy neoznačujú geografickú polohu krajín. Sú ukazovateľom ekonomickej vyspelosti a aktivity krajín. Ekonomická aktivita vedie do začlenenie krajiny do jadra (centra), ekonomická pasivita vedie k zaradeniu na perifériu.

Jadro (alebo centrum) je tvorené najvyspelejšími krajinami sveta, ktoré produkujú prevažne nové myšlienky, technologicky najnáročnejšie výrobky, sú zdrojom inovácií. Využíva suroviny a zdroje zo zaostalejších krajín periferie alebo semiperiferie.

Periféria je tvorená krajinami, ktoré vyvážajú suroviny a sú zdrojom lacnej pracovnej sily. Ich pozícia je závislá od vzťahov s krajinami jadra civilizácie.

Semiperiféria v sebe integruje krajiny, ktoré sa podieľajú na menej sofistikovanej výrobe a zároveň využívajú zdroje periferie. Tieto územia predstavujú akýsi prechod medzi jadrom a periferiou.

Z hľadiska **politckej štruktúry** svetového systému môžeme identifikovať dva rysy:

- kategorizáciu krajín *podľa miery a stupňa ich suverenity*; najväčšou suverenitou disponujú krajiny jadra, ktoré majú najvyšší potenciál na presadzovanie a ochranu svojich záujmov. Krajiny v ostatných oblastiach sú na nich viac-menej závislé, alebo sú dokonca v pozícii kolónií.
- súperenie o *pozíciu hegemóna* v svetovom systéme. Celá história svetového systému je poznačená týmto súperením a jeho prejavom sú vojny medzi štátmi. Najrizikovejším obdobím je práve obdobie, kedy sa slabnúcí hegemon snaží udržať si svoju pozíciu, svoje postavenie v svetovom systéme. Ak už vyčerpal potenciál *soft power*, je nútený častejšie používať svoju vojenskú silu (*hard power*) (Wallerstein,2005).

Praktický prínos **Wallersteinovho** modelu Svetového systému a vzťahov v ňom je zrejmý vtedy, ak stotožníme krajiny jadra s bohatým *Severom* a krajiny periferie s chudobným *Juhom*. Takéto delenie ukazuje potenciál konfliktu, ktorý spočíva v úsilí krajín periferie zmeniť svoju pozíciu zo zdroja lacnej pracovnej sily a lacných surovín na rovnoprávneho partnera, domáhajúceho sa spravodlivejšieho podielu na zisku vo svetovom obchode a možnosti hospodáreniu s vlastnými prírodnými zdrojmi.

Vzhľadom k tomu, že krajiny periferie nemajú potenciál otvorene súperiť s najvyspelejšími krajinami sveta, uchylujú sa k asymetrických formám súperenia, ako je napr. terorizmus.

Ďalší potenciál konfliktov, vyplývajúci z tohto modelu sveta, je snaha krajín zmeniť svoju pozíciu, a to či už z periferie do semiperiferie, alebo do jadra.

To znamená dosiahnuť zvýšenie svojho potenciálu a moci alebo ekonomickým ovládnutím alebo okupáciou slabších, menej rozvinutých krajín²⁸.

V osobnej, individuálnej rovine je problém prechodu zo sveta chudoby, teda z periférie do sveta bohatých, do jadra, charakterizovaný či už legálnou alebo nelegálnou migráciou obyvateľov do vyspelých krajín. Strata kontroly vyspelých krajín nad týmto procesom znamená predovšetkým zmenu vnútorného bezpečnostného prostredia v cieľových krajinách v dôsledku narastania problémov v sociálnom, societálnom ale i ekonomickom sektore bezpečnosti.

Potenciál konfliktu existuje a treba ho zohľadniť i v prostredí najvyspelejších krajín - v priestore jadra. V ňom či už otvorene, alebo skrytou formou dochádza k súpereniu o pozíciu hegemóna. Konflikt medzi vyspelými štátmi, usilujúcimi o pozíciu hegemóna a upadajúcim hegemónom môže mať, a v minulosti aj väčšinou mal, násilný charakter. Ak slabnúci hegemón strácal svoje postavenie v ekonomickej sfére i z hľadiska vplyvu na svetový politický systém, väčšinou sa snažil o udržanie svojho postavenia vyprovokovaním vojny. Napriek tomu Wallerstein predpokladá, že aj keď je postupný zánik hegemonie USA sprevádzaný radou vojen (predovšetkým v priestore periférie a semiperiférie), pravdepodobnosť otvoreného ozbrojeného konfliktu medzi súpermi o hegemoniu v priestore jadra je malá.

Za určitú modifikáciu Walersteinovho modelu sveta môžeme považovať delenie sveta podľa teórie **kultúrneho rasizmu** (Geisser,2009). Na existenciu kultúrneho rasizmu poukázal profesor antropológie **James Blaut** (1927-2000) v reakcii, či lepšie povedané kritike teórie *európopcentrizmu* či *európskeho zázraku*²⁹.

Kultúrny rasizmus nie je formálne nikde prezentovaný, neobjavuje sa v žiadnych deklaráciách, na prvý pohľad je neviditeľný a teda akoby neexistoval. V skutočnosti však vznikol ako výsledok dlhotrvajúcej dominancie teórie modernizácie v západných spoločenských vedách. Hlavným zdrojom tejto teórie je bádanie nad výnimočnosťou európskej kultúry, európskych inštitúcií či spoločenských štruktúr, vnímaných ako rozhodujúcich činiteľov glo-

²⁸ Príkladom je snaha Iraku stať sa zo semiperiférijnej krajiny regionálnym hegemonom, k čomu chcel využiť ropné bohatstvo Kuvajtu.

²⁹ **Teoria európskeho zázraku** (*The European Miracle*) - koncepcia historika **Erica Jonesa**, autora *The European Miracle: Environments, Economies and Geopolitics in the History of Europe and Asia*, podľa ktorej mala Európa i Európania už pred rokom 1492 predpoklady, ktoré umožnili objavenie Nového Sveta, rozvoj kapitalizmu a získať dominantné postavenie vo svetovom obchode i politike. Zdroj : http://pl.wikipedia.org/wiki/Teoria_europejskiego_cudu

bálnej modernizácie. Rasová prevaha Európanov (alebo vo všeobecnosti predstaviteľov Západu), posudzovaná v rámci tohto diškurzu, vznikla ako prirodzený dôsledok kultúrneho rozvoja týchto spoločností, nie ako dôsledok vplyvu relígií či biologických charakteristík členov týchto spoločností. **Blaut** rozvíja ešte dva ďalšie koncepty umožňujúce vznik kultúrneho rasizmu:

- vnímanie kultúrnej prevahy Európanov a ich kultúr nad všetkými inými civilizáciami,
- mimoeurópske kultúry, či civilizácie, sú iba užívateľmi výsledkov európskej kultúry a európskeho pokroku.

V nadväznosti na tieto východiská mohli byť vyslovené štyri tvrdenia, objasňujúce obsah kultúrneho rasizmu:

1. Svet sa skladá z **centra**, či jadra a **periférie**. Centrum tvorí Veľká Európa (európsky kontinent a biblické krajiny) a zámorské krajiny kolonizované Európanmi. Centrum - Veľkú Európu - charakterizuje prirodzená invenčia, inovatívnosť, progresívnosť.
2. Periféria - mimoeurópsky svet – je charakterizovaná tradicionalizmom, kultúrnym zaostávaním, či stagnáciou.
3. Hlavnou príčinou výnimočnej progresívnosti, inovatívnosti, kreatívnosti Európanov je ich znakom ich prirodzeného intelektu, špecifickej racionálnosti, čo sú vlastnosti, ktoré sa mimo Európy nevyskytujú.
4. Pokrok v mimoeurópskych teritóriách je možný len ako výsledok difúzie, rozširovania pokroku z Centra. Proces difúzie je prirodzený a jeho súčasťou je i šírenie ideí, tovarov, i kolonizovanie mimoeurópskych teritórií.

Teória kultúrneho rasizmu sa tak stala vlastné nástrojom na ospravedlňovanie, lepšie povedané legitimizáciu kolonizácie i neokolonializmu.

1.7 Civilizačný prístup k vymedzeniu bezpečnostného prostredia

Na prezentáciu tohto prístupu použijeme aplikáciu teórie „konfliktu civilizácií“ **Samuela P. Huntingtona** na dianie a javy v globálnom a lokálnom bezpečnostnom prostredí (Huntington, 2001).

Teória konfliktu civilizácií je založená na tom, že vo svete po skončení studenej vojny, po zániku bipolarity, nebude k najzávažnejším, najväčším a najnebezpečnejším konfliktom dochádzať medzi spoločenskými triedami, medzi chudobnými a bohatými či inak ekonomicky definovanými skupinami, ale medzi národmi patriacimi k rôznym kultúrnym entitám, ktoré sa integrujú

do západnej, pravoslávnej, islamskej , čínskej, hindskej, japonskej,, latinskoamerickej a africkej(?) civilizácie.

Huntington predpokladal, že kmeňové vojny a etnické konflikty sa budú vyskytovať vo vnútri civilizácií (napr. konflikty medzi sunitmi a šiítmi, medzi kresťanmi a protestantmi, kmeňové vojny v Afrike ap.). Avšak násilie a konflikty medzi štátmi a skupinami z rôznych civilizácií predstavuje možnosť ďalšej eskalácie, keď sa na podporu jednej zo strán konfliktu zapoja strany patriacej do rovnakej civilizácie (napr. v balkánskom konflikte Rusko podporovalo Srbsko, islamské štáty podporovali bosenských moslimov). Podľa Huntingtona k najzávažnejším konfliktom bude dochádzať tam, kde dochádza ku stykom civilizácií. Takýmito zlomovými líniami je styk západnej, pravoslávnej a islamskej civilizácie na Balkáne, pravoslávne, čínskej, islamskej a hindskej civilizácie v Eurázii³⁰.

Inou formou civilizačného prístupu k analýze bezpečnostného prostredia je „*vlnová koncepcia*“, reprezentovaná známymi futurológmi **A. Tofflerom a H. Tofflerovou**. Usudzujú, že svetom hýbu mohutné **vlny**, ktoré tvoria prostredie práce, zábavy, života **a konflikty**. Podľa ich koncepcie boli v dejinách ľudstva doposiaľ dve veľké „supercivilizácie“, v rámci ktorých vznikali, vyvíjali sa, zanikli alebo sa zachovali ďalšie subcivilizácie (Toffler, Tofflerová, 1996).

Prvou supercivilizáciou bola tzv. **agrárna supercivilizácia**, trvajúca asi od r. 8000 p. n. l. až do polovice 17. storočia. Počas tejto prvej supercivilizácie začala sa prvá vlna zmeny a sústredila život ľudí okolo dediny a poľnohospodárskej produkcie. V tejto civilizácii prevládali rôzne druhy a spôsoby poľnohospodárskej výroby, okolo 90 % obyvateľstva sa venovalo produkcii potravín. Treba však povedať, že v tomto štádiu vývoja sa doposiaľ nachádza väčšina krajín Afriky, Latinskej Ameriky a juhovýchodnej Ázie.

Druhá supercivilizácia je spojená s vlnou **industrializácie**, jej začiatok je spätý s priemyslovou revolúciou (1650 – 1750), ktorá vyvolala zmeny po celej západnej Európe a Severnej Amerike a doposiaľ sa šíri aj do ďalších častí sveta. Formovanie industriálnej spoločnosti je spojené s rozširovaním strojárkej výroby, urbanizáciou (odchod vidieckeho obyvateľstva do miest),

³⁰ Vývoj po „arabskej jari“ však dáva Huntingtonovej koncepcii konfliktov medzi civilizáciami nový rozmer, a to „konflikty v rámci civilizácií“. Najtragickjším konfliktom dochádza práve v moslimskom svete, kde historický a nezmieriteľný konflikt medzi väčšinovými sunitmi a menšinovými šiítmi má tragické následky nielen pre oblasti konfliktov, ale dochádza k difúzii konfliktu i do európskeho priestoru. Aktivity islamistických teroristov v Európe má podľa nášho názoru skôr odradiť Európanov od angažovania sa do týchto „vnútrocivilizačných“ konfliktov.

presadením trhovej ekonomiky , vznikom nových tried a zmenou sociálnej stratifikácie spoločnosti. S rozvojom industrializácie spoločnosti sa oslabovali aj vplyvy tradičných náboženských a morálnych kódexov a menili sa aj kultúrne prostredia. Všade tam, kde sa presadila industriálna supercivilizácia, bola tradičná, agrárna supercivilizácia pohltená.

V súčasnosti, a najmä v západnej, japonskej a čínskej civilizácii sme svedkami nástupu tretej vlny (*Third Wave*) supercivilizácie, ktorá je nazvaná ako **informačná supercivilizácia**. Krajiny tejto, doposiaľ poslednej formy vývoja civilizácií, sú charakteristické tým, že produkujú informácie, špičkové technológie, know-how a software, poskytuje špičkové vzdelanie, manažment a finančné a iné služby. Každé striedanie spomínaných supercivilizácií bolo a je spojené s konfliktom. Presadzujúca sa druhá, industriálna supercivilizácia musela zvädzať krvavé boje s vlastníkami pôdy, so zástancami hodnôt agrárnej supercivilizácie. Aj v období rozkvetu industriálnej éry vznikli vojnové konflikty, ktorých cieľom bolo udržať alebo získať vplyv nad existujúcimi krajinami agrárnej supercivilizácie. Aj nástup tretej, informačnej supercivilizácie, je spojený so *zrážkou alebo konfliktom civilizácií*, ale v inom počatí, ako ich popisuje Huntigton.

Využitím *Vlnovej teórie konfliktov* Toflerovcov je možné identifikovať **rozdelenie sveta podľa dominujúcich civilizačných vln**.

Časť sveta, v ktorom dominuje ešte *sektor prvej – agrárnej vlny*- predstavuje najzaostalejšie oblasti a regióny sveta so svojimi poľnohospodárskymi a surovinovými zdrojmi.

Svet s prevahou *druhej – industriálnej vlny* poskytuje lacnú pracovnú silu a zabezpečuje masovú výrobu.

Dominanciu získava rýchlo rastúci svet *tretej – informačnej vlny*, ktorý ťaží zo svojej schopnosti tvorby a využívania znalostí, produkcie nových informácií a ovládania obchodu s informáciami.

V súčasnom svete sa stretávajú záujmy *vlastníkov pôdy, zástancov masovej priemyselnej výroby a stúpencov éry informačných technológií*. Do konfliktu sa tak dostáva masová výroba, masový vzdelávací systém, centralizovaný národný štát a reprezentatívna národná vláda s demasifikáciou výroby a vzdelávania, so špecializáciou, rozvojom poznania, so segmentáciou trhu, s individuálnym obchodovaním, ap. Ekonomiky krajín tretej vlny sú nútené vzdávať sa časti svojej suverenity a akceptovať globalizačné faktory a

slobodný trh. Tým sa dostávajú do sporu so zástancami tradičnej národnej suverenity, dochádza k zápasu o moc medzi elitami druhej a tretej vlny.

Tento zápas a konflikty medzi zástancami a elitami jednotlivých supercivilizácií, či civilizačných vln, môže tak významnou mierou ovplyvňovať i budúce globálne bezpečnostné prostredie.

Čiastkový záver

Analýza štruktúry a obsahu relevantných bezpečnostno-politických a bezpečnostno-strategických dokumentov, prístupu prevažnej časti bezpečnostnej komunity k definovaniu bezpečnostného prostredia ukazuje na tieto skutočnosti:

- bezpečnostné prostredie je vnímané prevažne ako vonkajší priestor štátu (koalície štátov), vymedzený potrebou a možnosťou realizácie jeho záujmov,
- bezpečnostné prostredie je stotožňované len s priestorom pôsobenia štátnych alebo neštátnych aktérov medzinárodných vzťahov,
- sústredenie sa na vonkajšie bezpečnostné prostredie neumožňuje identifikovať zdroje možných ohrození vo vnútornom prostredí štátu, aliancie štátov,
- hodnotenie bezpečnostného prostredia neodráža celé spektrum analytických rovín a sektorov bezpečnosti,
- absentujú jednoznačné kvalitatívne a kvantitatívne charakteristiky, umožňujúce objektivizovať hodnotenie bezpečnostného prostredia a iniciovať adekvátnu reakciu na zmeny.

Ukazuje sa potreba vytvorenia novej, komplexnej charakteristiky bezpečnostného prostredia, ktorá by zahrňovala celé spektrum činiteľov, ovplyvňujúcich bezpečnosť akéhokoľvek referenčného objektu, nielen štátu.

Literatúra použitá v kapitole

BALABAN, M. *Bezpečnostni budoucnost v zahraničnĕpolitickem kontextu*. Vojenské rozhledy. 2006, roč. 15, č. 1, s. 2-24.

BUZAN, B. – WAEVER, O. *Regions And Powers. The Structure of International Security*. Cambridge University Press. 2003, ISBN 978-05-2189- 1110

BUZAN, B., WaVER, O., DE WILDE, J. *Bezpečnost : Nový rámec pro analýzu*. 1. vyd. Brno : Centrum strategických studií, 2005. 267 s. ISBN 80-903333-6-2.

DOLINEC, V. Faktory vplývajúce na vnímanie bezpečnostného prostredia štátu. In: *Bezpečnostné fórum '09*. FPVMV UMB Banská Bystrica, 2009. S.128 – 134.

FRANK,L. Bezpečnostní prostředí. In: *Česká bezpečnostní terminologie*, Brno, 2002. s.24-27.

FRANK, L.: *Bezpečnostní prostředí České republiky*. In: *Obrana a strategie* č.1/2003; ISSN 1210-3292

GALATÍK, V.(ed.): *Principy obrany České republiky „2030“*. UO Brno, 2008.

GEISSER, V. *Nowa islamofobia*. Instytut Wydawniczy Książka i Prasa. Warszawa 2009. ISBN 978-83-88353-33-8.

HLAVÁČEK, P., FRANK, P. Budoucí bezpečnostní prostředí České republiky. In: Galatík, V.(ed.): *Principy obrany České republiky „2030“*. UO Brno, 2008.

HOFREITER, L. *Bezpečnosť, bezpečnostné riziká a ohrozenia*. Žilinská univerzita v Žiline/EDIS – vydavateľstvo ŽU, Žilina 2004. ISBN 80-8070-181-4

HOFREITER,L. *Securitológia*. Akadémia ozbrojených síl gen. M.R. Štefánika, L.Mikuláš 2006. ISBN 80-8040-310-4

HOLUBEC, S. *Válka a moderní světový systém*. In: Holubec, S. (ed.): *Válka, mír a politická moc*. Svoboda servis, Praha, 2009.

HUNTINGTON, S.P. *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*. Rybka Publishers.2001.

JANOŠEC, J. Bezpečnostní realita – předmět Securitologie. In: Hofreiter, L. (ed.) : *Bezpečnosť a bezpečnostná veda*. Liptovský Mikuláš, 2009. ISBN 978-80-8040-372-0

JANOŠEC, J. Vymezení oboru bezpečnosti, jeho rozměry a oblasti. In: *Perspektivy vysoškolského vzdělávání v oboru bezpečnosti*. Praha: 2007. ISBN 978-80-7318-558-8

KARAFFA, V. Operační prostředí a charakter budoucích operací. In: *Vojenské rozhledy*, č.4/2005, s.26-27. ISSN 1210-3292

KMEC, V. 2002. *Bezpečnosť Slovenskej republiky a integrácia do NATO a Európskej únie*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2002. ISBN

KMEC, V., KORBA, M., ONDREJCSÁK, R. 2005. *Transformácia NATO a bezpečnostná a obranná politika SR*. Bratislava: Centrum bezpečnostných štúdií, 2005. ISBN 808941-82-5

KOHÚT, M. *Stav bezpečnostného prostredia a bezpečnostné hrozby*. dostupné na http://www.eac.sk/docs/Kohut,M_BPpBH.pdf

KORBA, M. 2004. Teória bezpečnostných štúdií a bezpečnostné prostredie. In: TARASOVIČ, V., a kol. 2004. *Hodnotenie bezpečnostného prostredia (východiská a perspektívy)*. Bratislava: Inštitút obrany a bezpečnosti MO SR. Bratislava, 2004.

LAML., R. Niekoľko poznámok k definícii bezpečnostného prostredia v Bezpečnostnej stratégii SR. dostupné na <http://www.mepoforum.sk/bezpecnostna-politika/analyzy/niekolko-poznamok-k-definicii-bezpecnostneho-prostredia-v-bezpecnostnej-strategii-sr/> cit. 24.6.2009

LASICOVÁ, J. 2006. *Bezpečnosť. Bezpečnostná agenda súčasnosti*. UMB Banská Bystrica, 2006. ISBN 80-8083-352-4

MARSHALL. M. 1999. *Third World War. System, Process, and Conflict Dynamics*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Lanham, 1999.

PALONKORPI, M. *Matter over Mind? Securitizing Regional Energy Interdependencies*. (on-line) Dostupné z: <http://www.lsa.umich.edu/UMICH/ceseuc/Home/Academics/Research%20Projects/Energy%20Security%20in%20Europe%20and%20Eurasia/Matter%20Over%20Mind%20-%20Palonkorpi.pdf>

POLONSKÝ, D. Metodologická analýza bezpečnostného prostredia a bezpečnostnej politiky štátu. In: Hamaj, P.(ed.) : *Bezpečnostná veda a bezpečnostné vzdelávanie*. L. Mikuláš, 2006.

RAŠEK, A. 2006. *Bezpečnosť v roce 2020 s vyhľadom do roku 2050 : Souhrn názorů skupiny členů bezpečnostní komunity – 1. část*. Vojenské rozhledy. 2006, roč. 15, č. 1, s. 121-138.

ŠKVRNDA, F. 2004. Súčasné chápanie bezpečnosti ako teoretický rámec bezpečnostno-politických analýz. In: Tarasovič, V., et al.: *Hodnotenie bezpečnostného prostredia (východiská a perspektívy)*. IOB, Bratislava, 2004.

ŠKVRNDA, F. 2005. Vplyv medzinárodnej bezpečnosti na začiatku 21. storočia na pôsobenie ozbrojených síl a ich profesionalizáciu. In: Čukan, K., Polonský, D., Škvrnda, F. *Sociologické pohľady na úplnú profesionalizáciu ozbrojených síl*. Bratislava: VIA MO SR, 2005. ISBN 80-88842-91-3

ŠKVRNDA, F. 2010. Medzinárodná bezpečnosť v podmienkach formujúcej sa multipolarity usporiadania medzinárodných vzťahov. In: *Národná a medzinárodná bezpečnosť 2010*. Liptovský Mikuláš, 2010. ISBN 978-80-8040-407-9.

TARASOVIČ, V., a kol. 2004. Hodnotenie bezpečnostného prostredia (východiská a perspektívy). IOB, Bratislava, 2004.

TOFFLER, A., TOFFLEROVÁ, H. 1996. *Utváranie novej civilizácie. Politika tretej vlny*. Open Windows Bratislava, 1996. ISBN 80-85741-15-6

UŠIAK, J. 2010. Vnútorná bezpečnosť slovenskej republiky v základných bezpečnostných dokumentoch. In: *Národná a medzinárodná bezpečnosť 2010*. Liptovský Mikuláš, 2010. ISBN 978-80-8040-407-9.

WALENSTEEN, P. 2007. *Understanding Conflict Resolution*. Second Edition London: SAGE Publications, 2007. ISBN 978-1473902114

WALLERSTEIN, I.: *Úpadek americkej moci. USA v chaotickom svete*, SLON, Praha, 2005.

2 TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ PRE DEFINOVANIE BEZPEČNOSTNÉHO PROSTREDIA

Bezpečnosť sociálnych systémov či jednotiek je ovplyvňovaná vzájomným pôsobením troch činiteľov :

- *aktérov bezpečnosti* (subjekt bezpečnosti, objekt bezpečnosti),
- *vzťahov medzi aktérmi bezpečnosti* (vzťahy spolupráce, súperenia, konfliktu, nepriateľstva ap.),
- **prostredia**, v ktorom sa realizujú vzťahy medzi aktérmi bezpečnosti.

Vzhľadom na doterajšiu absenciu uceleného vymedzenia pojmov prostredie a bezpečnostné prostredie považujeme za potrebné zaoberať sa nielen ich deskripciou, ale aj explanáciou.

Kategórie priestor (*space*) a prostredie (*landscape, environment*) sú vzťahnými pojmami, ktoré sa uplatňujú v širokom spektre bezpečnostných analýz.

Každý predmet, jav alebo proces je v reálnom svete zasadený v určitom priestore. Rovnako tak je možné študovať aj sociálne systémy a analyzovať ich z hľadiska priestorových perspektív.

2.1. Priestor

Korene systematického myslenia o priestore nachádzame primárne v štyroch tradičných vedných disciplínach: matematike, fyzike, filozofii a geografii. Každá z nich ponúka množstvo pohľadov na priestor.

Pojem priestoru môžeme vo všeobecnosti spojiť s pojmami ako rozľahlosť, vzdialenosť, prípadne rozpriestranenosť a jeho základným predpokladom je rozľahlosť vecí a ich mnohosť (Németh, 2007).

Filozofia chápe priestor ako entitu či aspekt, výsledkom poznania ktorého sú rôzne filozofické, mytologické a vedecké významové útvary, odlišujúce sa navzájom najmä podľa toho, aké kategórie intervenujú v skúmaní priestoru: napríklad **I.Kant** chápal priestor ako apriórnu nazeráciu formu, čisto formálnu podmienku poznania, ktorá zabezpečuje jeho všeobecnosť a nevyhnutnosť. **F. Engels** považoval priestor za základnú formu existencie hmoty, **Aristoteles** ho vnímal ako súbor jednotlivých miest, ako podmienku pohybu. Podľa **Demokrita** je priestor oddelený od hmoty a je predpokladom existencie a pohybu hmoty, atómu. Podľa **R. Descartesa** pozostáva priestor

z telies; prázdny priestor neexistuje. A takto možno pokračovať, no na podstate chápania priestoru ako trojdimenzionálneho (trojrozmerného) usporiadania skutočne existujúcich miest (entita), ktoré možno navzájom jedno od druhého oddeliť, to nič nezmení (Hofreiter, Matis, 2005)

V **geografii** je priestor, z hľadiska videnia fyzikálnej reality, chápaný ako fyzická oblasť, v ktorej objekty existujú a javy sa objavujú. Je to niečo, čo možno popísať súradnicovým systémom v troch základných dimenziách – dĺžka, šírka, výška. Vo všeobecnosti obsahuje všetky plochy a všetky objekty a infraštruktúry nutné pre existenciu sociálnych jednotiek, organizácií a inštitúcií. Priestor je vnímaný ako aréna udalostí a činov, v značnej miere určujúca podstatu a charakter odohrávajúcich sa v ňom udalostí. Referenčný objekt je stredom svojho priestoru, ktorý sa pre neho rozprestiera dopredu, dozadu, doprava a doľava, nahor i nadol, ostatné objekty sú v ňom blízko alebo ďaleko, vpredu alebo vzadu atď. Priestor doplnený o dimenziu času umožňuje lokalizáciu udalostí: umožňuje určiť kde a kedy došlo (dôjde) k udalosti.

Geografické ponímanie priestoru umožňuje klasifikovať priestor ako zemský povrch, ktorý utvárajú ľudské činnosti. Zahrňuje reálny priestor s prírodnými i antropogénnymi prvkami. Reálny priestor pritom zahrňuje objektivizovaný súbor predmetov, udalostí, vlastností, vzťahov a väzieb, ale aj poznávajúci a pretvárajúci subjekt. Geografický priestor je vlastne materiálным prostredím pre človeka.

Postupne sa problémom priestoru sa začali zaoberať aj sociálne a humanitné vedy (sociológia, história, ekonómia, manažment), ale aj geografia. Výsledkom je kategorizovanie priestoru a jeho následné definovanie podľa predmetu skúmania jednotlivých vedených odborov.

V **sociálnych vedách** sa pojem priestor ako sociálna kategória udomácnil až v polovici 20. storočia a to v spojení s ďalšou dimenziou a to s pojmom čas (časopriestor). Tieto pojmy sa postupne ďalej rozpracovávajú a obsahovo menia. Od klasického chápania priestoru, ktorý je naplňovaný činnosťami (univerzum) sa prechádza k jeho ponímaniu ako výsledku jednotlivých činností (konkrétny priestor).

Sociálny priestor, ako kategória sociálnych vied, predstavuje fyzický priestor, vytvorený a používaný človekom, sprostredkujúci sociálne väzby a ovplyvňujúci reprodukciu sociálnych štruktúr (Lisowski, 2014). Takto ponímaný priestor je výtvorom človeka a súčasne činiteľom, ktorý výrazne

ovplyvňuje jeho bytie, typ a charakter sociálnych štruktúr, väzieb, ovplyvňuje sociálnu komunikáciu i identitu sociálnych jednotiek v danom priestore.

Sociálny priestor podľa **P.Sorokina** je univerzum skladajúce sa z ľudí celého sveta a na rozdiel od geometrického priestoru (trojrozmerného priestoru) je viacrozmerný (Sorokin,2009). Sociálny priestor je vytváraný ľuďmi, sociálnymi jednotkami a vzniká len vtedy, ak existujú iní ľudia, iné sociálne subjekty. Určenie pozície človeka či sociálneho javu v sociálnom priestore znamená určenie jeho relácií vo vzťahu k iným ľuďom či sociálnym javom, určeným ako vzťažný/referenčný bod. Prínos Sorokina k charakterizovaniu sociálneho priestoru možno zhrnúť v nasledujúcich bodoch:

- Sociálny priestor je určený univerzom ľudskej populácie.
- Sociálny priestor je viacrozmerný priestor, čím viac je populácia podelená, tým viac rozmerov má.
- Sociálna pozícia človeka je súborom jeho vzťahov zo všetkými sociálnymi skupinami tej populácie a zároveň je určená i vzťahmi z každým členom vo vnútri skupiny, do ktorej prináleží.
- Situácia človeka v jeho sociálnom priestore je determinovaná vzťahmi s jednotkami daného prostredia,
- Súhrn všetkých sociálnych skupín spolu so súhrom všetkých pozícií v každej z nich tvorí systém sociálnych súradníc, ktoré umožňujú jednoznačne určiť sociálnu pozíciu každého človeka.
- Znak , atribúty pre identifikovanie pozície subjektu v sociálnom priestore sú :
 - sociálne - pohlavie, rodinný stav, národnosť, rasa, vyznanie,...
 - politické - občianstvo, politická príslušnosť,
 - ekonomické - status ekonomický,
 - profesijné - povolanie.

Takto ponímaný sociálny priestor je predovšetkým referenčným priestorom pre riešenie sociálnej mobility sociálnych subjektov.

Priestor ako kategória označuje dimenziu, vystihujúcu spôsob koexistencie, rozloženie rozličných bytí, v ktorej je možný pohyb, rôzne rozmiestnenie objektov, miesto umožňujúce určovať vzdialenosti objektov, definovať pojem smeru.

Priestor môžeme vnímať aj ako kombináciu fyzickej a sociálnej dimenzie. Potom v súlade s takýmto prístupom sa definuje priestorová forma – región-ako základná sociálno-geografická jednotka analýzy.

2.1.1 Región

Región je zložitý dynamický priestorový systém, ktorý vznikol na zemskom povrchu na základe interakcie prírodných a socioekonomických javov. Predstavuje územno-priestorový útvar, v ktorom je možné definovať základný socioekonomický systém a v priestore ho možno pomocou jedného či viacerých znakov presne vymedziť. Je to priestor, v ktorom dynamicky interaguje prírodná, ekonomická, kultúrna, sociálna a politická zložka, ktorý má intenzívne väzby so svojim okolím, dynamiku vývoja a vlastnú individuálnu identitu (Kasala, 2006).

Hoci základným východiskom pre vymedzenie obsahu pojmu región sú geografické a prírodné hranice, v literatúre (Samson a kol., 2001) sú charakterizované tri základné typy regiónov :

- *urbanistický*, ako hierarchicky štruktúrovaný systém sídiel,
- *sociálny*, ako územné spoločenstvo ľudí, ktoré má emocionálny vzťah k územiu, v ktorom žijú,
- *ekonomický*, predstavujúci ohraničené územie, ktoré je vnútorne prepojené sociálnymi, urbanistickými a ekonomickými väzbami. Ekonomický región je priestorovým podsystemom krajiny, v ktorom existuje určité usporiadanie vzájomných aktivít a väzieb medzi podnikmi, ľudským a prírodným potenciálom, ako aj infraštruktúrou.

Pre potreby štrukturálnej politiky a prispôsobovaním sa metodike krajín EÚ, bol vypracovaný systém kategorizácie priestorov NUTS (*Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques* – fr.). Tento systém kategorizácie pracuje s päťstupňovým hierarchickým triedením, v ktorom tri stupne – NUTS I – NUTS III – sa vzťahujú na *regionálnu úroveň*, dva stupne – NUTS IV a NUTS V – sa vzťahujú na *lokálnu úroveň*. Kategorizácia územia Slovenska podľa systému NUTS je uvedená v tabuľke 2.1.

Priestor možno vnímať ako niečo prakticky, reálne existujúce, hmotné, fyzické prostredie, ako produkt sociálnych a kultúrnych javov a vzťahov, ako oblasť koexistencie mnohosti a heterogenity, ako súbor rozmanitých miest s určitým potenciálom, ako produkt procesov vývoja, stávania sa a pretvárania.

V súvislosti s týmto vymedzením pojmu priestor rozoznávame urbánny mestský priestor a vidiecky, rurálny priestor.

Tabuľka 2.1. Kategorizácia územia Slovenska.

Úroveň				
Regionálna			Lokálna	
NUTS I	NUTS II	NUTS III - VÚC	NUTS IV - okresy - počet	NUTS V – obce - počet
Slovenská republika	Bratislavský kraj	Bratislavský	8	73
	Západné Slo- vensko	Trnavský	7	251
		Trenčiansky	9	276
		Nitriansky	7	354
	Stredné Slo- vensko	Žilinský	11	315
		Banskobystrický	13	516
	Východné Slo- vensko	Prešovský	13	666
		Košický	11	440

Zdroj: Vlastné spracovanie

2.1.2 Urbánny priestor

Urbánny, mestský priestor predstavuje centrum, ktoré na jednej strane generuje vo zväčšenej miere celý rad sociálnych, kultúrnych, psychologických ekonomických, politických a ekologických problémov, ale na druhej strane zabezpečuje najkreatívnejšie zmeny, inovácie a rozvojové impulzy. Mestský priestor sa teda stáva priestorom, v ktorom sa jednak produkujú a prezentujú hlavné konflikty a protirečenia súčasnosti, ale aj činiteľom, ktorý by mal výrazne napomáhať zvládať tieto konflikty a protirečenia (zrýchlená sociálna, ekonomická, kultúrna, politická a ekologická transformácia). V mestskom priestore môžeme identifikovať nasledujúce typy priestorov:

- *verejný priestor*, každodenne a bez obmedzenia prístupný pre verejnosť,
- *semiverejný priestor*, v ktorom je dostupnosť pre verejnosť čiastočne obmedzená, napr. otváracie hodiny obchodov, prevádzková doba úradov, lekární, ochranná zóna v múzeách, čakárne v ambulanciách a pod.
- *semiprivátny priestor*, zahrňujúce priestory prístupné pre obyvateľov, resp. užívateľov priestoru, napr. chodby, schodiská v obytných domoch, a pod.
- *privátny priestor*, prístupný len ich majiteľom, užívateľom alebo nimi pozvaným osobám, napr. rodinné domy, byty a pod.

2.1.3 Rurálny priestor

Vidiecky, rurálny priestor sa vyznačuje nižšou koncentráciou obyvateľstva, nižšou hustotou osídlenia (často sa vyskytujú samoty, odlúčené obydlia a objekty), výrazným rastom dlhodobo nezamestnaných, nárastom počtu sociálne odkázaných, nízkym príjmom ekonomicky aktívneho obyvateľstva, slabým priemyslom a službami a absenciou modernej infraštruktúry. Je komparatívne nevýhodný voči mestskému, urbánnemu priestoru. Sú v ňom oveľa nepriaznivejšie podmienky na podnikanie, dochádza ku starnutiu obyvateľstva, ako aj čiastočnému vyľudňovaniu.

Podľa **Michálka** (Michálek, 2010) sa rurálny priestor vyznačuje veľkou diverzitou, cez pestovateľský poľnohospodársky na južnom a prevažne chovateľský na severnom Slovensku, až po vidiek rozptýleného osídlenia (sídliel kopaničiarskeho typu) a segregovaných rómskych osád.

Vo vidieckom priestore vzniká skôr nepriaznivá sociálna a ekonomická situácia, vidiecke sídla disponujú zvyčajne nepriaznivou vekovou, ekonomickou, vzdelanosťou štruktúrou i celkovou kvalitou ľudského potenciálu. Odchod mladého obyvateľstva za prácou spôsobuje, vyľudňovanie vidieckych sídiel, starnutie populácie, chátranie dedinského bytového fondu.

V málo rozvinutých vidieckych priestoroch sú výraznejšie zastúpené sociálne slabšie skupiny, značná časť obyvateľstva sa dostáva do pozície sociálnej vylúčenosti. Často vznikajú „ostrovy chudoby“, vytvárané rómskymi komunitami, obyvateľmi najmenších vidieckych sídiel, sídla s najstaršími vekovými skupinami, dlhodobo nezamestnanými, ľuďmi so sťaženou možnosťou sociálnej integrácie.

Rovnako, ako v mestskom prostredí, môžeme aj vo vidieckom priestore identifikovať verejné, semiverejné, semiprivátne a privátne priestory.

2.2. Prostredie

Základné východisko pre náš prístup k vymedzeniu prostredia tvorí predpoklad, že prostredie vo všeobecnosti predstavuje súbor podmienok, v ktorých existujú a formujú sa sociálne subjekty: jednotlivec (individuum), sociálne skupiny, jednotlivé spoločnosti ako aj celé generácie ľudí. Vyjadruje určité

vymedzenie časti priestoru, v ktorom sa subjekty pohybujú (existujú, žijú) a v ktorom sú určitým spôsobom činní.

Prostredie (*Environment, Umwelt* - okolie, milieu, okolitý svet) je definované ako súbor javov a procesov, ktoré obklopujú človeka počas jeho života a ktoré majú pre človeka nejaký význam a hodnotu (Geist, 1992). Predstavuje veľkú skupinu činiteľov, s ktorými referenčný objekt v interakcii a zároveň predstavuje súbor vplyvov týchto činiteľov na referenčný objekt.

Prostredie samo o sebe nie je konštantnou veličinou, ale sa postupne mení a vyvíja. Prostredie analyzovaného referenčného objektu, predstavujúceho systém, je zložitejšie, ako sám referenčný objekt. Obsahuje množinu komplexných systémov (sociálnych, prírodných, technických, technogénnych), z ktorých každý sa skladá z ďalších systémov rovnakej kategórie, identifikovaných na rôznych hierarchických úrovniach.

Vzhľadom na vývoj a vplyv človeka na formovanie prostredia môžeme charakterizovať (Hofreiter, Matis, 2010):

a) prírodné prostredie:

- *pôvodné*, nazývané tiež prostredím fyzikálnym, ktoré vzniklo prirodzeným vývojom sveta a bez vplyvov, resp. zásahov človeka. Toto prostredie je charakterizované najmä formou geografického, geomorfologického usporiadania, ktoré vytvorila príroda.
- *pozmenené, pretvorené*, teda tá časť prírodného prostredia, ktoré človek pretvoril podľa svojich potrieb a na zabezpečenie podmienok svojho života.

b) umelé prostredie:

- *sociálne*, ktoré má rozhodujúci vplyv na existenciu a rozvoj sociálnych subjektov. Spravidla zahŕňa ľudí, sociálne skupiny, sociálne vzťahy. Prináleží sem aj širší vplyv kultúrneho prostredia, ale i politický a hospodársky systém.
- *technogénne*, tvorené súhrnom technických a technologických výrobných systémov; patrí sem aj infraštruktúra.

Podľa priestorovej pozície voči subjektu môžeme charakterizovať prostredie:

- *vnútorné*, ktoré je identifikovateľné pre štruktúrované sociálne systémy (napr. rodina, pracovná skupina, sociálna skupina, štát, aliancia štátov),
- *vonkajšie*, ktoré identifikujeme pre všetky subjekty; patria sem všetky činitele, ktoré sú v okolí, resp. v bližšom či vzdialenejšom okolí referenčného objektu.

Podľa geografických hraníc môžeme charakterizovať prostredie:

- *lokálne*, miestne , napr. obec, mesto, sídlisko, časť mesta, mestské aglomerácie, či okres,
- *subregionálne* , napr. kraj, vyšší územný celok, región v štáte,
- *regionálne* , napr. Stredná Európa, Balkán, Stredná Ázia ap.,
- *kontinentálne*, napr. Európa, Afrika,
- *globálne* - svet, globálna noosféra.³¹

Hranice prostredia budú vždy závislé na referenčnom objekte prostredia. Čím vyššia bude úroveň referenčného subjektu, tým i geografické hranice prostredia budú rozsiahlejšie (tab.2.2.).

Podľa referenčného objektu rozoznávame prostredie:

- sociálnych referenčných objektov:
 - jedinca,
 - sociálnych skupín (národnostných, etnických, náboženských, záujmových ap.),
 - štátu,
 - skupiny štátov (napr. koalícií, aliancií),
- materiálnych objektov :
 - administratívnych,
 - obchodných,
 - výrobných,
 - dopravných a pod.

Podľa *funkčného pôsobenia* môžeme identifikovať prostredie rodinné, pracovné, životné, kultúrne, politické, ekonomické, bezpečnostné ap.

Štruktúru prostredia je možné klasifikovať aj iným spôsobom, a to jeho deelením na:

- prírodné prostredie,
- sociálne prostredie,
- kultúrne prostredie,
- technogénne prostredie.

³¹ Noosféra : oblasť interakcie medzi spoločnosťou a prírodou, v ktorej sa rozhodujúcim faktorom pre rozvoj stáva racionálna (v zmysle zachovania podmienok svojej existencie) ľudská činnosť. Táto oblasť integruje : hmotný, neživý svet - *geosféru*, živý svet - *biosféru* a *sociosféru* .

Podľa tohto prístupu klasifikácie tvorí *prírodné prostredie* všetko, čo vytvorila príroda a zároveň človekom pretvorené prírodné prostredie, ako aj prírodné bohatstvo, klíma, fauna a flóra.

Sociálne prostredie tvoria ľudia a sociálne vzťahy, vytvárajúce podmienky pre fungovanie sociálnych skupín a zároveň modifikujúce život sociálnych jednotiek (ľudí).

Kultúrne prostredie tvorí súhrn výsledkov tvorivej činnosti mnohých pokolení. Sú v ňom obsiahnuté ako duchovné hodnoty, tak aj materiálne hodnoty, kultúrne artefakty, vytvorené ľuďmi v danom priestore počas ich prebývania v ňom.

Technogénne prostredie je tvorené výrobnou infraštruktúrou a ďalšími prvkami, ktoré slúžia na produkciu tovarov a zaistovanie potrieb jedinca i spoločnosti.

Korzeniowski (2010, s.400-403) píše o prostredí ako o súhrne všetkých javov, procesov a inštitúcií, ktoré sa nachádzajú v okolí subjektu a môžu mať vplyv na jeho aktivity, na jeho existenciu. Za najdôležitejšie znaky, resp. charakteristiky prostredia považuje:

- potenciál, vytvárajúci podmienky a možnosti pre existenciu a rozvoj subjektu,
- rôznorodosť, vyjadrenú počtom prvkov štruktúry prostredia,
- neurčitosť, vyplývajúcu z dynamiky a nestability vývoja v prostredí.

Prostredie člení na :

- **Bližšie**, v ktorom existuje vzájomná interakcia medzi subjektom a okolím, tzn. že sa vzájomne ovplyvňujú alebo sa môžu ovplyvňovať,
- **Vzdialené**, ktoré tvorí bližšie neohraničený priestor, v ktorom existuje subjekt a tiež sily, vplývajúce na aktivity a existenciu subjektu; možnosti subjektu ovplyvňovať deje v tomto prostredí sú limitované, alebo dokonca obmedzené (závisí to od jeho mocenského potenciálu)
- **Prírodné** prostredie, ktorého štruktúru tvoria také prvky, ako klíma, počasie, charakter terénu, kvalita pôdy, poloha územia, fauna i flóra, typická pre dané prostredie.

K základným charakteristikám prostredia patria:

- **komplexita**, ktorá je jedným z najvýznamnejších atribútov nášho sveta. Je vyjadrením kvalitatívnych zmien prvkov systému, ktoré sú vyvolané zložitou ich vzájomných vzťahov a nepredvídateľným správaním.

Komplexita znamená určitý organizovaný spôsob správania sa prostredia, ktoré je zložené z množstva rozmanitých interakcií nezávislých prvkov, ktoré ho tvoria.

- **Kontingencia**, ako náhodosť, vlastnosť javov a procesov, vzťahov, ktoré môžu ale i nemusia byť (nastat?) v prostredí. Podľa Leibniza³² kontingentné je to, čo je seriálne, teda jestvuje ako súčasť postupnosti jednotlivých udalostí. Tieto udalosti môžu nastat' v dôsledku zretežazenia, alebo postupnosti príčin, resp. každej udalosti v prostredí predchádzala iná udalosť, ktorá je kauzálne zviazaná s inými udalosťami. Teda to, či a aká udalosť v prostredí nastane, aké budú jej kvalitatívne i kvantitatívne parametre, je dané alternatívami možností, determinovanými prvotnými príčinami a ich vzťahmi.
- **Nestabilita**, ktorú spôsobujú náhodné interakcie činiteľov prostredia, spontánne vytváranie nových štruktúr a väzieb, ktoré nie sú stabilné ale podliehajú neustálym zmenám.
- **Nelinearita**, ktorá spôsobuje, že aj nepatrný impulz, nepatrná zmena sa môže rozvinúť do veľkých rozmerov a môže mať vážne a ďalekosiahle následky.

2.3 Situácia

Pod pojmom situácia rozumieme časovo usporiadanú *štruktúru vzťahov, interakcií a väzieb* medzi subjektom a objektom, viazanej na určitý priestor, ktorého parametre spolu s charakterom činností naplňujúcich tieto vzťahy určujú špecifiku situácie.

V synonymickom slovníku slovenčiny (Slovník, 2004) je situácia definovaná ako *súhrn istých príznačných javov, charakteristických vlastností prostredia v istom časovom období, súhrn podmienok, okolností, v ktorých niečo existuje, v ktorých sa niečo koná, niečo sa deje*.

Korzeniowski definuje situáciu ako sústavu vzájomných vzťahov subjektu s ostatnými činiteľmi prostredia v určitom čase (Korzeniowski, 2008). Každá situácia je určená štruktúrou činiteľov, ich znakmi a charakteristikami, stavom týchto činiteľov v danom čase a vzťahmi, resp. reláciami medzi subjektom a relevantnými činiteľmi v danom čase a priestore. Situácia zhrňuje:

- charakter, usporiadanie prostredia, v ktorom sa nachádza subjekt (človek, skupiny, spoločnosť),
- aktivitu subjektu vo vzťahu k činiteľom prostredia.

³² Leibniz, G,W.(1646-1716), nemecký filozof, predstaviteľ novovekého racionalizmu, fyzik, matematik a diplomat.

Podľa *behaviorálnych teórií* je situácia charakterizovaná cez sústavu podnetov. Potom je možné situáciu definovať ako sústavu, súhrn stimulujúcich podnetov, na ktoré subjekt reaguje. Pritom stimulujúci charakter situácie ovplyvňujú dva činitele:

- *senzibilita* subjektu na podnety,
- *reaktibilita* subjektu na podnety.

Podiel uvedomelej aktivity subjektu na ovplyvňovaní situácie sa stal východiskom pre vznik troch koncepcií pre hodnotenie situácie:

- **fenomenologickej**, podľa ktorej sú rozhodujúcim činiteľom situácie iba reálne javy, pretože len tie môže subjekt vnímať a pociťovať; situácia je teda vždy taká, ako ju subjekt vníma a ako jej porozumie,
- **duálnej**, podľa ktorej vždy existujú dve situácie: *objektívna*, existujúca nezávisle od subjektu, a *subjektívna*, ktorá je výsledkom jej percepcie subjektom,
- **holistickej**, posudzujúcej prostredie spolu so subjektom; interakcie medzi prostredím a subjektom sú posudzované jednak objektívne, tak i z pohľadu subjektu i ostatných účastníkov situácie.

Pojem situácia môžeme posudzovať z hľadiska dvoch odlišných významov:

- **staticky**, ako pomery, okolnosti, podmienky, vzťahujúce sa k niekomu, niečomu v určitej dobe, stav niekoho, niečoho v určitej dobe,
 - **dynamicky**, ako správanie a interakcie, ako konkrétne súvislosti, väzby v nejakom deji, postupnosť na seba nadväzujúcich udalostí či javov.
- Takto chápaný pojem situácie vyjadruje aj stimuly pre aktivitu referenčného objektu, resp. je dôsledkom jeho aktivít.

Čiastkový záver

Explanáciu pojmov priestor, prostredie a situácia považujeme za nutnú podmienku a východisko pre splnenie cieľov monografie. V doterajších relevantných publikáciách a dokumentoch, ako sme uviedli aj v prvej kapitole, sa narába s pojmom bezpečnostné prostredie bez jeho dostatočného objasnenia, bez jeho ukotvenia v zodpovedajúcom teoretickom objasnení.

Východiskom pre nové vymedzenie bezpečnostného prostredia bude, že prostredie chápeme ako časť priestoru, ktoré je vytvárané sociálnymi, kultúrnymi, prírodnými a technogénnymi činiteľmi. Tieto činitele nie sú vzájomne izolované, ale sú vzájomne späté stálymi ale i náhodnými väzbami a interakciami. Výsledkom týchto interakcií je bezpečnostná situácia, ktorá charakterizuje dané bezpečnostné prostredia.

Prostredie budeme vnímať ako komplexnú štruktúru, zložitý mnohoúrovňový otvorený, nelineárny a dynamicky systém, ktorý ovplyvňuje podmienky existencie sociálnych subjektov, ale zároveň je týmito sociálnymi subjektmi menený a pretváraný.

Literatúra použitá v kapitole

GEIST, B. *Sociologický slovník*. Praha: Victoria Publishing, 1992. ISBN 80-85605-28-7

HOFREITER, L., MATIS, J. *Komplexná metodika hodnotenia bezpečnostného prostredia*. Priebežná výskumná správa. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl gen. M.R. Štefánika, 2010. S.83

KASALA, K. Meniaca sa identita miesta: Metodika výskumu. In: *Geografická revue*. Ročník 2. Číslo: 2. FPV UMB. Banská Bystrica, 2006. s. 710

KORZENIOWSKI, L.F. *Securitologia. Nauka o Bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych*. Kraków : wydawnictwo 2008. ISBN 83-919932-7-2

KORZENIOWSKI, L.F. *Menedżment. Podstawy zarządzania*. Kraków: wydawnictwo EAS, 2010. ISBN 978-83-61645-44-3

LISOWSKI, A. *Typy przestrzeni a geografia*. [on-line] Prace komisji krajobrazu kulturowego nr. 24/2014. [cit. 17.02.2016] Dostupné z: <http://www.krajobraz.kulturowy.us.edu.pl/publikacjeartykuly/24/1.lisowski.pdf>

MICHÁLEK, A. *Rurálna kriminalita a rurálne okresy Slovenska so zvýšenou kriminalitou*. In: *Geografický časopis / geographical journal* 62 (2010) 4, s. 329-345. ISSN 0016-7193

NÉMETH, L. 2007. *Základy dialektickej a formálnej logiky*. Žilina: vydavateľstvo ŽU, 2007. ISBN 978-80-8070-651-7

SAMSON, Š. a kol. *Regionálna ekonomika*. Košice: Ekonomická fakulta Technickej univerzity v Košiciach, 2001, 234 s., ISBN 80-7099-716-8.

SOROKIN, P. *Ruchliwość społeczna*. Warszawa, Wydawnictwo Instytutu filozofii i socjologii PAN. Warszawa, 2009.

Synonymický slovník slovenčiny, Veda 2004, dostupné z : <http://slovniky.korpus.sk/?w=situ%C3%A1cia&s=exact&c=i4cb&d=kssj4&d=psp&d=sss&ie=utf-8&oe=utf-8>

3 BEZPEČNOSTNÉ PROSTREDIE

Vo všeobecnej rovine predstavuje prostredie súbor všetkých podmienok a vplyvov, v ktorom sa sociálny subjekt nachádza a ktoré sú schopné ovplyvňovať alebo meniť podmienky jeho existencie. Týmto termínom je označované aj blízke alebo vzdialené okolie, ktoré priamo alebo nepriamo vplývajú na sociálny subjekt a jeho životné podmienky.

Prostredie, v ktorom sú podmienky existencie a vývoja sociálnych subjektov, ich činnosti, vzťahy a záujmy determinované v prvom rade bezpečnosťou, sme nazvali **bezpečnostné prostredie** (Hofreiter, 2004).

Pri koncipovaní komplexnej charakteristiky bezpečnostného prostredia sme vychádzali z definície, v ktorej sa uvádza, že **bezpečnostné prostredie** je súhrnným a koncentrovaným prejavom **bezpečnostnej situácie** v určitom priestore v určitom čase (Škvrnda, 2005). **Štruktúru** takto vymedzeného bezpečnostného prostredia tvoria:

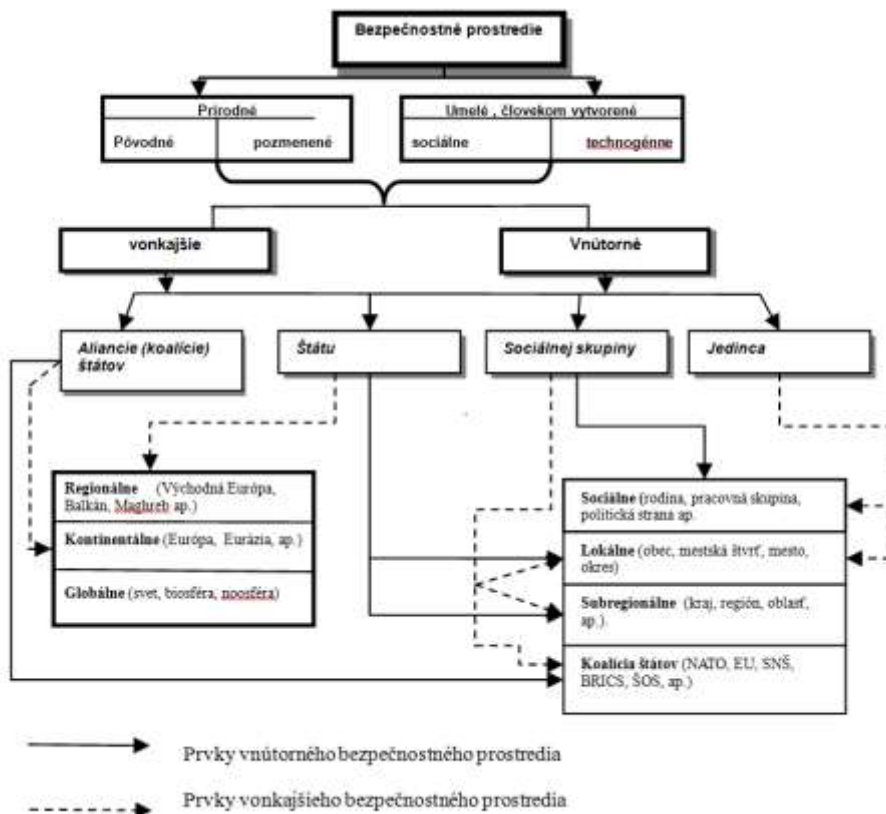
- sociálni aktéri (aktéri bezpečnostného prostredia), ktorí majú rôzne potreby, zábery, záujmy vzťahy a ktorí konajú podľa svojich záujmov a potrieb,
- ďalšie podmienky a činitele (sociálnej, prírodnej a technogénnej povahy), ktoré priamo či nepriamo ovplyvňujú situáciu v bezpečnostnom prostredí, teda i situáciu aktérov.

Bezpečnostné prostredie teda predstavuje **časť prírodného, sociálneho a technogénneho prostredia**, v ktorom vzniká v danom čase a priestore v dôsledku interakcií aktérov a vplyvu činiteľov prostredia adekvátne **bezpečnostná situácia**.

3.1 Štruktúra bezpečnostného prostredia

Štruktúru bezpečnostného prostredia môžeme vymedziť rovnakým spôsobom, aký sme uplatnili pri štruktúrovaní prostredia v druhej kapitole. Členenie bezpečnostného prostredia je uvedené na obrázku 3.1.

Hranice prostredia budú vždy závislé na referenčnom subjekte prostredia. Čím vyššia bude úroveň referenčného objektu, tým i geografické hranice prostredia budú rozsiahlejšie.

Obr. 3.1. Štruktúra bezpečnostného prostredia . Zdroj: Vlastné spracovanie

3.1.1 Vonkajšie bezpečnostné prostredie

Určujúcim činiteľom pre definovanie **vonkajšieho bezpečnostného prostredia** je referenčný objekt. Ak pôjde o štát, teda o národnú bezpečnosť, potom referenčným priestorom pre definovanie vonkajšieho bezpečnostného priestoru bude svetové teritórium, európsky kontinent, región a okolie štátu. Pre koalíciu štátov, úniu štátov, bude relevantným priestorom globálne alebo kontinentálne bezpečnostné prostredie (obr.3.2.).

Ak referenčný objekt bude menšia jednotka ako štát, napr. podnik, miestna samospráva apod., referenčným priestorom bude relevantný priestor podľa rozsahu záujmov referenčného objektu.

Vonkajšie bezpečnostné prostredie môžeme považovať za priestor, nachádzajúci sa zvonka hraníc referenčných objektov, v ktorom sa vyskytujú

činitele, odohrávajú sa procesy, ktoré majú rozhodujúci vplyv na úroveň bezpečnosti daného referenčného objektu.

Analytická ro- vina	Referenčný objekt			
	Jedinec	Sociálna skupina, organizácia	Štát	Skupina (aliancia) štátov
Lokálna	Ulica, mestská štvrť, mesto,	Mesto, mikroregión,	Veľké mestá, okresy,	Nie je predmetom
Subregionálna	Okres, kraj, región	Región	Kraje, regióny v štáte	Vnútročné prostredie členských štátov
Regionálna	Okolie štátu	Okolie štátu,	Okolie štátu, geopolitické regióny	Regionálne prostredie a jeho činitele
Kontinentálna	Podľa záujmov a potrieb	Podľa záujmov a potrieb	Podľa angažovanosti a potrieb	Kontinentálne prostredie a jeho činitele
Globálna		Podľa záujmov a potrieb	Podľa angažovanosti a potrieb štátu	Globálne prostredie a jeho činitele

Obr. 3. 2. Štruktúra analýzy prostredia. Vlastné spracovanie

Vonkajšie bezpečnostné prostredie je tvorené:

- množinou **referenčných objektov** (štátov, mimovládnych organizácií, nadnárodných a medzinárodných inštitúcií, sociálnymi, záujmovými a inými skupinami, hospodárskych organizácií a jednotiek ap.),
- ich **vzájomnými vzťahmi a aktivitami** vo vzťahu k ich bezpečnosti,
- súhrnom **prírodných a technogénnych determinánt a iných činiteľov**, ktoré majú vplyv na existenciu a aktivity referenčných objektov.

Vonkajšie bezpečnostné prostredie môžeme tiež identifikovať ako :

- **blížšie**, v ktorom existuje bezprostredná interakcia medzi referenčným objektom a okolím, tzn. že sa vzájomne ovplyvňujú alebo sa môžu ovplyvňovať,
- **vzdialené**, ktoré tvorí bližšie neohraničený priestor, v ktorom existuje referenčný objekt a tiež činitele, vplývajúce na aktivity a existenciu referenčného objektu; možnosti subjektu ovplyvňovať deje v tomto prostre-

dí sú limitované, alebo dokonca obmedzené (závisí to od jeho mocenského potenciálu).

Vývoj vo vonkajšom bezpečnostnom prostredí môže teda referenčný objekt ovplyvňovať len do takej miery, ako mu to umožňuje jeho mocenský potenciál, resp. jeho prestíž v medzinárodnom bezpečnostnom a politickom systéme. Ak referenčný objekt bude iný ako štát, schopnosť ovplyvňovať vonkajšie bezpečnostné prostredie bude závisieť od jeho záujmov a potrieb, ako aj od spôsobilostí tieto záujmy a potreby zaistiť.

3.1.2 Vnútorne bezpečnostné prostredie

Geografický rozmer vnútorného bezpečnostného priestoru je závislý od referenčného objektu. Ak je referenčným objektom napr. miestna samospráva, potom relevantným bezpečnostným prostredím bude lokálne bezpečnostné prostredie – obec, mesto, región. Pre podnik to bude jeho rozmiestnenie na danom území. Pre štát to bude územie štátu, pre koalíciu štátov bude ich vnútorným bezpečnostným prostredím vnútorný priestor, vymedzený hranicami vonkajších členských štátov.

Pri určovaní charakteristík vnútorného bezpečnostného prostredia budeme uvažovať tri úrovne:

- **makroúroveň**, ktorá sa bude vzťahovať k vnútornému priestoru štátu ohraničeného štátnymi hranicami,
- **mezoúroveň**, vyjadrujúca prostredie v rámci regionálneho priestoru (VÚC, okres,),
- **mikroúroveň**, vyjadrená činiteľmi existujúcimi na úrovni mesta, obce, alebo vo vnútri objektu (podniku, inštitúcie, úradu, rodiny). Vnútorne bezpečnostné mikroprostredie je významné analyzovať v podmienkach rozsiahlejších referenčných objektov, ktoré samy o sebe predstavujú zložitejšiu štruktúru.

Vnútorne bezpečnostné prostredie je rovnako, ako vonkajšie bezpečnostné prostredie, tvorené:

- množinou **referenčných objektov** (jednotlivcov, sociálnych skupín, organizácií, inštitúcií, organizačných jednotiek, záujmových a iných skupín v danom priestore),
- ich **vzájomnými vzťahmi a aktivitami** vo vzťahu k zaisteniu ich bezpečnosti,
- súhrnom **prírodných a technogénnych činiteľov**, ktoré majú vplyv na referenčné objekty v danom priestore.

Na formovanie a vývoj vnútorného bezpečnostného prostredia majú vplyv ako vonkajšie činitele, ktoré ovplyvňujú formovanie a stav vonkajšieho bezpečnostného prostredia, tak aj vnútorné činitele.

Hranice prostredia budú vždy závislé na referenčnom subjekte prostredia. Čím vyššia bude úroveň referenčného objektu, tým i geografické hranice prostredia budú rozsiahlejšie. Pri analýze bezpečnosti dnes už nevystačíme len s analýzou vonkajšieho bezpečnostného prostredia štátov. Príčiny zmien bezpečnostnej situácie vznikajú častejšie na regionálnej a lokálnej úrovni a vo vnútornom bezpečnostnom prostredí štátov.

Rešpektujúc systémové usporiadanie bezpečnostného prostredia prichádzame k záveru, že existujú reálne väzby medzi prvkami bezpečnostného prostredia. Prostredníctvom týchto väzieb dochádza nielen k prenášaní vplyvov z prostredí vyššieho rádu na prostredia na nižších úrovniach, ale aj k šíreniu, difúzii problémov z prostredí nižších úrovní (subsystémov) do prostredí (systémov) vyššieho rádu. Z hľadiska predmetu skúmania bezpečnostného manažmentu narastá význam *lokálneho bezpečnostného prostredia* v urbanizovanom prostredí.

Lokálne bezpečnostné prostredie tvorí súbor materiálnych, ekonomických, sociálnych, politických a duchovných činiteľov, ktoré ovplyvňujú existenciu podmienok bytia, utvárania a činnosti referenčných objektov - jedincov a sociálnych skupín v geograficky relatívne malom priestore.

Mestá a obce však dnes už nepredstavujú základnú jednotku pre definovanie lokálneho bezpečnostného prostredia. Lokálne bezpečnostné prostredie môžu predstavovať ulice, sídliská, alebo aj štvrte mesta. Je to prostredie, v ktorom prebieha väčšia časť interakcií aktérov (referenčných objektov), ktorí v ňom žijú alebo uskutočňujú svoje aktivity. V danom lokálnom prostredí môžeme ďalej rozlíšiť lokality podľa spôsobu využitia, podľa historickej alebo architektonickej charakteristiky, alebo podľa sociálno-ekonomických činiteľov.

3.2 Bezpečné prostredie

V každom bezpečnostnom prostredí môžeme identifikovať oblasti a priestory, v ktorých je rozdielna úroveň bezpečnostnej situácie, resp. bezpečnosti. V jednom priestore bude situácia priaznivejšia, stabilnejšia, v inom bude miera ohrozenia a rizika vysoká, bude mať negatívny vplyv na existenciu, pretrvanie a rozvoj referenčných objektov. Subjektívne pociťovanie bezpečnosti a bezpečia sa môže v rôznych priestoroch a prostrediach líšiť. Jedno prostredie bude vnímané ako bezpečné, iné nie.

V každom prostredí – meste, mestskej štvrti, dedine, môžeme identifikovať (Felson, Clarke, 1998) :

- **Generátory kriminality** (*Crime Generators*), to sú miesta (priestory, objekty), ktoré produkujú v danej lokalite **trestnú činnosť** a prípadne ňou zahŕňujú aj priľahlé oblasti. Môžeme tak označiť miesta, kde sa stretávajú kriminálne živly, kde sa nachádzajú kasína, bary, diskotéky, priestory, v ktorých sa sústreďuje prostitúcia ap. V takých priestoroch vznikajú podmienky pre všeobecnú, majetkovú, drogovú či násilnú kriminalitu, alebo z takýchto miest vychádzajú páchatelia, aby sa takej trestnej činnosti dopúšťali.
- **Brzdy kriminality** (*Crime Detractor*), to sú lokality, priestory, ktoré odrádzajú páchatelov a sťažujú (zamedzujú) páchaniu **trestnej činnosti**. Môžeme tak označiť časti miest, v ktorých je zaistená dostatočná kontrola všetkých priestorov a priestranstiev napr. použitím CCTV systémov, policajnými hliadkami, bezpečnostnými službami, alebo dostatočným osvetlením takých priestorov.
- **Magnety kriminality** (*Crime Attractors*) čo sú miesta alebo lokality, ktoré priťahujú **páchatel'ov** kriminálnych činov. Medzi také priestory alebo časti mesta patria najmä veľké obchodné domy, železničné a autobusové stanice, bohaté mestské štvrte, ale i odľahlé a málo obývané časti miest a obcí.

O bezpečnom prostredí budeme vo všeobecnosti hovoriť vtedy, ak:

- vzťahy sociálnych aktérov bezpečnostného prostredia nebudú konfliktné, uspokojovanie ich potrieb a záujmov je primerane zaisťované, prípadne disproporcie sú uspokojivo riešené,
- vplyv prírodných a technogénnych činiteľov nemá negatívny vplyv na kvalitu života obyvateľstva,

- riziká vyplývajúce z pôsobenia činiteľov prostredia sú znižované na akceptovateľnú úroveň,
- systém riešenia krízových situácií v je v danom prostredí funkčný a akcieschopný.

3.3 Bezpečnostná situácia, jej zložky a dynamika

Pod bezpečnostnou situáciou rozumieme dynamický a zložitý systém stavov, podmienok a okolností, ktoré sú výsledkom interakcie činiteľov prostredia a aktivít referenčného objektu.

Bezpečnostnú situáciu môžeme vnímať aj ako systém vzájomne prepojených a v rôznych mierach sa ovplyvňujúcich činiteľov a ich vlastností majúcich vplyv na existenciu a činnosť referenčných objektov v danom bezpečnostnom prostredí. Tieto činitele môžeme klasifikovať podľa hľadiska stability či premenlivosti a dynamiky vzniku a pôsobenia.

Bezpečnostná situácia štátu, regiónu, oblasti je podľa **Hlaváča** (Hlaváč, 2002, s.77) spoluurčovaná vnútroštátnymi a medzinárodnými bezpečnostnými pomermi. Ako uvádza ďalej, je výslednicou procesov a vzťahov v sfére vojenskej i nevojenskej bezpečnosti, je súhnom vzťahov politického, kultúrno-sociálneho, ekonomického, vojenského a ekologického prostredia ako celku. Takto ponímaná bezpečnostná situácia je poplatná štátocentrickej paradigme bezpečnosti, podľa ktorej jediným a hlavným referenčným objektom je štát.

Bezpečnostná situácia vo všeobecnejšom poňatí vyjadruje kvalitu bezpečnostného prostredia a je výsledkom:

- *interakcie relevantných bezpečnostných aktérov (jednotlivcov, sociálnych skupín, bezpečnostných orgánov, organizácií, inštitúcií, štátov, koalícií štátov ap.) v danom bezpečnostnom prostredí medzi sebou,*
- *vplyvu determinujúcich a iných činiteľov bezpečnostného prostredia na aktérov bezpečnostného prostredia i vzájomnej interakcie týchto činiteľov.*

V závislosti od charakteru interakcií bezpečnostných aktérov a vplyvu činiteľov bezpečnostného prostredia môžeme bezpečnostnú situáciu charakterizovať ako:

- stabilne pozitívnu,
- pozitívnu s tendenciou negatívneho vývoja,
- stabilne negatívnu,

- negatívnu s tendenciou pozitívneho vývoja.

Bezpečnostná situácia bude hodnotená ako **pozitívna**, ak vzťahy medzi aktérmi bezpečnostného prostredia nebudú konfrontačné, konfliktné, ich záujmy a aktivity nebudú protikladné, resp. jeden z aktérov nebude predstavovať pre iného aktéra hrozbu. Riziká vyplývajúce z prostredia sú kontrolovateľné, tzn. že subjekty bezpečnosti majú dostatočný potenciál na včasnú elimináciu možných ohrození.

Negatívna tendencia vývoja bezpečnostnej situácie bude spôsobená zmenou kvality vzťahov aktérov, ich protikladnými záujmami a potrebami, ako aj postupnou stratou schopnosti subjektu bezpečnosti riadiť bezpečnostné riziká aktivovanými činiteľmi bezpečnostného prostredia (tzn. že dôjde k zvýšeniu ich zraniteľnosti voči existujúcim či predpokladaným ohrozeniam). Ak vývoj bude mať opačný charakter, potom budeme hovoriť o **pozitívnej** tendencii vývoja bezpečnostnej situácie.

O **stabilne negatívnej** situácii budeme hovoriť vtedy, ak vzťahy aktérov bezpečnostného prostredia sú dlhodobou konfrontačné bez perspektívy ich vyriešenia a ukončenia. Protikladnosť ich záujmov a potrieb je trvalým zdrojom konfliktov. V prostredí sa výrazne prejavujú negatívne činitele, spôsobujúce ohrozenie bezpečnosti subjektu. Subjekty bezpečnosti nemajú potrebný potenciál na riadenie bezpečnostných rizík, na odstránenie následkov negatívnych udalostí resp. na nastolenie a udržanie verejného poriadku a bezpečnosti.

Policajno-bezpečnostná situácia (Berži 1994) je pojem, ktorý sa vyskytuje v policajných vedách. Je definovaná ako súhrn všetkých reálne existujúcich podmienok a činiteľov, ktoré charakterizujú zvláštnosti zvereného územia (objektu), trestnú činnosť a ovplyvňujú podmienky činnosti policajno-bezpečnostných orgánov. Policajno-bezpečnostnú situáciu tvoria a ovplyvňujú činitele:

- **relatívne stabilné** : charakter a geografia teritória, urbanistické podmienky, komunikačný systém, demografické ukazovatele, sociálno-ekonomické podmienky, sociálno-kultúrna úroveň, politický systém, ai.,
- **kvázi stabilné** : možnosti policajno-bezpečnostných orgánov, úroveň verejnej mienky, úroveň a ochota k spolupráci s Policajným zborom ai.,
- **premenné** : štruktúra a dynamika trestnej činnosti, príčiny a podmienky páchania trestnej činnosti, latencia trestnej činnosti a i.

Porada pod policajno-bezpečnostnou situáciou rozumie *dynamický a zložitý systém stavov, podmienok a okolností, ktoré charakterizujú prvky a atribúty policajno-bezpečnostnej činnosti, trestnú činnosť a inú delikvenciu na zverenom teritóriu a v danom čase, ako aj vzájomné väzby medzi nimi* (Holcr, Porada, 2011, s. 114). A ďalej ako základné prvky policajno-bezpečnostnej situácie uvádza (tamtiež, s. 116):

1. Geografické, klimatické, sociálno-ekonomické a iné osobitosti územia, na ktorom policajno-bezpečnostné orgány pôsobia.
2. Stav, štruktúru a dynamiku trestnej činnosti a stav verejného poriadku.
3. Stav vlastných síl a prostriedkov podieľajúcich sa na boji s trestnou činnosťou, na ochrane verejného poriadku, ako aj výsledok ich použitia.

3.4 Činitele bezpečnostného prostredia

Bezpečnostné prostredie nie je v žiadnom prípade statický fenomén, ale štruktúrovaná, na princípe jednoty a rozpornosti, ale i vzájomnej kauzality fungujúca a neustále sa meniacia realita. Bez nároku na nekritické uplatňovanie mechanického determinizmu, treba akceptovať určitý vplyv nevyhnutnosti, zákonitosti a príčinnosti vo vzťahu k vývoju bezpečnostnej situácie v bezpečnostnom prostredí. Rozoznávame dva základné **druhy činiteľov** bezpečnostného prostredia, spôsobilé vyvolať adekvátnu bezpečnostnú situáciu: **determinujúce, podmieňujúce činitele a dynamizujúcej činitele.**

3.4.1 Determinujúce, podmieňujúce činitele

Sú to činitele ktoré zásadne podmieňujú vývoj bezpečnostnej situácie v bezpečnostnom prostredí. Sú relatívne stále, s malou dynamikou vlastných zmien. Ich vplyv a pôsobenie je spravidla predvídateľné, rovnako sa dá predvídať aj ich vývoj. Medzi podmieňujúce činitele môžeme zaradiť činitele *globalizačné, politicko-právne, ideologické, kultúrno-historické, ekonomicko-sociálne, geograficko-klimatické, environmentálne* ako i stav bezpečnostného sektora. Zo širokej škály determinánt budeme podrobnejšie popisovať tie, ktoré majú, podľa nášho názoru, najvýznamnejší vplyv na stav a vývoj v súčasnom a budúcom bezpečnostnom prostredí.

Globalizačné činitele

Podľa **Z. Baumana** môžeme hovoriť o globalizácii *pozitívnej*, i o globalizácii *negatívnej* (Bauman, 2011, s.10-13).

Pozitívna globalizácia to je predovšetkým odstránenie bipolarity, hrozby vojenského konfliktu, urýchľovanie ekonomického, technologického, kultúrneho

a politického zblížovania subjektov medzinárodných vzťahov, kooperácia a solidarita.

Negatívna globalizácia prináša so sebou javy a procesy, ktoré majú negatívny vplyv na bezpečnosť ľudí (nadmárodný organizovaný zločin, obchod so zbraňami, narkotikami, obchod s ľuďmi, terorizmus), obmedzujú alebo narúšajú suverenitu štátov a pôsobia ako konfliktogénne faktory. Vplyvom globalizácie a technického pokroku, ich vzájomnou kombináciou, bola v mnohých regiónoch sveta zlikvidovaná klasická robotnícka trieda a je ohrozovaná aj nižšia stredná trieda.

Vplyvom globalizácie svojím spôsobom zaniká viac ako tristopäťdesiatročný westfálsky systém suverenity národných štátov. Jednota národného štátu a národnej spoločnosti sa rozpadá, vznikajú nové mocenské a konkurenčné vzťahy a konflikty medzi národnými a nadnárodnými jednotkami. Vzniká nový *svetový polycentrický systém*, ktorého aktérmi sú nadnárodné organizácie, nadnárodné náboženské, profesijné, politické združenia a skupiny, nové nadnárodné štruktúry, ktoré majú zásadný vplyv na fungovanie medzinárodných vzťahov. Hlavnými geopolitickými a geostrategickými aktérmi sa stávajú *mocné regionálne bloky* (Dahrendorf, 2008). Štáty sa tak musia adaptovať a kalkulovať s novou mocenskou štruktúrou a s deľbou moci, čo znamená vlastne stratu, alebo aspoň obmedzenie ich suverenity. Politiku národných štátov dnes viacej ako inokedy ovplyvňuje prílev zahraničných investícií. Ich reguláciou je možné vytvárať účinný tlak na vlády štátov a vynucovať si tak konkurenčné výhody.

Prehľbuje sa príjmová nerovnosť nielen vo vnútri krajín, ale aj v globálnom rozmere. Najlepšie to dokazujú nasledujúce štatistické údaje (World's richest 1% own 40% of all wealth, UN report discovers, 2006) :

- 1 % svetového obyvateľstva vlastní 40 % svetového bohatstva,
- 2 % najbohatších obyvateľov sveta vlastní viac než 51 % svetového bohatstva,
- 10 % najbohatších vlastní 85 % svetového bohatstva,
- 50 % obyvateľov sveta vlastní menej než 1 % svetového bohatstva,
- 125 dolárových multimilionárov vlastní 4 krát viac než 50% obyvateľov sveta.

V poslednom hodnotení britskej mimovládnej organizácie Oxfam sa uvádza, že 62 najbohatších ľudí sveta vlastní majetok v takej hodnote ako chudobnejšia polovica svetovej populácie, teda 3,6 miliardy ľudí. Bohatstvo 62 ľudí najbohatších sa v priebehu piatich rokov zvýšilo o 44% , čo predstavuje nárast \$ 542 mld.\$, pričom hodnota majetku spodnej polovi-

ce klesla o 41%. Od prelomu storočia najchudobnejšie polovica svetovej populácie získala len 1% z celkového nárastu svetového bohatstva, zatiaľ čo polovicu tohto nárastu získal 1% najbohatších ľudí sveta. Priemerný ročný príjem 10% najchudobnejších ľudí vo svete vzrástol o menej ako 3 \$ za každý rok, ich denný príjem sa každý rok zvýšil o menej ako jeden cent (210 Oxfam briefing paper, 2016).

Aktuálne počet tých, ktorí žijú v extrémnej chudobe, sa pohybuje na úrovni okolo 900 miliónov, čo predstavuje 12,8 percenta svetovej populácie. Nielen zmena klímy, ale aj prudký nárast majetkovej nerovnosti brzdí boj proti globálnej chudobe v čase, keď v priemere jeden z 9 ľudí na svete nemá dostatok jedla a takmer miliarda ľudí stále žije z menej než 1,25 dolára denne, čo je v prepočte 1,15 eura na deň (210 Oxfam briefing paper, 2016)..

Dôsledok tohto extrémneho globálneho bohatstva na strane jednej a nesmiernej lokálnej chudoby na strane druhej sa prejavuje vo výraznej polarizácii a stratifikácii svetového obyvateľstva na globalizovaných bohatých a lokalizovaných chudobných, ktorí nemajú rovnaké šance a sú v konflikte, jednak medzi sebou, ale aj s prostredím. Bohatí majú neobmedzenú možnosť pohybu, všade sú vítaní, na druhej strane chudobných nikto nechce a sú prijímané administratívne opatrenia na obmedzenie ich pohybu. Snaha prekonať tieto prekážky má odraz v nelegálnej migrácii, v obchodovaní s ľuďmi, ktoré kontroluje organizovaný zločin a mafie.

Rast nestability a nerovnomernosť vývoja však môže vyvolať nespokojnosť v zaostávajúcich oblastiach a môže oslabiť, otriasť alebo priviesť k rozpadu súčasnú vnútornú kooperáciu hospodársky silných štátov. Problémy globalizácie zviditeľňuje i široko rozvinuté hnutie *antiglobalistov*³³ (*alterglobalistov*), ktoré predstavuje najradikálnejší odpor voči globalizácii. Sú v zásadnom konflikte s ideou globalizácie, ktorú pokladajú za neokolonializmus. Alterglobalisti pokladajú globálny priestor a globálnu inštitucionálnu organizáciu, tvorenú transnacionálnymi korporáciami, za nedemokratickú štruktúru, ktorá ovláda najdôležitejšie svetové prírodné zdroje, určuje pravidlá svetovej ekonomiky a politiky bez volieb a volených orgánov (Ivanička, 2006, s.42). Ich aktivity vyvolávajú trvalé konflikty s oficiálnymi štruktúrami štátov, nútia k mobilizácii silové štruktúry bezpečnostných systémov štátov a sú zdrojom ohrozenia pre verejný poriadok i bezpečnosť občanov.

³³ Aktivity antiglobalistov, často spojené s násilím a ničením majetku, sú trvalou hrozbou v miestach stretnutia svetových lídrov a globálnych organizácií. Vyvolávajú konflikty, ktorých riešenie si vyžaduje nasadenie veľkého počtu policajných síl.

Masová migrácia a utečenectvo

Vynútená, nedobrovoľná migrácia – utečenectvo existovalo v každej dobe, vždy ho vyvolávali určité príčiny. Niektoré z príčiny nedobrovoľnej migrácie pretrvávajú aj v súčasnosti, niektoré sú nové, ovplyvnené zmenami kvality prostredia, v ktorom ľudia žijú.

Medzi príčiny, ktoré pretrvávajú a sú postačujúce pre utečenectvo patria ozbrojené konflikty (vojny, občianske vojny), politické násilie, uplatňované vládnuou mocou, či prírodné katastrofy.

Migračný pohyb v posledných dvoch rokoch sa vymyká z bežného štandardu. Súčasné trendy v migrácii obyvateľstva sú zrejmé zo štatistík OSN. Podľa nich sa medzinárodná migrácia³⁴ zvýšila zo 172, 703 mil. v roku 2000 na 243,7 mil. v roku 2015, čo predstavuje zvýšenie o viac ako 40 %. (Migration Wall Chart, 2015).

Aj keď legálna migrácia na územie Európskej únie je dominantnou formou migrácie, utečenecká vlna prenikajúca do Európy či už cez Stredozemné more alebo balkánskou cestou, vyvolala rozporné reakcie, a to nielen v cieľových krajinách.

Európa bola do skončenia bipolarity konfrontovaná s migračnými vlnami zo svojich bývalých kolónií, alebo s riadenou migráciou zabezpečujúcou potrebnú pracovnú silu.

Prvá väčšia vlna utečencov do krajín západnej Európy po skončení bipolarity prebiehala v r.1992-1995. Podľa štatistiky UNHCR bolo v roku 1995 registrovaných 1, 867 mil. utečencov a 1,68 mil. vnútorne presídlených osôb. Štáty bývalej Juhoslávie sa na počte utečencov podieľali takmer 500 tis. osobami. Len v Nemecku bolo v rokoch 1990-1994 1,337 mil. žiadateľov o azyl. (The State of The World's Refugees 1995)

Podľa Medzinárodnej organizácie pre migráciu (IOM) prišlo do Európy v roku 2015 už viac než milión utečencov alebo migrantov, čo predstavuje doposiaľ najväčšiu migračnú vlnu. Migráciu do Európy tvoria jednak ekonomickí migranti, tak aj utečenci z oblastí konfliktov a nestabilných oblastí. (Legálna ekonomická migrácia..., 2015).

³⁴ Medzinárodná migrácia udáva, koľko ľudí žije v inej krajine, než v ktorej sa narodili.

Podľa krajiny pôvodu najviac utečencov bolo zo Sýrie (56 %), potom nasledoval Afganistan (23 %), Irak (12 %). Štatisticky významný je ešte podiel migrantov a utečencov z Kosova, Albánska, Pakistanu a Eritrey. Z hľadiska veku bolo 26,6% osôb v predproduktívnom veku, 72,8 % osôb v produktívnom veku. 55,6 % osôb bolo mladých ľudí vo veku 17 – 35 rokov.

Najvýznamnejším zdrojom utečencov do Európy sú oblasti konfliktov – Sýria, Irak a Afganistan. Podľa zdroja UNHCR (Mid-Year Trends 2015) zo Sýrie odišlo asi 4,2 mil. utečencov, z Afganistanu okolo 2,6 mil. utečencov, z Eritrey 384 tis. a z Iraku 378 tis. utečencov.

Politicko-právne činitele

Politicko-právne činitele môžeme klasifikovať v dvoch rovinách:

- z hľadiska fungovania medzinárodného politického systému,
- z hľadiska fungovania politického systému štátov.

Úroveň medzinárodného politického systému

Na úrovni medzinárodného politického systému ide najmä o tieto činitele:

- mocenské vzťahy medzi štátmi,
- rešpektovanie pravidiel v rámci medzinárodných a medzištátnych vzťahov,
- legitimitu pozície lídra svetového systému,
- mieru akceptácie rozdelenia sfér vplyvu a mocenských ambícií,
- štruktúru medzinárodných organizácií a ich vplyv na formovanie bezpečnostného prostredia,
- rešpektovanie suverenity štátov.

Fungovanie medzinárodného politického systému je ovplyvňované disproporciou (asymetriou) v *uplatňovaní práva* v medzinárodných vzťahoch, pri riešení konfliktov a sporných otázok, v nárokoch na dodržiavanie ľudských práv, medzinárodného práva vojnového a pod. V situácii, keď jeden štát, jedna skupina ľudí sa vyčlení z pod jurisdikcie medzinárodne uznávaného práva, nevytvára istotu a dôveru v medzinárodnom prostredí, ani rovnoprávne postavenie jeho aktérov.

Asymetria je zrejماً aj v spôsobe a legálnosti výberu prostriedkov a reakcie na ohrozenie bezpečnosti štátov. Pokiaľ pri potrebe humanitárnych intervencií v prípade humanitárnych katastrof je doba reagovania pomerne dlhá (okrem živelných pohrôm a katastrof), rozhodovanie o predstihujúcich

a preventívnych operáciách je pomerne rýchla. Pri rozhodovaní o humanitárnych operáciách je determinujúcim činiteľom rozsah humanitárnych strát, či obetí, na rozhodovanie o preventívnych intervenciách postačí domnienka o možnom ohrození.

Asymetria sa prejavuje aj v rozdielnom prístupe k rešpektovaniu práva štátov chrániť a presadzovať svoje kultúro-civilizačné hodnoty, v rozdielnom prístupe k rešpektovaniu a zachovávaní práva na slobodný duchovný a kultúrny rozvoj, rešpektovaniu a ochrane národnostnej, kultúrnej, náboženskej identity, v rešpektovaní práva na ochranu pred ideologickou, kultúrnou a politickou indoktrináciou z vonka a pod.

Suverénne štáty vyspelého sveta cítia sa byť zodpovedné za globálnu bezpečnosť, za šírenie demokracie. Sme svedkami toho, keď skupiny suverénnych štátov intervenujú v iných suverénnych štátoch – a to všetko v duchu akejsi „globálnej zodpovednosti“.

Často sa hovorí o rozširovaní priestoru demokracie, o šírení svetla demokracie. Musíme si ale položiť otázku : čo znamená takáto „demokracia“?

Je všeobecne známe, že demokracia sa opiera o vôľu ľudu, o rozhodovanie väčšiny. Môže teda jedna mocnosť zaviesť či nainštalovať demokraciu ľudu, nad ktorým nemá jurisdikciu ? Či je možné vnútiť akúkoľvek (i demokratickú) vládu národu, ktorý si takú formu vlády nevybral? Ak sa to ale deje, potom máme dočinenia s nedemokratickým procesom. Lebo : ako nazvať formu politickej vlády, ktorá je nútená, presadená nedemokratickým spôsobom ? Alebo, keď už rozširovať demokraciu, prečo nie všade? Sme tolerantní k absolutistickým monarchiám, ropným štátom, ktoré potláčajú ľudské práva a nepripúšťajú voľnú politickú súťaž, ale na druhej strane nie sme rovnako tolerantní k iným, menej významným štátom.

Úroveň politického systému štátu

Medzi hlavné politicko-právne činitele bezpečnostného prostredia štátu môžeme zaradiť *charakter politického systému, systém vlády politický režim, politická sloboda, zákonodarná moc, kvalita zákonov, právne prostredie, vymožitelnosť práva, súdnictvo ap.*

Z hľadiska stabilného bezpečnostného prostredia štátov je dôležité, aby všetky prvky politického systému mali legitimitu a legalitu a podmienky pre plnenie svojich funkcií. Práve možnosť realizovania sa každého prvku poli-

tického systému je predpokladom fungovania štátu. Pre normálne fungovanie štátu je nevyhnutné, aby:

- boli vytvorené podmienky pre štandardné delenie moci, tzn. existovalo klasické delenie moci na vzájomne nezávislú zákonodarnú, výkonnú a súdnu moc,
- boli vytvorené podmienky pre uplatňovanie politickej moci na princípe pluralizmu,
- existujúca politická reprezentácia mala legitimitu a legalitu,
- inštitúcie riadenia štátu boli stabilné,
- boli vytvorené podmienky pre činnosť politickej opozície,
- boli akceptované názory a potreby aj mimovládnych organizácií, hnutí a záujmových združení,
- existovali nástroje na kontrolu výkonu moci,
- existovala legálna možnosť zmeny politickej moci formou demokratických volieb.

Nerešpektovanie alebo nezabezpečenie týchto elementárnych požiadaviek môže mať za následok nedemokratický systém vlády. Zlá vládna moc, spojená s korupciou, zneužívaním právomocí, nefunkčné štátne inštitúcie, či absencia legitímnych prvkov politického systému – to všetko môže spôsobiť zlyhanie štátu a jeho rozklad zvnútra. Neschopnosť alebo neochota vládnej moci riešiť reálne problémy krajiny, zabezpečovať základné ľudské potreby a garantovať ľudské a občianske práva môže mať za následok vnútorný konflikt. Rovnako môže byť príčinou vnútorného konfliktu i nesúhlas obyvateľstva so spôsobom vládnutia; odpor voči autoritárskym či diktátorským vládcom a nedemokratickým vládam. V niektorých prípadoch sú katalyzátorom násillia extrémne rozdiely medzi regiónmi krajiny alebo sociálnymi triedami a skupinami, chudoba a hlad.

Pretrvanie každého štátu, uspokojovanie jeho potrieb je determinované jeho schopnosťami a možnosťami zaistiť svoju **suverenitu** a nezávislosť. Túto schopnosť môžeme vyjadriť veľkosťou **moci**³⁵, ktorou štát disponuje, jeho **pozíciou** v medzinárodnom systéme i **prestížou**.

Veľkosť moci, ktorou štát disponuje je činiteľom, ktorý sa prejavuje jednak voči okoliu, tak aj dovnútra štátu. Dostatočná moc štátu zaistí, že štát nebude obeťou agresie zo strany vonkajšieho útočníka, alebo v prípade takého

³⁵ Moc vyjadrujeme materiálными, politickými i duchovnými činiteľmi.

útoke bude schopný efektívnej a účinnej obrany a minimalizovať šance agresora na úspech.

Faktor moci v zaisťovaní národnej bezpečnosti je potrebný aj z hľadiska plnenia vnútorných funkcií štátu v oblasti bezpečnosti. Ide predovšetkým o zaistenie vnútornej stability, poriadku, ochrany životov, zdravia a majetku občanov, udržiavanie sociálneho pokoja, zaistenie potrebnej kvality života občanov, vytvorenie adekvátneho a funkčného systému krízového riadenia apod.

Z početných štúdií a analýz vyplýva, že existuje vysoká miera **asymetrie** medzi požiadavkami, potrebami a možnosťami zaistenia národnej bezpečnosti, a to ako z hľadiska jej *vonkajšieho*, tak aj *vnútorného aspektu*.

Ideologické determinanty

Ideológia je prepracovaná sústava názorov, postojov, hodnôt a ideí, umožňujúca formulovanie politických, svetonázorových alebo podobných záujmov určitej skupiny. Ideológia je tiež súhrn abstraktných doktrín, hodnôt a symbolov, ktoré sa môžu premeniť na návod či plán politickej akcie a výrazne tak ovplyvňujú kvalitu politického systému. Preto je pri analýze bezpečnostného prostredia potrebné analyzovať :

- dominantné ideológie v priestore, ako napr. anarchizmus, environmentalizmus, islamizmus, konzervatizmus, liberalizmus, nacionalizmus, sionizmus ap.
- stupeň alebo mieru plurality ideológií.

Identifikovanie dominantných ideológií napomáha objasniť a pochopiť politické javy a politickú prax aktérov v danom prostredí. Tiež môže odhaliť zdroje konfliktov v prípade existencie, resp. dominance antagonistických ideológií v danom bezpečnostnom komplexe.

Historické determinanty

Sociálne subjekty – referenčné objekty - sú k svojim aktivitám do značnej miery motivované nielen svojimi aktuálnymi potrebami, ale aj poznaním, či interperetovaním svojej minulosti. Minulosť je zakódovaná nielen v individuálnom, ale aj v spoločenskom vedomí referenčných objektov. V našom poňatí budúci vývoj v bezpečnostnom prostredí nie je možné oddeliť od jeho vývoja v minulosti. Prenikanie minulosti a budúcnosti sa uskutočňuje v prítomnosti, teda v tej dimenzii času, v ktorej ako jedinej (zo všet-

kých troch: minulosť, prítomnosť, budúcnosť) môže človek prijímať rozhodnutia, opatrenia a prakticky konať.

Výsledok poznania, alebo osvojenia si určitej interpretácie minulosti referenčného objektu môže mať pozitívny, ale aj negatívny vplyv na jeho interakciu s ostatnými referenčnými objektmi v danom bezpečnostnom prostredí.

Ak je minulosť poznačená skutočnými, alebo vykonštruovanými „historickými krivdami“, vzťahy medzi referenčnými objektmi budú konfliktné, dominovať bude snaha o revanš, alebo odstránenie krívd. Práve väčšina národnostných a etnických konfliktov má hlboké historické korene, zakorenenú krivdu alebo nenávisť medzi etnickými skupinami. Ak aj objektívne neexistujú, aspoň jedna zo strán konfliktu sa ich usiluje „vygenerovať“ (na základe mýtov, tvrdení pseudohistorikov ap.).

Naopak, dlhodobé dobré partnerské vzťahy, spoločná, pozitívne interpretovaná história môže a často aj je základom pre stabilné, priateľské a obojstranne výhodné vzťahy medzi referenčnými objektmi, čo pozitívne ovplyvňuje bezpečnostnú situáciu v danom priestore.

Kultúrne determinanty

Pojem **kultúra** má z etymologického hľadiska pôvod v latinskom slove „cultus“, vyjadrujúceho úctu k božstvám. Neskôr sa začal spájať z významom *colo, colere*- vzdelávať, obrábať, pestovať, ale tiež i *cultus* – pestovanie, vzdelávanie, ošetrovanie, starostlivosť. V spojení *cultura amini* ho používal **Cicero** na vyjadrenie starostlivosti o vyššie idey (Czaja, 2008).

S prvým vymedzením antropologickej definície kultúry prišiel anglický antropológ **Edward Burnett Tylor**. Jeho definícia kultúry znie : „*Kultúra alebo civilizácia je komplexný celok, ktorý zahŕňa poznanie, vieru, umenie, právo, morálku, zvyky a všetky ostatné schopnosti a obyčaje, ktoré si človek osvojil ako člen spoločnosti.*“ (Czaja, 2008)

Kultúra v našom pojatí predstavuje súhrn výtvorov ľudskej činnosti, a to ako materiálnej, tak i duchovnej, intelektuálnej, ktorý je hromadený, uchovávaný a obohacovaný počas ľudskej histórie a odovzdávaný z pokolenia na pokolenie.

Problém spojitosti kultúry a bezpečnosti, zvlášť vplyvu kultúry na bezpečnosť, nie je nový, je vlastne tak starý, ako existujú ľudské civilizácie a kontakty medzi nimi. Hlavný aspekt vzájomnej interakcie spočíval (a dnes tento

aspekt znovu vystupuje do popredia) v úsilí o kultúrnu dominanciu, v akomsi kultúrnom rasizme uplatňovaný jedným národom, jednou civilizáciou voči druhej. V spojení s náboženskou identitou to znamenalo a i dnes znamená krvavý konflikt.

Vzájomná interakcia kultúry a bezpečnosti sa často realizuje prostredníctvom moci, schopnej vytvárať a presadzovať kultúrne hodnoty a vzorce, ale aj prostredníctvom obrany (ochrany) vytvorených a prijatých kultúrnych hodnôt.

Kultúra má výrazný vplyv na psychickú a sociálnu odolnosť človeka a spoločnosti, na jej integritu, na vedomie a správanie jednotlivcov i sociálnych skupín. Z tohto pohľadu považujeme za potrebné zaoberať sa problémom **kultúry násilia**, ktorá ako významný fenomén ovplyvňuje bezpečnostnú situáciu i v našom geopolitickom priestore.

Predpokladom vzniku a rozvoja kultúry násilia sú záujmy a aktivity jednotlivých sociálnych skupín. Fanatické náboženské skupiny, sekty, teroristické organizácie usilujú o získavanie ľudí, ochotných páchať násilie i formou samodeštrukcie. Extrémistické hnutia šíria myšlienky neofašizmu, rasizmu, xenofóbie. Politickí a ideologickí oponenti sa usilujú zdiskreditovať (často i likvidovať) jeden druhého, manipulovať verejnú mienku v záujme presadenia svojich politických hodnôt a záujmov. Na propagáciu týchto cieľov môže byť zneužitá i kultúra, a to i vo forme propagovania násilia.

Podstata je v tom, že pod vplyvom takejto „kultúry“ vznikajú v rôznych skupinách obyvateľstva deštruktívne formy správania (rasovo, nábožensky, politicky i ideologicky motivované útoky, vraždy, teroristické útoky, vydieranie, sklony k samovraždám, drogová závislosť, alkoholizmus, prostitúcia ap.), alebo sa znižuje prah citlivosti na násilné a deštruktívne správanie iných.

Podľa cieľov, funkcií a zamerania kultúra násilia zahŕňa *idey, hodnoty, normy, tradície*, prejavujúce sa a zobrazované v pojmoch, symboloch (hviezdy, kríže, zástavy, hymny apod.), obrazoch, materiálnych predmetoch, činnostiach a vo vedomí ľudí. Preniká i do zložiek **vedy** (na podporu a zdôvodnenie extrémistických a konfliktných teórií, na vyprodukovanie pseudovedeckých podkladov pre zdôvodnenie „historickej pamäte“ národa či domnelých „historických krívd“), **umenia** (bulvárna literatúra, filmy, koncerty ktoré propagujú kult násilia, krutosti a hrubosti, vytvárajú náchylnosť k suicidálnym aktom,), **ideológie** (heslá k zničeniu zástupcov iných náro-

dov.), **relígie** (nabádanie k deštrukcii tela kvôli nesmrteľnosti duše, výzvy k svätým vojnám , k samovražedným útokom ap.)

Kultúra násilia existuje ako **náhodný jav** (zvyk človeka, ktoré vyplynul z jeho štýlu života) a ako **zákonitý proces**, ktorý je odrazom vplyvu kriminálnych štruktúr, deštruktívnych religiózných a totalitných politických režimov vo vedomí, podvedomí ľudí a správaní sociálnych skupín. Kultúra násilia vplýva na vedomie ľudí a sociálnych skupín nielen ako živelný a nekontrolovaný činiteľ, ale aj ako systém sociálnych a pseudokultúrnych fenoménov, ktorých jednotlivé časti sú navzájom spojené, skordinované a riadené v rámci jednotlivých skupín ľudí, regiónov, štátov i v medzinárodnom rozsahu. Kultúra násilia sa presadzuje prostredníctvom *hromadných komunikačných prostriedkov*, propagujúcich násilie, vyvolávajúcich rasovú alebo náboženskú neznášanlivosť, rasizmus, xenofóbiu, intoleranciu, *umenia* (menovite pseudoumenia), *informačných technológií* (v prvom rade Internet, potom počítačové hry s obsahom vyvolávajúcim agresivitu, násilné správanie, xenofóbiu, rasizmus ap.).

Kultúra násilia znižuje psychickú a sociálnu odolnosť človeka a spoločnosti, narušuje integritu, podporuje narastanie deštruktívnych faktorov vo vedomí a správaní jednotlivých ľudí i veľkých skupín obyvateľstva.

Z hľadiska vplyvu kultúry na vývoj a stav v bezpečnostnom prostredí je významné analyzovať:

- kultúrne hodnoty a normy (kultúra násilia či kultúra tolerancie) referenčných objektov, ich vzájomný vzťah (tolerancia či konfliktnosť?)
- vplyv cudzích hodnôt a noriem,
- mieru akceptácie a tolerovanie iných hodnôt a noriem,
- vzdelávací systém,
- kultúrnu politiku štátu ap.

V tejto skupine činiteľov treba spomenúť i vplyv **societárnej bezpečnosti**, vzťahujúcej sa k zachovaniu či udržaniu si identity v individuálnej i skupinovej rovine. V tomto zmysle je societárna bezpečnosť definovaná ako problém udržateľnosti (v prijateľných podmienkach evolúcie) tradičných foriem jazyka, kultúry, zvykov, náboženstva a národnej identity.

Niekedy sa hovorí aj o **bezpečnosti kultúry** (Czaja, 2008). Potom sa jedná o schopnosť resp. spôsobilosť štátu zachovávať, chrániť a rozvíjať hodnoty, svedčiace o jeho kultúrnej identite i v podmienkach globalizácie. Ide najmä o ochranu hodnôt duchovnej kultúry, majúcich rozhodujúci význam pre za-

chovanie národnej identity (jazyk, relígia, obyčaje, tradície, literatúra, filozofia apod.), ale i o ochranu materiálnych hodnôt a kultúrneho dedičstva.

Medzi činitele, ktoré môžu zásadne vplyvať na individuálnu i skupinovú identitu môžeme zahrnúť:

- migráciu, v dôsledku ktorej sa môže narušiť národnostná, kultúrna a náboženská homogenita pôvodného obyvateľstva do takej miery, že sa podstatne zmení zloženie a štruktúra obyvateľstva v krajine,
- kultúrny a jazykový vplyv silnejších, vyspelejších krajín, preberanie cudzích kultúrnych vzorov, napr. westernizácia kultúry,
- narušenie pocitu náležitosti k danej komunite (národnostnej, kultúrnej ap.) ako dôsledok integračných procesov (napr. eurorobčianstvo, svetobčianstvo ap.) ale i dezintegračných procesov, napr. v dôsledku rozpadu mnohonárodnostných štátov,
- demografické problémy, prejavujúce sa úbytkom obyvateľstva, čo spôsobuje úbytok nositeľov určitej identity.

Ekonomicke – sociálne činitele

Tieto činitele súvisia so stavom a výkonnosťou ekonomiky, prístupom k zdrojom, stavom infraštruktúry, kvalitou života, sociálnym zabezpečením, kvalitou sociálnych služieb, ochranou zdravia ap.

Globalizácia, okrem iných vplyvov, významnou mierou prispela k ovplyvňovaniu ekonomického prepojenia národných ekonomík. Z hľadiska vývoja v bezpečnostnom prostredí s ohľadom na ekonomický aspekt je významné analyzovať:

- stupeň ekonomickej integrácie do systému regionálnych a svetových hospodárskych a ekonomických štruktúr,
- diferenciácia ekonomického rozvoja (jadro – periféria, Sever – Juh ap.)
- dostatok a dostupnosť prírodných zdrojov a surovín, vrátane vody,
- stabilita oblastí tranzitu energetických nosičov,
- dostupnosť finančných zdrojov a investícií,
- kvalitu infraštruktúry,
- dostatok kvalifikovanej pracovnej sily,
- prístup na trhy,
- colné politiky,
- dostupnosť, resp. využívanie moderných technológií ap.

Bližšie ešte ukážeme niektoré činitele, ktoré súvisia s bezpečnostnou situáciou aktéra v danom prostredí. Tými činiteľmi sú energetická bezpečnosť i finančná bezpečnosť.

Energie a suroviny sú nevyhnutným atribútom rozvoja moderného hospodárstva. Energetika je dôležitým predpokladom sociálno-ekonomického rozvoja a bez riešenia energetickej a surovinovej dostatočnosti nie je možné zaistiť **energetickú bezpečnosť**³⁶. Nedostatok energetických zdrojov podstatne obmedzuje ekonomický rast, neracionálne využívanie zdrojov môže zase viesť k ekologickej katastrofe globálneho charakteru. S energetickou bezpečnosťou súvisí aj:

- zaistenie stabilných a bezpečných zdrojov energií a surovín za rozumné ceny,
- zaistenie bezpečných trás tranzitu a plynulej prepravy energií, bez blokád a obmedzení politického či technologického charakteru,
- využívanie energií a surovín na dosahovanie politických cieľov (energetická geopolitika) (Hofreiter, 2008).

Tak isto **financie** sú determinujúcim činiteľom pre fungovanie národnej ekonomiky i realizáciu sociálnych programov a zaistenie sociálneho zabezpečenia pre občanov. Finančná bezpečnosť sa bude týkať predovšetkým udržiavania akceptovateľného rozpočtu, prístupu k lacným úverom, ale i získania zahraničných investícií.

Medzi **sociálne** determinanty bezpečnostného prostredia môžeme zaradiť predovšetkým kvalitu a dostupnosť sociálneho zabezpečenia a zdravotnej starostlivosti zaistenia práva na prácu, na mzdu, na vzdelanie, na oddych ap. Neuspokojenie týchto potrieb občanov môže mať za následok výbuch sociálnych konfliktov.

Problém zdravotnej starostlivosti a ochrany zdravia súvisí aj prístupnosťou zdravotníckej starostlivosti najmä pre tých najchudobnejších, či už v krajinách tretieho sveta, alebo aj pre sociálne marginalizované skupiny vo vyspelých krajinách. Výdobytky lekárskeho vied nemajú rovnaký vplyv na predĺžovanie ľudského života pre všetky vrstvy, v mnohých krajinách sa nedarí znižovať detskú úmrtnosť, tuberkulóza sa začína objavovať aj v európskych krajinách, chorobu AIDS sa nedarí eliminovať a naopak, objavujú sa nové, nebezpečnejšie mutácie prenosných chorôb.

³⁶ Energetická bezpečnosť je definovaná ako *nepretržitá dostupnosť energetických nosičov v rôznych formách, v dostatočnej kvalite a za prístupné ceny*. Jej dosiahnutie je predpokladom pre nezávislosť a suverenitu štátu.

S touto skupinou determinujúcich činiteľov súvisí aj problém dostupnosti potravín, teda i **problém hladu**. Podľa štatistík FAO (*Food and Agriculture Organization of the United Nations*) sa na svete vyprodukuje oveľa viacej potravín, ako by bola požadovaná denná dávka pre každého človeka, teda hlad by sa nemal vyskytovať. Napriek tomu na svete hladuje viacej ako 1 miliarda ľudí, každých 10 sekúnd umrú traja ľudia v dôsledku hladu.

Problémy hladu však nie sú spôsobené nedostatočnou produkciou potravín, ale politikou štátov³⁷. Na jednej strane existuje štátna dotačná politika na produkciu, aby boli potraviny lacné a konkurencie schopné, na druhej strane sú štátne intervencie za obmedzovanie produkcie, aby ceny potravín kvôli nadprodukcii neklesali príliš. Problém nie je teda v tom, že je príliš veľa ľudí na množstvo vyprodukovaných potravín, ale v ich distribúcii. V prípadoch, kedy z dôvodov prírodných alebo iných katastrof je do oblastí humanitárnych kríz zasielaná potravinová pomoc, väčšina z nej je buď rozkradnutá, alebo skončí na čiernom trhu³⁸.

Ďalšími príčinami, ktoré spôsobujú lokálny hlad, sú :

- špekulácie na trhu s potravinami zvyšujú ich cenu, čím sa stávajú nedostupnými pre chudobné vrstvy obyvateľstva³⁹,
- politika USA a EÚ preferujúca výrobu biopalív⁴⁰ znížila produkciu potravín a tým zvýšila ich cenu, čím sa opäť znížila ich dostupnosť,
- export potravín aj z krajín, v ktorých sa vykazuje vysoká podvýživenosť obyvateľstva . Nadnárodné spoločnosti si prenajímajú úrodnú pôdu v afrických krajinách, na ktorej pestujú potraviny pre svoju potrebu – teda na vývoz⁴¹.
- globálna potravinová politika, v rámci ktorej sú africké a ázijské krajiny nútené znižovať produkciu potravín pre vlastnú potrebu, aby sa stali odkázanými na dovoz potravín (Žižek, 2011),

³⁷ Aj najväčšie hladomory v 20. storočí (Ukrajina 1932-1933, Čína 1959-1961, Etiópsky hladomor v 80. rokoch,) boli spôsobené predovšetkým politikou týchto štátov. Aj súčasný hladomor v Somálsku nie je spôsobený len dlhotrvajúcim suchom, ale najmä pretrvávajúcou občianskou vojnou a nefunkčnou vládou.

³⁸ Tak napr. v Somálsku ukradli tisíce vriec s potravinovou pomocou pre obeť hladomoru, ktorá sa potom predávala na trhoch v hlavnom meste Mogadišu (Zdroj : Pravda, 15.08.2011).

³⁹ O cenách potravín nerozhodujú národní producenti, ale burzy v Chicagu, New Yorku i Londýne. Investori urobili zo svetových zásob potravín predmet špekulácií. Finančný sektor po kríze na trhu s pôžičkami sa presunul na špekulácie s cenami potravín. Čím viacej peňazí je na trhu s potravinami, tým sú drahšie a cenovo nedostupnejšie.

⁴⁰ Napr. britská spoločnosť *Sun Biofuels* si prenajala pôdu na pestovanie plodín pre výrobu biopalív v Etiópii, Mozambiku a Tanzánii- v krajinách, kde je evidentný nedostatok potravín.

⁴¹ Aj Čína rieši nedostatok vlastnej pôdy na pestovanie potravín tak, že skupuje úrodnú pôdu v Afrike. Samozrejme, že produkcia končí na čínskom trhu.

- politika vládnych subvencií poľnohospodárskej produkcie v rozvinutých krajinách znevýhodňuje producentov v rozvojových krajinách,
- dôsledky klimatických zmien, vysušovanie, zasoľovanie a iné znečisťovania pôdy, ako i nedostatok vody na zavlažovanie.

Geograficko- klimatické činitele

Geografický činiteľ, alebo geografické prostredie, môžeme považovať za statický, spravidla zásadne sa nemeniaci faktor moci štátu. Geografické prostredie je súhrn predmetov a javov živej a neživej prírody, ktoré sa v danom historickom období zúčastňujú na utváraní spoločenského života a tvoria nevyhnutnú podmienku existencie a vývoja každej spoločnosti.

Tomuto činiteľu sa dlhodobo venuje veľká pozornosť a súhrn vedeckých názorov, ktoré prisudzujú geografickému prostrediu (chápanému predovšetkým ako prírodné prostredie) rozhodujúcu úlohu pri formovaní a rozvoji človeka a ľudskej spoločnosti, je známy ako **geografický determinizmus**.

Jedným z prvých, kto sa týmto problémom zaoberal, bol **Charles Louis de Secondat, baron de La Brède et de Montesquieu** (1689 – 1755). Hoci prevzal niektoré východiská o vplyve podnebia od svojho predchodcu, **Johna Arbetnota**, je jeho zásluhou, že sa táto teória stala súčasťou učenia o spoločnosti. V známej práci „*O duchu zákonov*“ sa snaží vysvetliť, že to, ako spoločnosť (v určitej krajine) funguje a ako je usporiadaná (či je agresívna, mierumilovná, usadlá, kočovná, poľnohospodársky zameraná apod.) súvisí s geografickou polohou danej krajiny. **Montesquieu** sa sústredil na skúmanie vzťahu medzi podnebím, charakterom národa a zákonodarstvom. Domnieval sa, že na základe posúdenia vplyvu podnebia odhalil príčinu slabosti a sily národov, ich slobody alebo otroctva. Preceňovanie vplyvu podnebia na silu štátu namietal **Voltaire** v jeho *Filozofickom slovníku*, kde pod heslom „Podnebie“ (Klíma) uvádza, že podnebie má síce určitý vplyv na silu štátu, ale vplyv vlády je silnejší. Ak sa ale relígia spojí s vládou, je štát ešte silnejší.

Ďalší z učencov, ktorí sa zaoberali geografickým determinizmom, bol **Johann Gottfried Herder** (1744-1803). Tiež dospel k názoru, že podnebie má vplyv na charakter a duch národa. Na rozdiel od Montesquieua pod podnebím (klímou) rozumel súhrn zemských síl a vplyvov, do ktorých zahrnul i faunu a flóru, a ktoré spoločne slúžia všetkému živému na Zemi. Tieto faktory nebral ako niečo nemenné, ale ako prostredie, ktoré pretvára človek pomocou jemu dostupných prostriedkov. Herder využil svoje vedomosti

z prírodných vied a geografie a zdokonalil učenie o vplyve klímy (podnebia) a geofyzikálnych činiteľov na človeka.

Vplyv geografického faktora bol neskôr aplikovaný pri formovaní teoretických východísk geopolitiky.

Z hľadiska hodnotenia vplyvu geografického činiteľa na formovanie bezpečnostného prostredia posudzujeme najmä tieto činitele:

- poloha a rozloha štátu,
- charakter a dĺžka hraníc,
- fyzicko-geografické charakteristiky územia (členitosť krajiny, pohoria, roviny, rieky, veľké jazerá a priehrady, charakter pôdy ap.)
- podnebie a klimatické podmienky,
- typ vegetácie,
- nerastné bohatstvo,
- prístup k moriam⁴²,
- prevládajúci typ osídlenia krajiny (rurálny, mestský, ap.),
- rozvojový stupeň susedných štátov⁴³.

Sociálno -demografické činitele

Sociálno-demografické činitele sú predovšetkým kvalitatívne a kvantitatívne charakteristiky populácie a obyvateľstva. Pri posudzovaní týchto podmieňujúcich činiteľov bezpečnostného prostredia je potrebné uvažovať minimálne štruktúru obyvateľstva a sociálnu diferenciaciu obyvateľstva.

Štruktúra obyvateľstva

Ukazovatele štruktúry obyvateľstva nemožno považovať za statický element, ale za parametre, vyznačujúce sa silnou dynamikou zmien počtu, štruktúry, priestorového rozloženia obyvateľstva a pod. Ide o skupiny kvantitatívnych, predovšetkým demografických ukazovateľov i skupiny kvalitatívnych ukazovateľov, vyjadrujúcich najmä sociálnu štruktúru obyvateľstva.

⁴² Podľa teórií geopolitiky sú štáty s prístupom na moria rozvinutejšie, majú lepšie podmienky na obchod a preto sú i bohatšie.

⁴³ Tento činiteľ má význam najmä pre vnútrozemské štáty, ktoré nemajú prístup na moria. Ich možnosti obchodnej výmeny sú závislé na dopravnej infraštruktúre susedných štátov, na schopnosti a otvorenosti trhov susedných štátov absorbovať ich produkciu, ale i možnosť obojstrannej výmeny tovarov a služieb so susednými štátmi. Ak susedné (okolité) štáty sú chudobné, je veľká pravdepodobnosť, že i jadrový štát bude chudobný a bude obmedzený jeho rozvoj. Podrobnejšie pozri : Collier, P. *Miliarda nejchudších. Proč se některým zemím nedaří a co s tím*. Praha, Vyšehrad, 2007, s. 71-81.

Kvantitatívne ukazovatele

Demografické činitele treba posudzovať v dvoch rovinách - v rovine vonkajšieho a v rovine vnútorného bezpečnostného prostredia.

Demografické činitele vonkajšieho bezpečnostného prostredia

Z rôznych scenárov a predpovedí o budúcnosti sveta, o trendoch vývoja sa môžeme dočítať, že svetu hrozí **preľudnenie**. Sme konfrontovaní s predpoveďami o demografickej explózii, o nekontrolovanom zvyšovaní počtu ľudí, o prehustení obývaného sveta apod.

Na tomto mieste sa teda pokúsime dať odpoveď na otázky, čo to preľudnenie je, aký je jeho rozsah a či sa jedná o globálny problém s determinujúcim vplyvom.

V prvom rade, opierajúc sa o súčasné štatistické údaje, planéta Zem nie je (zatiaľ) preľudnená. O probléme preľudnenia môžeme hovoriť vtedy, keď **ľudia, obývajúci určité teritórium, nemôžu, vzhľadom na nedostatok priestoru a zdrojov v tomto priestore, uspokojiť svoje základné životné potreby**. Je to teda vzťah medzi počtom ľudí a kapacitou prostredia.

Ak hovoríme o **rustálnom prostredí**, potom deficitnými zdrojmi môže byť pôda, pastviny, voda, prírodné suroviny (drevo ap.), lovná zver ap.

V mestskom, **urbanizovanom prostredí** to môže byť nedostatok bytov, pracovných miest, škôl, oddychových priestorov, nemožnosť plynulého zásobovania ale i problémy v doprave či s odvozom komunálneho odpadu a pod. (Kennedy, 1996).

V rozvojových krajinách, tempo rastu populácie vytvára zvýšený tlak na zdroje, verejné inštitúcie a sociálnu stabilitu. V krajinách s rýchlym populačným rastom, v ktorých je nedostatok ekonomických príležitostí, nedostatok prírodných zdrojov, existuje rodová nerovnosť, nefungujú verejné inštitúcie, alebo dochádza k nadmernej koncentrácii obyvateľstva v urbanizovaných oblastiach, je vysoké riziko konfliktov. Takéto krajiny predstavujú i ohrozenie pre svoje okolie.

V 21. storočí nebude bezpečnostnou hrozbou veľkosť svetovej populácie, ale jej **demografická štruktúra a priestorová distribúcia** : determinujúcimi činiteľmi bude, kde sa počet obyvateľstva zvyšuje, kde sa znižuje, kde populácia starne, kde je populácia mladá, odkiaľ a kam smerujú migračné prúdy.

V nasledujúcich rokoch sa obraz sveta zmení. Rozdelenia sveta známe z obdobia Studenej vojny nadobudne iný obsah. **Prvý svet** (*Centrum*), tvorený najvyspelejšími krajinami sveta, bude svetom starnúcej populácie, s nedostatkom pracovnej sily, s ohrozeným dôchodkovým systémom, ktorý ba mali zachraňovať imigranti. **Druhý svet**, zložený z dynamicky sa rozvíjajúcich krajín (Brazília, Irán, Mexiko, Thajsko, Turecko, Vietnam, Čína), bude so svojou optimálnou vekovou štruktúrou populácie motorom rastu svetovej ekonomiky. **Tretí svet** (*Periféria*) budú tvoriť krajiny čoraz ľudnatejšie, s vekovo mladou populáciou, veľmi rýchlo sa urbanizujúce, ale s málo výkonnými ekonomikami, slabými štátnymi štruktúrami, s nízkou úrovňou školstva, s nedostatkom kapitálu a pracovných príležitostí pre mladých ľudí. Práve tento svet bude vytvárať väčšinu prírastku svetového obyvateľstva.

Môžeme teda vyvodiť nasledujúce závery:

- Svet nie je polarizovaný len ekonomicky či sociálne, ale i demograficky.
- Nie preľudnenosť, ani globálna populačná explózia, ale **nerovnomerný populačný rozvoj sveta** predstavuje globálne riziko.
- Váha prvého sveta na tvorbe svetovej politiky bude v dôsledku negatívneho populačného vývoja upadať.
- Početná mladá populácia tretieho sveta bude mať minimálnu šancu získať prácu na domácom trhu a bude odkázaná na emigráciu alebo bude predstavovať regrutačné zdroje pre organizovaný zločin a teroristické skupiny. Jej deprivácia bude príčinou mnohých sociálnych konfliktov.
- Starnúca populácia prvého sveta predstavuje čoraz väčšiu ekonomickú záťaž, má negatívne ekonomické dôsledky a bude spôsobovať zaostávanie prvého sveta.
- Udržateľnosť dôchodkového systému prvého sveta vyspelých krajín bude závislá od prílivu imigrantov, ktorému sa ale bráni.
- Majoritné obyvateľstvo prvého sveta sa bude cítiť prílivom imigrantov ohrozované, čo bude vyvolávať vnútorné sociálne konflikty.

Demografické činitele vnútorného bezpečnostného prostredia

Z demografického hľadiska sú dôležité tie ukazovatele, ktoré vyjadrujú dynamiku veľkosti a rozloženia populácie. Jedná sa o tieto ukazovatele :

- prirodzený prírastok alebo úbytok obyvateľstva, migrácia obyvateľstva,
- štruktúra obyvateľstva podľa pohlavia,
- veková štruktúra obyvateľstva, vyjadrená indexom vitality.
- Vyjadrenie týchto ukazovateľov umožní získať informácie pre hodnotenie takých rizikových činiteľov, ako je starnutie populácie, maskulinizácia alebo feminizácia populácie, udržateľnosť dôchodkového systému, požiadavky

na sektor sociálnych služieb a sociálneho zabezpečenia, regrutačné zdroje pre ozbrojené sily, možnosti trhu práce apod.

Kvalitatívne ukazovatele

Okrem týchto faktorov zohrávajú významnú rolu aj faktory, vyjadrujúce kvalitatívnu stránku štruktúry obyvateľstva (napr. národnostná štruktúra, religiózna štruktúra a pod.). Ich hodnota a miera vplyvu sa nedá vždy posúdiť a vyjadriť len číselne. Môžu mať jednak pozitívny vplyv, ak vyjadrujú homogenitu, súdržnosť, podporu a lojalitu štátu, jeho vnútornej či zahraničnej politike. Môžu ale vplývať aj negatívne, ak vyjadrujú národnostnú, etnickú, religióznu a politickú heterogenitu, ústiacu do vnútorných antagonistických rozporov a konfliktov.

Náboženská štruktúra

Náboženstvo obvykle predstavuje systém viery, často pevne stanovené praktiky a etické hodnoty. Všetky tieto súčasti náboženstva môžu pozitívne alebo negatívne ovplyvňovať bezpečnostnú situáciu v spoločenskom sektore bezpečnostného prostredia.

Sekuritizácia náboženstva a náboženskej identity predstavuje značný problém najmä vtedy, ak sa nerozlišuje sa medzi náboženstvom a určitou ideológiou, ktorá sa vyvinula a ktorá pretransformovala niektoré hodnoty náboženstva podľa svojich potrieb a podľa cieľov, ktoré si vytýčila. Náboženstvo je v mnohých prípadoch označované ako primárna príčina konfliktu či už na národnej alebo medzinárodnej úrovni. Z hľadiska identifikácie možného konfliktného potenciálu náboženstva a jeho vplyvu na vývoj v bezpečnostnom prostredí treba analyzovať najmä :

- náboženskú (religióznu) štruktúru v priestore (náboženská homogenita alebo heterogenita prostredia),
- charakter dominantných náboženstiev, možnosti ich radikalizácie či vplyvu fundamentalistov na náboženstvo,
- charakter vzťahov medzi dominantnými náboženstvami, (vzťahy spolupráce, konfliktu či súperenia náboženstiev, stupeň ekumenizmu a vzájomnej tolerancie),
- vzťah vládnej moci k náboženstvám (podpora, či obmedzovanie náboženskej slobody, možnosti praktizovania viery a pod.)
- vzťah cirkví k vládnej moci, k politickému režimu (akceptácia, tichá podpora či odmietanie politického režimu, resp. participácia či priama účasť v politickom systéme).

Sociálna diferenciácia, nerovnosť

Z hľadiska stability bezpečnostného prostredia je významné, či je sociálna diferenciácia spoločnosti vnímaná ako spravodlivá a či neohrozuje jej súdržnosť. K radikalizácii a ku vzniku sociálnych konfliktov môže dôjsť vtedy, ak :

- prevažujú rodiny (domácnosti) s nízkym sociálno-ekonomickým postavením,
- ľudia sa nestotožňujú so šancami, ktoré im poskytuje sociálna štruktúra,
- rozsah a dĺžka nezamestnanosti posúva časť spoločnosti na jej okraj, ohrozuje jednotnú sociálnu štruktúru, zvyšuje podiel chudobných a sociálne odkázaných,
- reálna situácia strednej vrstvy spôsobuje, že ich materiálna i kultúrna pozícia sa v mnohých prípadoch len veľmi málo líši od najnižších vrstiev,
- každá veková skupina obyvateľstva nemá rovnaký prístup na trh práce (diskriminácia starších ľudí, alebo znevýhodňovanie absolventov škôl bez praxe ap.)
- existuje sociálne vylúčenie niektorých národnostných, či etnických skupín z procesu rozdeľovania a zo sociálnej siete,
- existuje vysoký podiel tzv. „working poors“ – pracujúcich chudobných.

Nelegitímnosť sociálnych nerovností v očiach časti verejnosti znižuje pocit ich lojality a konformity vo vzťahu k spoločenskému celku. Takéto pocity sa stávajú často významným kriminogénnym faktorom a môžu sa stať príčinou sociálnych konfliktov.

Environmentálne činitele

Za rozhodujúce činitele, ktoré môžu ovplyvniť bezpečnostnú situáciu v prírodnej zložke bezpečnostného prostredia môžeme považovať (Buzan, B., Wæver, O., Wild J. 1988, s.97):

- **prírodné** (prirodzené) riziká, ktoré neboli vyvolané ľudskou aktivitou (napr. dopad veľkých meteoritov, zemetrasenia, erupcie sopiek ap.),
- **antropogénne** riziká a ohrozenia, ktoré vznikli v dôsledku ľudskej aktivity a ktoré:
 - existenčne ohrozujú ľudskú civilizáciu a planetárnu ekosféru (napr. ozónové diery, úbytok biodiverzity, rozširovanie púští, zmeny klimatických podmienok, znečisťovanie vody, pôdy ap.),
 - postihujú prírodný systém, ale neznamenajú existenčné ohrozenie ľudskej civilizácie (vymieranie niektorých živočíšnych druhov, vyčerpávanie zdrojov nerastných surovín ap.)

Z hľadiska environmentálnej bezpečnosti pôjde o to, aby aktivity ľudskej civilizácie v interakcii s okolitým prostredím boli regulované do takej miery, aby nedosiahli sabadeštrukčné rozmery. V súvislosti s tým si musíme uvedomiť, že environmentálnu degradáciu spôsobujú tieto tri faktory:

- ľudská populácia,
- miera blahobytu,
- používané technológie.

Najmä miera spotreby, ako atribút blahobytu a používané technológie môžu výrazne spomaliť degradáciu životného prostredia a zabezpečiť trvale udržateľný rozvoj a existenciu ľudskej civilizácie.

Dôsledkom agresívneho „voľného trhu“ a slobodného pohybu kapitálu je, že kapitál migruje do krajín, v ktorých netreba rešpektovať požiadavky na ochranu životného prostredia, teda do krajín, kde sú náklady na ekológiu najnižšie. Takéto správanie zapríčiňuje ďalšiu ekologickú a sociálnu devastáciu už tak zaostalých či zaostávajúcich krajín.

Aktivity ľudskej civilizácie spôsobujú, že kvalita životného prostredia sa významne mení – ale hlavne v neprospech človeka. Medzi hlavné činitele, ktoré podmieňujú negatívny vývoj v bezpečnostnom prostredí patria:

- prírodné zdroje ohrození (sopky, povodia a delty riek, horské masívy ap.)
- globálne otepľovanie a degradácia ozónovej vrstvy,
- znečistenie ovzdušia, vody a pôdy,
- ohrozenie biodiverzity a lesných zdrojov,
- nadmerná spotreba prírodných zdrojov,
- nadmerná produkcia odpadov,
- environmentálne utečenectvo⁴⁴.

⁴⁴ Čoraz viac ľudí opúšťa svoje domovy kvôli poškodenému životnému prostrediu, erózii a znečisteniu pôdy, dezertifikácii a vysychaniu vodných zdrojov. Týmto javom je najviac postihnutá oblasť Blízkeho Východu, južnej Ázie, severná a západná Čína, subsaharská Afrika a časti Mexika. Potenciálnym zdrojom migrácie sú aj obyvatelia pobreží, ktorí môžu byť ohrození zvyšovaním hladín svetových morí a oceánov v dôsledku globálneho otepľovania.

Stav bezpečnostného systému, bezpečnostného sektora a vojenských aspektov bezpečnosti

Bezpečnostný systém⁴⁵ predstavuje nástroj na tvorenie a uskutočňovanie bezpečnostnej politiky, na zaistenie bezpečnosti v danom prostredí, čase a na stanovený účel. Vždy je spojený s realizáciou cieľov určitého aktéra bezpečnosti v danom prostredí. Zahrňuje množinu základných inštitucionálnych a systémových nástrojov na zaistenie bezpečnosti občana, štátu, regiónu či kontinentu, ale i monitorovacie a preventívne orgány a zložky pre analýzu a vytváranie novej bezpečnostnej politiky (vedeckovýskumné pracoviská, školy, think-tanky, mimovládne organizácie apod.).

Bezpečnostný systém môže, vzhľadom na charakter bezpečnostného prostredia, zahrňovať rovinu:

- medzinárodnú, obsahujúcu v sebe rovinu globálnej, kontinentálnej, regionálnej bezpečnosti,
- národnú, zahrňujúcu bezpečnosť štátu, skupinovú a individuálnu bezpečnosť.

Vplyv akéhokoľvek bezpečnostného systému môžeme posudzovať podľa toho, ako plní svoje základné funkcie. Pri hodnotení jeho vplyvu na bezpečnostnú situáciu v priestore analyzujeme plnenie nasledujúcich funkcií:

- **preventívnej**, teda ako sa podieľa na predchádzaní vzniku nebezpečných udalostí, ktoré môžu spôsobiť významné deštruktívne zmeny v bezpečnostnom prostredí,
- **pohotovostnej**, zameranej na zaistenie trvalej pripravenosti potrebných síl a prostriedkov, vyčlenených na riešenie krízových situácií⁴⁶,
- **informačnej**, zabezpečujúcej trvalú analýzu bezpečnostného prostredia, identifikáciu bezpečnostných rizík a ohrození a včasné upovedomenie o vznikajúcich alebo vzniknutých krízových situáciách,
- **reakcie** na vzniknuté krízové situácie, spočívajúcej v schopnosti včas a efektívne nasadiť disponibilné sily a prostriedky na odstraňovanie ná-

⁴⁵ Pozri aj : Hofreiter, L. *Bezpečnosť, bezpečnostné riziká a ohrozenia*. EDIS, vydavateľstvo ŽU, Žilina, 2004, Hofreiter, L. *Securitológia*, L.Mikuláš,

⁴⁶ Pod pojmom krízová situácia sa rozumie časovo a priestorovo vymedzený alebo ohraničený priebeh javov a procesov po narušení rovnovážneho stavu spoločenských, prírodných a technologických systémov a procesov, v dôsledku ktorých sú ohrozené životy ľudí, životné prostredie, ekonomika, duchovné a hmotné hodnoty štátu alebo regiónu a jeho obyvateľov a môže byť narušené fungovanie inštitúcií verejnej moci. Krízové situácie môžu byť vojenského alebo nevojenského charakteru. (Šimák a kol. , 2005)

sledkov havárií, katastrof, resp. uskutočňovať záchranné a humanitárne operácie.

Bezpečnostný sektor tvoria špeciálne vytvorené subjekty alebo súbor subjektov, ktorých hlavnou funkciou alebo jedinou funkciou je zaistenie bezpečnosti v spoločnosti a ktoré sú základnými nástrojmi (prostriedkami), realizujúcimi činnosti v bezpečnostnom systéme štátu (Škvrnda, 2004, s.27-28). V súlade s takýmto chápaním bezpečnostného sektora by sme mali hodnotiť nasledujúce prvky sektora :

- ozbrojené sily, polícia a spravodajské služby,
- súdnictvo, väzenstvo, colníci,
- orgány, sily a prostriedky krízového manažmentu, vrátane záchranných služieb,
- bezpečnostné služby neštátneho charakteru.

Problém vplyvu **vojenských determinánt** na vývoj v bezpečnostnom prostredí je spojený najmä s:

- mierou a stupňom militarizácie spoločnosti,
- charakterom ozbrojených síl a vojenskou stratégiou štátu,
- postojom občianskej verejnosti k použitiu ozbrojeného násillia,
- výdavkami na zbrojenie a vojenské programy,
- stupňom občianskej kontroly ozbrojených síl,
- pomerom vojenských potenciálov štátov v regióne,
- charakter bezpečnostných komplexov a komplexov konfliktov⁴⁷,
- podmienky pre difúziu konfliktov v regióne.

3.4.2 Dynamizujúce činitele

Dynamizujúce činitele bezpečnostného prostredia sú tie pôsobiace sily, ktoré vyvolávajú náhle a rýchle zmeny bezpečnostnej situácie. Sú to okolnosti, javy a udalosti, ktoré sa môžu objaviť a pôsobiť ako v prostredí (okolí), tak aj vo vnútri samotného subjektu bezpečnosti. Výskyt a vplyv týchto činiteľov je menej predvídateľný, môžu sa prejaviť a pôsobiť s malou dobou výstrahy, neočakávane a prekvapivo. Dôsledok ich pôsobenia môže byť alebo **akceleračný**, ak spôsobia pozitívnu zmenu, resp. rozvojový impulz (napr. v dôsledku vyriešenia sociálnych konfliktov), alebo **retardačný**, ak pôsobia výrazne proti záujmom a potrebám subjektu, či zapríčinia dokonca jeho deštrukciu.

⁴⁷ Podrobnejšie je tento problém analyzovaný v kapitolách 1.6 a 1.7.

Vzhľadom na charakter podstaty môžeme ich rozdeliť na činitele **sociálnej, prírodnej, ekonomickej, technogénnej a medicínskej povahy**.

Činitele sociálnej povahy

Činitele sociálnej povahy aktívne vstupujúce do procesov v bezpečnostnom prostredí. Možná štruktúra sociálnych činiteľov je uvedená na obrázku 3.2. Sociálne činitele nielenže ovplyvňujú vzťahy referenčných objektov a podieľajú sa na tvorbe reálnej bezpečnostnej situácie, ale sú určujúce aj v mnohých väzbách a vplyvoch na prírodné a technogénne činitele, resp. na ich využívaní, či dokonca zneužívaní pre dosahovanie svojich cieľov.

Obr. 3.2. Štruktúra sociálnych činiteľov bezpečnostného prostredia. Zdroj : Vlastné spracovanie

Zo širokého spektra sociálnych dynamizujúcich činiteľov treba sa zaoberať predovšetkým konfliktami.

Konflikt predstavuje určitú kvalitu vzájomných vzťahov medzi jednotkami sociálneho prostredia - aktérmi, ktorými môžu byť jednotlivci, sociálne skupiny, štáty alebo koalície štátov, prejavujúce sa v ich úsilí o presadenie svojich potrieb, dosiahnutie svojich záujmov a cieľov na úkor a proti vôli svojich oponentov, resp. ktoré sú protichodné so záujmami protistojacej strany (Hofreiter, 2008). Konflikt býva spravidla spojený s určitou formou nátlaku, násilia alebo iného, i nenásilného, ovplyvňovania protistojacej strany.

Podľa všeobecných definícií objektom konfliktu sú predovšetkým *zdroje, moc, status, identity a hodnoty* a príčinami konfliktov sú :

- neuspokojené potreby (existenčné potreby, potreby bezpečnosti, sociálne potreby),
- identita (etnická, rasová, náboženská ap)
- morálne aspekty (viera, ideológia, morálne hodnoty)
- spravodlivosť (vnímanie nespravodlivosti, nerovnosť pred zákonom),
- práva ,
- distribúcia výhod (moc, peniaze, zamestnanie, pôda, spoločenské postavenie)
- rozdeľovanie a prístup k zdrojom (financie, voda, energetické nosiče potraviny ap.).

Bezpečnostnú situáciu v bezpečnostnom prostredí výrazne negatívne ovplyvňuje **výskyt sociálno-patologických⁴⁸ a iných negatívnych javov**. Medzi ne sú zaraďované predovšetkým:

- kriminalita , organizovaný zločin,
- alkoholizmus,
- sexuálne odchýlky,
- prostitúcia,
- narkománia,
- chuligánstvo,
- extrémizmus.

Kriminalita predstavuje zvláštny sociálny fenomén, patriaci do všeobecného kontextu sociálnych problémových situácií. Hoci normy prestupujúce sociálne správanie je s človekom a ľudskou spoločnosťou spojené už od nepamäti, definovanie príčin a podstaty kriminality nebolo vždy jednoznačné a v rôznych obdobiach bolo odlišné. Kriminalita sa mení a vyvíja, mení sa aj sociálny profil páchatela od spoločenského outsidera k expertovi s vysokým spoločenským statusom, prestížou a vzdelaním, napr. kriminalita „bielych golierov“. K charakteristickým znakom súčasnej kriminality patria organizovanosť, intelektualizácia, sofistická a internacionalizácia s tendenciami k jej globalizácii. Kriminalita v masovom meradle preniká cez štátne hranice a presadzuje svoje záujmy na rozsiahlych teritóriách bez ohľadu na ich administratívne členenie.

⁴⁸ Pojem sociálna patológia sa používa na označenie nezdravých, nenormálnych, všeobecne nežiaducich, nebezpečných spoločenských javov, ktoré sú spoločnosťou sankcionované.

Organizovaný zločin je najzávažnejším negatívnym činiteľom súčasného i budúceho sveta, jedným z najväčších ohrození stability, bezpečnosti, vývoja a prosperity občianskej spoločnosti. Organizovaný zločin, ktorý ak preniká do mocenských štruktúr, potom priamo ovplyvňuje nielen politický systém štátov, ale i pocit bezpečnosti občanov.

Podstatou organizovaného zločinu je komplexná forma protiprávneho a spoločensky vysoko nebezpečného konania medzinárodných organizovaných skupín alebo zločineckých organizácií operujúcich na území viacerých štátov. právom na ochranu osobnosti a informácií a iné.

Organizovaný zločin potláča prirodzené pôsobenie právnych a etických noriem. Ohrozuje stabilitu a uplatňovanie funkcií štátu a životaschopnosť demokracie. Vážne ohrozuje vnútornú bezpečnosť, ktorá je predpokladom osobnej slobody a bezpečnosti každého občana.

Terorizmus a teroristické skupiny sa stali novým aktérom svetovej politiky na rovnakej úrovni ako štáty, národné ekonomiky, či nevládne organizácie. Možno ich považovať za násilné nevládne organizácie s globálnym dosahom. Terorizmus využíva ideológie podporujúce rasovú, etnickú alebo náboženskú nenávisť, násilie a genocídu a snaží sa podkopať základné demokratické hodnoty spoločnosti, akými sú jej otvorenosť, sloboda jednotlivca, hodnota ľudského života a tolerancia. Sústreďuje sa na útoky proti civilnému obyvateľstvu, ako aj na kritickú infraštruktúru štátu s cieľom spôsobiť masové obete, škody, vyvolať strach a pocit ohrozenia. Využívajúc najnovšie technológie získali schopnosť eliminovať vojenskú, ekonomickú i politickú prevahu štátnych aktérov a ovplyvňujú ich konanie⁴⁹.

Extrémistická scéna je rizikovým prostredím z hľadiska možného vzniku aktivít politicky zameraného vnútorného terorizmu. Radikalizácia domácich extrémistických skupín a ich prepojenie do zahraničia na oveľa militantnejšie skupiny teda predstavuje potenciálne domáce riziko a predovšetkým riziko zneužitia týchto skupín pre cudzie záujmy či ciele. Zostáva tu však i naďalej možnosť individuálneho, spontánneho vystúpenia jedinca či malej skupinky.

Radikálne ultrapravicové, neofašistické či neonacistické a rasistické hnutia, strany a skupiny sa aktivizujú predovšetkým v súvislosti s prílivom migrantov z krajín tretieho sveta. Stúpenci extrémistických ideológií predstavujú bezpečnostné riziko a sú zdrojom možného ohrozenia spoločnosti. Vzhľadom na to, že sa zvyšuje agresivita extrémistických skupín a hnutí, ich

⁴⁹ Hrozbami teroristických útokov alebo aj uskutočnenými teroristickými aktami dosiahli teroristické hnutia zmenu postoja niektorých vlád napr. v otázke ich angažovanosti v tzv. vojne proti terorizmu.

pôsobenie má výrazne negatívny vplyv na stav bezpečnostnej situácie. Ich agresivita môže byť zameraná nielen proti nositeľom iných názorov a ideológií (aj extrémistických), občanov inej rasy a národnosti, ale aj proti štátnym orgánom, ktoré budú vyvíjať aktivity na zamedzenie ich činnosti.

Uvedené negatívne javy spôsobujú u občanov stratu pocitu bezpečnosti, narúšajú pocit istoty, znižujú autoritu štátnej moci, pretože dokumentujú jej neschopnosť riešiť tieto problémy. Hromadný výskyt spomínaných sociálno-patologických javov môže sa stať destabilizujúcim faktorom a ovplyvniť bezpečnostnú situáciu v štáte, v regióne alebo v meste či obci.

Činitele prírodnej povahy

Príroda nevytvára len podmienky pre existenciu ľudstva, ale je aj zdrojom ohrozenia pre človeka. Tieto ohrozenia sa prejavujú (pováčšinou) nezávisle od vôle sociálnych subjektov⁵⁰, ale majú veľký vplyv na ich existenciu, niekedy i pretrvanie v danom prostredí. Prejavujú sa vo forme **živelných pohrôm** pri ktorých môže dôjsť k nežiaducemu uvoľneniu kumulovaných energií alebo hmôt v dôsledku nepriaznivého pôsobenia prírodných síl. Sú to najmä :

- povodne a záplavy,
- prietrže mračien a krupobitia,
- požiare,
- víchrice,
- zosuvy pôdy,
- snehové kalamity a lavíny,
- zemetrasenia.

Napriek snahe o preventívne aktivity nie vždy dokážeme včas predpovedať vznik týchto udalostí a zabrániť alebo minimalizovať ich niekedy až katastrofickým vplyvom na bezpečnostnú situáciu a deštrukčným vplyvom na sociálne a technogénne prostredie .

Činitele ekonomickej povahy

Ekonomické problémy môžu byť vyvolané ekonomickými globalizačnými procesmi, internacionalizáciou priemyselnej, technologickej a informačnej základne; dôsledkom môže byť, že **hospodárske krízy** v jednotlivých oblastiach (v národných ekonomikách) môžu mať **globálne vplyvy**.

⁵⁰ V časti o environmentálnych determinantách sme ukázali, ako môže vplývať človek i na tieto činitele.

Hospodárska, technologická, finančná, informačná a iná previazanosť dnešného sveta má za následok, že spoločnosť a jej infraštruktúra sa stáva lákavým cieľom anonymných, avšak mimoriadne nebezpečných činov, ktoré je ťažko predvídať. Zraniteľnosť vyspelého sveta zvyšuje najmä *rastúca komplexnosť a vzájomná prepojenosť moderných spoločností*. Ekonomické a technologické systémy moderných spoločností predstavujú sústavy uzlov (priemyslových oblastí či parkov, tovární, mestských centier) a spojení medzi nimi (diaľnice a cesty, železničné trate, elektrické vedenia, telekomunikačné siete a pod.). Vzájomná závislosť jednotlivých uzlov je taká veľká, že zlyhanie jedného môže vyvolať zrútenie celého systému.

Ekonomické problémy vyvolávajú aj chudobu, nepriaznivý stav a vývoj národných ekonomík, zadlženosť krajín, prehlbujúce sa rozdiely medzi rozvinutými a rozvojovými krajinami.

Ekonomické problémy môžu byť vyvolané aj nedostatkom surovín a nosičov energií.

Energetické a surovinové problémy

Od 50. rokov 20. storočia sa neustále zvyšuje spotreba energií, surovín a potravín, čo je charakterizované ako „spotrebná revolúcia“. Prítom na využívaní zdrojov sa podieľa len asi 1/5 svetovej populácie, tzv. „spotrebiteľská trieda“.

Obmedzenie prístupu k zdrojom energií a surovín môže mať priamy dopad nielen na ekonomickú bezpečnosť štátu, ale môže byť, a v mnohých prípadoch sa aj stalo príčinou ozbrojených konfliktov.

Energetické a surovinové problémy sú vyvolané postupným vyčerpávaním obmedzených a neobnoviteľných zdrojov prírodných surovín a snahou mnohých štátov získať prístup k lacným zdrojom surovín, ale i vody. Energie a suroviny sa stávajú predmetom energetickej geopolitiky, ktorej cieľom je:

- zaistenie stabilných a bezpečných zdrojov energií a surovín za rozumné ceny,
- zaistenie bezpečných trás tranzitu a plynulej prepravy energií, bez blokád a obmedzení politického či technologického charakteru,
- využívanie energií a surovín na dosahovanie politických cieľov a politických tlakov.

Práve realizácia cieľov energetickej geopolitiky spolu s aktivitami dynamicky sa rozvíjajúcich mocností⁵¹ vo vzťahu k energetickým bezpečnostným komplexom, vnútorný vývoj štátov týchto komplexov, môžu byť príčinou konfliktov, spôsobujúcich nedostupnosť energií a surovín.

Činitele technogénnej povahy

Technogénne činitele⁵², predovšetkým ich potenciál ohroziť bezpečnosť občanov a ich majetku a vyvolať negatívne zmeny v bezpečnostnom prostredí, významne vplývajú na nvývoj bezpečnostnej situácie v danom prostredí. Jedná sa najmä o :

- výbuchy a požiare výrobnjej infraštruktúry,
- úniky chemických alebo rádioaktívnych látok, ropných produktov a iných škodlivín s následným kontaminovaním územia, ovzdušia, vodných tokov, zdrojov pitnej vody, podzemných vôd a pod.
- veľké letecké, železničné a cestné nehody spojené s požiarimi, prípadne s únikom nebezpečných látok;
- havárie jadrových zariadení;
- rozrušenie vodohospodárskych diel a pod.

Činitele medicínskej povahy

Hrozby vzniku a šírenia **nových chorôb, epidemie i pandémie (SARS, HIV, chrípky)**, nekontrolované šírenie **epidémii a nákaz** zvierat a dobytka (epizootie) je jedným významných dynamizujúcich činiteľov bezpečnostného prostredia. Šírenie nových chorôb sa stáva globálnym problémom, pretože v tomto prípade administratívne hranice skutočne nepredstavujú žiadnu prekážku. Existuje tu akási analógia so šírením organizovaného zločinu či počítačových vírov.

Vplyv týchto činiteľov na vývoj bezpečnostnej situácie súvisí s kvalitou a prístupnosťou zdravotníckej starostlivosti najmä pre tých najchudobnejších, či už v krajinách tretieho sveta, alebo aj pre sociálne marginalizované skupiny vo vyspelých krajinách. Výdobytky lekárskeho vied nemajú rovnaký vplyv na predlžovanie ľudského života pre všetky vrstvy, v mnohých krajinách sa nedarí znižovať detskú úmrtnosť, tuberkulóza sa začína objavovať aj

⁵¹ Uvažujeme tu zvyšujúce sa nároky Číny, Indie a iných dynamicky sa rozvíjajúcich mocností na energie.

⁵² Ide najmä o technologické a výrobné zariadenia (objekty), v ktorých sú možné prípady priemyslových havárií, stacionárne alebo mobilné zdroje nebezpečných a škodlivých látok, ktoré môžu privodiť ohrozenie buď v dôsledku úniku nebezpečných látok alebo pôsobenia iných ničivých faktorov (výbuch, požiar, tlaková vlna ai.).

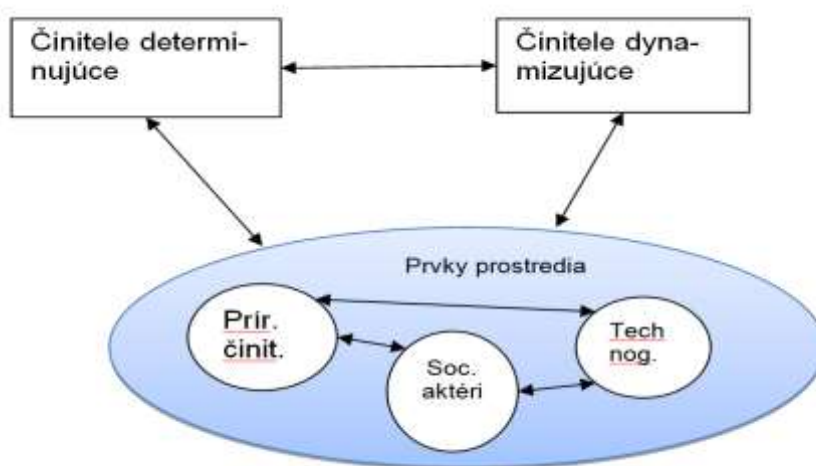
v európskych krajinách, chorobu AIDS sa nedarí eliminovať a naopak, objavujú sa nové, nebezpečnejšie mutácie prenosných chorôb.

3.5 Vzťah medzi činiteľmi bezpečnostného prostredia

Je zrejmé, že existuje vzájomný kauzálny vzťah medzi podmieňujúcimi a dynamizujúcimi činiteľmi. Tieto vzťahy môžu byť :

- pozitívne, ak rast (pokles) kvantitatívnych parametrov jedného činiteľa vedie k rastu (poklesu) kvantitatívnych parametrov iného činiteľa
- negatívne, ak rast (pokles) kvantitatívnych parametrov jedného činiteľa vedie k poklesu (rastu) kvantitatívnych parametrov iného činiteľa.

Vzájomný vzťah medzi aktérmi a činiteľmi bezpečnostného prostredia je znázornený na obrázku 3.3.

Obr. 3.3. Vzťah medzi činiteľmi bezpečnostného prostredia. Zdroj: vlastné spracovanie

Prejavy niektorých dynamizujúcich činiteľov môžu byť priamo vyvolané charakterom podmieňujúcich činiteľov, na druhej strane prejavy dynamizujúcich činiteľov môžu vyvolať zmeny v charaktere podmieňujúcich činiteľov. Tak napr. kultúrno-historické činitele môžu vyvolať niektoré druhy sociálnych konfliktov, vyriešenie týchto konfliktov sa môže odraziť v zmene politicko-

právnych činiteľov. Právna anómia môže vytvoriť podmienky pre niektoré druhy kriminality a potreba riešenia tohto problému môže zase vyvolať zmeny v právnom zaistení ochrany záujmov občanov a spoločnosti. V dôsledku živej pohromy sa môžu trvalo zmeniť niektoré geografické determinanty prostredia, niektoré endémie alebo kontaktné epidémie (napr. AIDS) sa stali zdravotným determinantom v globálnom rozsahu.

Zaujímavý je príklad vplyvu živej pohromy na vnútropolitický vývoj. V roku 1970 bolo územie Východného Bengálska, vtedy súčasť Pakistanu, zasiahnuté cyklónom, ktorý spôsobil viac ako 500 000 ľudských obetí. Nespokojnosť obyvateľov postihnutej oblasti s prístupom pakistanskej vlády k odstraňovaniu následkov katastrofy a riešeniu sociálnej situácie obetí vyvolal ľudové nepokoje a protesty, ktoré vo svojom dôsledku vyústili k osamostatneniu Východného Bengálska a vytvoreniu štátu Bangladéš⁵³.

V prírode sa vyskytujú pozitívne i negatívne vplyvy, na ktoré sociálne objekty, skupiny reagujú.

Vplyvy prírodného prostredia spôsobujú **kvalitatívne** (biologické, organické, fyziologické) i **kvantitatívne** (veľkosť populácie, hustota zaľudnenia) zmeny sociálnych objektov, ale majú vplyv aj na ich činnosť, charakter výroby, kultúru bývania, odievania a pod.

Je zrejma interakcia medzi činiteľmi sociálneho a prírodného prostredia: vplyvy prírodného prostredia pôsobia ako príčinná podmienenosť ľudského konania, ľudské konanie zase mení charakter a kvalitu prírodného prostredia.

Čiastkový záver

Bezpečnostné prostredie je vplyvom svojej štruktúry i štruktúry činiteľov premenlivé, neisté, komplexné a nejednoznačné a preto bude vždy, vo väčšej či menšej miere, v stave dynamickej nestability.

Bezpečnostné prostredie a predovšetkým bezpečnostná situácia sú dynamické činitele. Ich zmeny sú buď predvídateľné, alebo nepredvídateľné. Budúce stavy bezpečnostného prostredia a situácie v ňom však nie sú jednoznačne, tvrdo determinované, nie sú ani predestinované. Budúce stavy systému môžeme považovať za neurčité, polyvariantné.

⁵³ Uvedený príklad sme použili aj ako argument voči tým, ktorí tieto činitele nezahŕňajú do charakteristiky a štruktúry bezpečnostného prostredia

Prax bezpečnostného manažmentu je ovplyvňovaná existujúcimi *podmieňujúcimi činiteľmi*. Pri analýze bezpečnostného prostredia akceptujeme tie limity, ktoré vyplývajú z týchto činiteľov. Ak niektorý zo spomínaných činiteľov môže pôsobiť napr. ako kriminogénny faktor, môžeme ho eliminovať realizáciou sociálnej preventívnej stratégie alebo inými preventívnymi opatreniami (napr. politickými, právnymi, organizačnými ap.).

Z hľadiska pôsobenia bezpečnostného manažmentu je oveľa ťažšie eliminovať *vplyv dynamizujúcich činiteľov*, ktoré môžu pôsobiť náhle, neočakávane, spontánne. V takýchto prípadoch je predpokladom efektívnosti dôkladná a komplexná analýza bezpečnostného prostredia, identifikácia všetkých relevantných dynamizujúcich činiteľov a na základe ich charakteristík a možných vplyvov prognózovať vývoj bezpečnostnej situácie.

Pôjde teda o to, aby sme boli schopní predvídať:

- *čo sa môže stať*, aká bezpečnostná situácia môže vzniknúť,
- *prečo sa to môže stať*, čo alebo kto môže byť príčinou zmeny bezpečnostnej situácie,
- *čo je treba urobiť, aby sa to nestalo*, aby nedošlo k negatívnemu vývoju bezpečnostnej situácie,
- *čo treba urobiť, ak sa to už stalo*, ako reagovať na vzniknutú nebezpečnú situáciu.

Hľadanie odpovedí na tieto otázky je hlavným obsahom prognostickej funkcie bezpečnostného manažmentu. Práve možnosti prognózovania, predikcie bezpečnostnej situácie v relevantnom prostredí bude venovaná ďalšia kapitola monografie.

Literatúra použitá v kapitole

BALÁŽ, C. *Súčasný migračný pohyb*. Dostupné na internete : <http://www.slovenskezahranicie.sk/sk/stranka/24/sucasne-migracne-pohyby>

BAUMAN, Z. : *O kryzysie, lewicy i przyszłości Europy*. Le Monde Diplomatique, edycja polska. Nr.10,(68), 2011. s.10-13

BERŽI, L. *Základy teórie činnosti policajno-bezpečnostných orgánov*. Bratislava, Akadémia Policajného zboru, 1994.

BUZAN, B., WaVER, O., DE WILDE, J. *Bezpečnost : Nový rámec pro analýzu*. 1. vyd. Brno : Centrum strategických studií, 2005. 267 s. ISBN 80-903333-6-2.

COLLIER, P. 2007. *Miliarda nejchudších. Proč se některým zemím nedaří a co s tím*. Praha: Vyšehrad, 2007,ISBN 978-80-7429-010-7s. 71-81.

DAHRENDORF, R. 2008. *Od pádu Zdi k válce v Iráku. Nový začátek dějin*. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 80-7021-842-6

FELSON,M. - CLARKE, R.V. *Opportunity Makes the Thief. Practical theory for crime prevention*. London: Policing and Reducing Crime Unit Research, Development and Statistics Directorate, 1998. ISBN 1-84082-159-0

HLAVÁČ, I. (2002). *Bezpečnostní situace*. In: Zeman.P. akol.: *Česká bezpečnostní terminologie. Výklad základních pojmů*. Brno, 2002.

HOFREITER, L. *Teória a riešenie konfliktov*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl, 2008. ISBN 978-80-8040-347-8.

HOFREITER, L. *Bezpečnosť, bezpečnostné riziká a ohrozenia*. Žilina: EDIS, vydavateľstvo ŽU, Žilina, 2004. ISBN 978-80-8070-181-4

HOFREITER, L. *Securitológia*, Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl, 2006. ISBN 978-80-8040-310-2

HOLCR,K.- PORADA,V. *Policajnė vedy. Úvod do teórie a metodológie*. Pizeň: 2vydavateľství a nakladateľství Aleš čeněk, 2011. ISBN 978-80-7380-329-2.

IVANIČKA, K. *Globalistika. Poznávanie a riešenie problémov súčasného sveta*. Bratislava: IURA EDITION, 2006. ISBN 80-8078-028-5s. 42

KENNEDY, P. *Svět v 21. Století. Chmurné vyhlídky i vkládané naděje*. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny, 1996. ISBN 80-7106-114-X. 439 s.

Migration Wall Chart, 2015. Dostupné na internete :
<http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/allchart/docs/MigrationWallChart2015.pdf>

SITA: *Legálna ekonomická migrácia je početnejšia, ako utečenecká vlna.*
Dostupné na internete: <http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/378205-legalna-ekonomicka-migracia-je-pocetnejsia-ako-utecenecka-vlna/>

ŠIMÁK, L. a kol.: *Terminologický slovník krízového riadenia*. 1. vyd. Žilina, FŠI ŽU, 2005, ISBN 80-88829-75-5. Dostupné na internete: <http://fsi.uniza.sk/kkm/files/publikacie/tskr.pdf>

ŠKVRNDA, F. Vplyv medzinárodnej bezpečnosti na začiatku 21. storočia na pôsobenie ozbrojených síl a ich profesionalizáciu. In: Čukan, K., Polonský, D., Škvrnda, F. : *Sociologické pohľady na úplnú profesionalizáciu ozbrojených síl*. Bratislava, MO SR, 2005.

ŠKVRNDA, F.: Súčasné chápanie bezpečnosti ako teoretický rámec bezpečnostno-politických analýz. In: Tarasovič, V. a kol. *Hodnotenie bezpečnostného prostredia (východiská a perspektívy)*. MO SR, Bratislava, 2004. s. 27- 28.

The State of The World's Refugees 1995: In Search of Solutions. Dostupné na internete: <http://www.unhcr.org/4a4c70859.html>

UNHCR Mid-Year Trends 2015. Dostupné na internete: <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/search%5C?page=&comid=52aefcd99&cid=49aea93aba&scid=49aea93a5c&keywords=midyear>

World's richest 1% own 40% of all wealth. UN report discovers. Dostupné na internete: <http://www.guardian.co.uk/money/2006/dec/06/business.internationalnews>

ŽIŽEK, S. *Jednou jako tragedie, podruhé jako fraška*. Praha: Rybka Publishers, 2011. ISBN 978-80-87067-25-3 s. 107-111.

210 Oxfam briefing paper, 2016. *An Economy for the 1% how privilege and power in the economy drive extreme inequality and how this can be stopped.* Dostupné z: <https://www.oxfam.org/>

4 PREDIKCIA ZMIEN V BEZPEČNOSTNOM PROSTREDÍ

Ľudia sa vždy zaujímali o svoju budúcnosť, o svoj osud. Často si kládli otázky : *čo ma čaká, akú mám budúcnosť, budem zdravý, budem šťastný ?* Niekedy sa zaujímali aj o budúcnosť iných, svojho kraja, panovníkov trápil osud ich ríš, šanca na úspech vo vojne, atď. Trvalý záujem o veci budúcnosti umožnil vznik jednotlivcov, či skupín, ktoré uspokojovali túto potrebu ľudí.

S predpovedaním budúcnosti, lepšie povedané veštením, sa stretávame už v staroveku (Bednár, 1991). V Babylone sa zaoberali veštením mágovia, v starom Grécku to boli ženy- prorokyne, veštkyne, ktoré boli k dispozícii na „plný úväzok“. Medzi Grékmi bola najpopulárnejšia veštiareň v Delfách. Z mýtov je známych celý rad „Sibýl“⁵⁴- kýmska, erytrejská, líbyjská, perzská, trójska. Kult „Sibýl“ sa preniesol prostredníctvom gréckych kolonistov i do Ríma. Počas vlády Ríma vznikla celá zbierka proroctiev, zložená z kresťansko-židovských, egyptsko-orientálnych i mnohých iných prameňov.(Bednár, 1991, s. 25) Proroci a ich posolstvá majú významné miesto i v knihách Starého zákona⁵⁵, ale i Nového zákona⁵⁶. V Islame je ústrednou postavou prorok **Mohamed**, ktorý svoje prorocké poslanie považoval za pokračovanie a dovŕšenie činnosti starozákonných prorokov a Ježiša, zároveň chcel priniesť Arabom rovnakú knihu zjavení, ako majú židia a kresťania⁵⁷.

V histórii nájdeme stopy mnohých prorokov, astrológov, dvorných mágov či ako nazvať tých „osvietených“ mužov, ktorí vedeli uspokojovať potreby svojich chleboдарcov a ich túžbu poznať svoju budúcnosť. Tibetskí veštcovia očistení svojej mysle hľadali odpovede v hladinách jazier, v zrkadlách, v plameňoch lúčok alebo v bruškách svojich prstov. Čínski veštcovia vyryli svoje otázky do pancierov korytnačiek , potom ich piekli a budúcnosť vyčítavali zo zuhoľnatených zvyškov. Arabskí geomanti⁵⁸ veštili budúcnosť z jamiek v piesku. Rímski veštcovia, nazývaní aj ako *haruspex*⁵⁹, veštili budúcnosť z vnútorností obetných zvierat.

⁵⁴ Menom Sibyla sa označovali veštkyne a staré ženy vôbec.

⁵⁵ Pozri : Prorocké knihy *Izaiáš, Jeremiáš, Ezechiel* a ďalšie.

⁵⁶ Pozri : *Zjavenie Jána* (videnie konca sveta).

⁵⁷ Pozri : *Korán*, Academia, Praha, 2000. ISBN 80-200-0246-4.

⁵⁸ **Geomantia**: veštenie zo znakov zo značiek nakreslených na zemi, prípadne z náhodne hodeného piesku alebo hliny.

⁵⁹ Prvou historicky dochovanou predpoveďou kriminálneho činu je veštba haruspexa Spurinnu Vestriciusa, Ten v osudný deň 15. 3. 44 pr. n. l. odporučil cisárovi G. J. Caesarovi, aby nechodil do senátu, lebo bude zavraždený. Ako je známe, cisár bol v ten deň v senáte ubodaný k smrti. Táto udalosť zapôsobila na veľkého rímskeho štátnika a spisovateľa Cicera tak silno,

Dodnes sú predmetom citovania ale i popierania **Nostradamove Proroctvá**, zbierka rýmovaných veštieb výrazne apokalyptického ladenia, ktorú vydal roku 1555.

Ešte i dnes sú ľudia ochotní utiekať sa o pomoc k vešticiam, astrológom, numerológom, kartárom či iným novodobým „Sibylám“, hľadajúc u nich východisko z neistoty, strachu z budúcnosti, či potvrdenie svojho optimistického pohľadu na vlastnú budúcnosť, či budúcnosť svojich blízkych. Spoliehajú sa pritom na rôzne *veštby* (z *karát* – *kartomantia*, z *krištálovej gule* - *krištá-lomantia*, z *ruky* - *chiromantia*, z *snov* - *oneiromantia atď.*), *zjavenia*, *jas-novidectvo atď.*

Nám však v tejto práci nejde o veštenie, o proroctvá, ale o analýzu seriózných prístupov k predikcii vývoja v budúcnosti. Analyzované modely predikcie sa zakladajú na overených vedeckých metódach, majú svoju pravdepodobnostnú hodnotu. Pravdivosť a správnosť predpovedí sa však dá overiť len ex post.

4.1 Predikcia

Pri objasňovaní pojmu *predikcia* sa môžeme stretnúť s rozdielnymi prístupmi, najmä pri komparácii prác rôznych autorov. Jedna skupina preferuje prístup, podľa ktorého je predikcia samostatná kategória, iná skupina vníma ako synonymum k pojmu predikcia pojem *prognóza*, či *predpoveď*.

J. S. Armstrong vo *Forecasting Dictionary*⁶⁰ uvádza, že pojmy prognóza, predikcia či predpoveď *je možné zamieňať*, pričom prognózu definuje ako predikciu či odhad aktuálnej hodnoty v budúcom časovom období (pre časové rady) alebo v inej situácii (pre prierezové dáta).

Aj v slovenských slovníkoch sa pojmy predikcia a prognóza vysvetľujú ako predvídanie, predpovedanie.

L. Buřita naopak definuje len pojem prognóza⁶¹, aby na ďalšom mieste citovanej práce hovoril v súvislosti s prognózovaním o „metódach predikcie“ (Buřita, 2003, s. 50).

Že o nej obširne pojednáva v spise *O veštení*. Haruspikovia veštili z vnútorností zvierat (z tvaru ich pečene). Svojho haruspika mali všetci cisári. (Holcr, Chalka, 2001)

⁶⁰ <http://armstrong.wharton.upenn.edu/dictionary/defined%20terms.html#P>

⁶¹ Prognóza je podľa neho systematicky odvodená a ohodnotená výpoveď o budúcom stave skutočnosti, ktorá má nastať za určitých podmienok a spravidla i v určitom čase.

Podľa **M. Olejára** je predikcia vedecká predpoveď či predvídanie faktu, javu či procesu, má za úlohu predpovedať jav, proces, dej...(Olejár, www.ys.sk)

M. Bednáriková (Bednáriková,2013, s.66-67) uvádza, že „*predikcia sa v rámci vedeckého kontextu chápe ako implikácia teórie, teda to, čo z teórie vyplýva vzhľadom na empirickú skutočnosť a bez ohľadu na súčasný stav empirického poznania.*“ Podľa jej názoru je pri predikcii dôležité to, aby sa týkala skutočností, ktoré nie sú doteraz vysvetlené, a nie tých, ktoré sa ešte neudiali.

V ďalšom budeme používať len pojem **predikcia** vo význame **vedeckej predpovede doteraz neznámeho, nepozorovaného ale možného stavu spoločností, javov, procesov.**

Vedecká predikcia sa môže uskutočňovať v dvoch rovinách – empirickej a teoretickej.

Empirická predikcia je založená na pozorovanej opakovateľnosti javov, na využití skúsenosti a opakovateľnosti pozorovaných vzťahov, súvislosti a závislosti. Využívajú sa poznatky zo sledovania časovej následnosti (po jave X sa po určitom čase objavuje jav Y), periodickej opakovateľnosti (jav x sa opakuje po určitom čase, ak uplynul pozorovaný čas, mal by sa objaviť jav X).

Teoretická predikcia je založená na využívaní matematických a štatistických formalizovaných postupoch- modeloch.

Predikcia bezpečnosti akéhokoľvek subjektu vyžaduje vytvárať si predstavy o budúcnosti, o jeho vývoji v závislosti od zmeny stavov jeho subsystémov v danom prostredí. Budúce stavy bezpečnostného prostredia a situácie v ňom však nie sú jednoznačne, tvrdo determinované, nie sú ani predestinované. Budúce stavy bezpečnostnej situácie v bezpečnostnom prostredí môžeme považovať za neurčité, polyvariantné.

To, čo bude, čo sa stane, je závislé od širokej škály objektívnych, podmieňujúcich i dynamizujúcich činiteľov, ale i od subjektívnych činiteľov. Neurčitosť budúcich stavov bezpečnostnej situácie v bezpečnostnom prostredí môže mať charakter:

- *objektívnej neurčitosti*, vyplývajúcej z nejednoznačnosti jeho vývoja v čase,
- *subjektívnej neurčitosti*, vyplývajúcej z rozhodovacej činnosti a zásahov subjektu do priebehu procesov v bezpečnostnom prostredí a ovplyvňovania jeho činiteľov.

Budúce stavy bezpečnostnej situácie v bezpečnostnom prostredí sú tiež závislé od prekvapivých, neočakávaných udalostí, od *dynamizujúcich udalostí, od strategických šokov*, ktoré dynamizujú alebo dramaticky menia situáciu v bezpečnostnom prostredí, a tým aj vplyvy tohto prostredia na stav ostatných činiteľov bezpečnostného prostredia. Predikcia výskytu a vplyvu dynamizujúcich udalostí je však veľmi obtiažna, čo sťažuje aj samu predikciu vývoja bezpečnostnej situácie v prostredí.

Názory na predikciu budúcnosti môžeme rozdeliť do troch skupín (Holcr,1981).

Do prvej skupiny náleží poňatie **deterministické**, podľa ktorého budúcnosťou sú ešte neexistujúce javy a procesy, ktoré ale **nevyhnutne** nastanú po uplynutí menšieho alebo väčšieho časového intervalu. Pre stúpecov tohto názoru sa budúce javy a procesy nachádzajú (v čase) pred nami a ich predvídanie je vlastne aktom odhalenia determinujúcich činiteľov, príčin budúcich javov a udalostí. Ak teda odhalíme príčiny, získame indíciu či argument, že skôr či neskôr jav alebo udalosť **určite** nastane. Podstatou deterministického prístupu je *absolutizovanie objektívnej príčinnosti (kauzality)*. V takto ponímanom determinizme nie je miesto pre náhodu, na pôsobenie vonkajších alebo vnútorných podmienok, ktoré alebo urýchľujú, alebo brzdia realizáciu existujúcich príčin a nastúpenie sociálnych javov a procesov.

Vedeckú hodnotu tohto prístupu, podľa nášho názoru, znižuje pochybnosť, či kauzálne vzťahy, ktoré platia dnes, platili aj v minulosti a budú platiť aj v budúcnosti, a rovnako aj to, či podmienky, ktoré umožnili realizáciu príčin, budú rovnaké aj v budúcnosti.

Druhý prístup k predikcii budúcich javov a udalosti je **indeterministický**. Opiera sa o neodôvodnené odmietanie objektívnej nevyhnutnosti a o absolutizáciu náhodnosti. Ak by ale v javoch a procesoch nejstvovala pravidelnosť, ak by nemali svoj poriadok, potom by nebolo možné ani ich korektné predvídanie. Indeterminizmus vyraduje možnosť poznania budúcnosti (jej predvídanie) z korektnej vedeckej práce. V zmysle takéhoto prístupu je budúcnosť nepredvídateľná.

Tretie poňatie budúceho vývoja, **posibilistické**, nachádza oporu v súčasnej vede a nielenže umožňuje budúcnosť predvídať, ale na jej utváraní aj participovať. Budúcnosť je utváraná väčším či menším množstvom navzájom pôsobiacich nevyhnutných i náhodných faktorov v permanentne sa meniacich podmienkach. Budúcnosť teda nie je len jedna, ale možných budúcností je vždy viacej, pričom skutočnosťou sa stáva len jedna z nich. Ktorá to bude, nie je fatálne predurčené. Môžeme ale stanoviť pravdepodobnosť (vierohod-

nosť - *plauzibilitu*), ktorý z možných variantov budúceho vývoja môže nastúpiť, ktorá možnosť je pravdepodobnejšia voči ostatným možnostiam. Podľa **M.Bednárikovej** sú príčiny tým, čo zvyšuje pravdepodobnosť výskytu účinkov. To znamená, že pravdepodobnosť zmeny vo vývoji situácie bude vyššia, ak identifikujeme ich príčiny (Bednáriková, 2013, s.69).

4.2 Metódy predikcie budúcnosti

Termín metóda pochádza z gréckeho slova *methodos* a doslova znamená *cesta, vedecká cesta, spôsob bádania*, alebo aj *cesta za niečím*.

Pojem vedecká metóda je všeobecne charakterizovaný ako cieľavedomý postup, pomocou ktorého sa dá dosiahnuť určitý cieľ, niečo sa pozná alebo bude vyriešené. Metóda predstavuje obvykle celý komplex rôznorodých poznávacích postupov a praktických operácií, ktoré smerujú k získaniu vedeckých poznatkov.

Pod pojmom *metódy predikcie* budeme rozumieť *sústavu teoretických a praktických pravidiel vedúcich k vytvoreniu predpovede o budúcich stavoch bezpečnostnej situácie v bezpečnostnom prostredí s určitou vypovedacou schopnosťou*.

Existuje viacero prístupov ku klasifikácii metód, využitelných pre predikciu budúcnosti.

J. Šindelář (Šindelář, 2010, s.40) klasifikuje metódy, s odvolaním sa na Armstronga, v troch dimenziách:

1. Subjektívne vs. objektívne metódy.
2. Naivné (extrapolačné) vs. kauzálne metódy.
3. Lineárne vs. kvalifikačné metódy.

V publikácii *Manuál prognostických metod* (Potůček a kol., 2006) rozdelili autori metódy podľa prevažujúceho dôrazu do troch skupín:

1. Metódy univerzálne aplikovateľné (napr. brainstorming, participatívne metódy, index stavu budúcnosti), ktoré majú najširšie uplatnenie pri predikcii.
2. Štrukturálne metódy (napr. systémový prístup, strom významnosti a morfológická analýza, kolesá budúcnosti), ktoré sa špecializujú predovšetkým na identifikáciu štruktúry poľa poznávacieho záujmu prognostika.
3. Procesuálne metódy (napr. metóda Delphi, extrapolácia trendov a časové rady, analýza dopadov trendov, scenáre, a i.), ktoré sa pokú-

šajú čo najvýstižnejšie zachytiť vývojovú dynamiku možných stavov budúcnosti.

L.Frank delí, v závislosti od druhu a kvality dostupných a využívaných informácií, metódy predikcie na **metódy kvalitatívne a kvantitatívne** (Frank, 2006, s.51-52). Táto klasifikácia metód bude využitý pre náš prístup k posudzovaniu možností a spôsobov predikcie budúcich stavov bezpečnostnej situácie v bezpečnostnom prostredí.

4.2.1 Kvalitatívne metódy

Kvalitatívne metódy sa používajú v prípadoch, keď nie sú dostupné relevantné a validné štatistické dáta, resp. dané javy nie je možné popísať pomocou presne a prísne kvantifikovateľných údajov. Pri uplatňovaní kvalitatívnych metód sa využívajú skúsenosti, názory a úvahy expertov, ich subjektívne intuície. Procedúry kvalitatívnych metód predikcie sú **výskumné**, alebo **normatívne**.

Výskumné metódy

Výskumné metódy vychádzajú z informácií o minulosti a prítomnosti a aplikujú heuristické prístupy smerom do budúcnosti tak, aby sme získali predpoveď, aký bude nasledujúci vývoj, aké udalosti alebo javy sa môžu v budúcnosti vyskytnúť. Budúcnosť, teda to „**čo bude**“, predikujeme na základe toho, čo bolo, čo sa stalo v minulosti a čo sme urobili, alebo čo sa stalo v súčasnosti. Medzi tieto metódy patria metódy **projekcie**, ako relatívne najjednoduchšie metódy, ktoré predpokladajú zotrvačnosť minulého vývoja aj do budúcnosti, teda predĺženie súčasného vývoja stavu vecí a javov aj do budúcnosti⁶². Do budúcnosti sa prenášajú („premietajú“) súčasné tendencie a trendy, avšak bez prihliadania na možné zmeny podmienok, ktoré môžu v budúcnosti nastať. Typickou je metóda tzv. „*naivnej extrapolácie*“ (Frank, 2006), pri ktorej vychádzame z predpokladu, že budúci vývoj je vlastne jednoduchým pokračovaním súčasného vývoja. Ďalšími využiteľnými metódami sú : *delfská metóda*⁶³, *analógia*⁶⁴ či *historická analógia*⁶⁵, alebo rôzne *metódy predpovede*⁶⁶, či tzv. „*divoké karty*“⁶⁷.

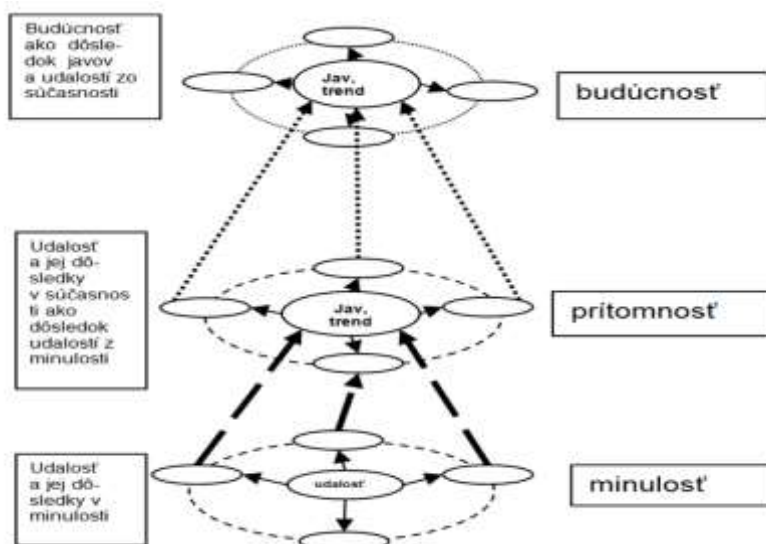
⁶² Je známy príklad z práce Americkéj akadémie vied, keď prognózu na roky 1965-2000 zostavili na základe projekcie rokov 1765-1800 a 1865-1900 do budúcnosti.

⁶³ **Metóda Delphi** je založená na opakovanom anonymnom formulárovom dopytovaní odborníkov ohľadom predikcie dlhodobého vývoja v danej oblasti. Je to agregovaná metóda, využívajúca silnú spätnú väzbu, umožňujúca expertom revidovať svoju predikciu na základe názorov ostatných expertov.

⁶⁴ **Analógia** (gr. *podobnosť, obdoba, zhodnosť istých vlastností medzi netotožnými javmi*) je všeobecná metóda predvídania, vychádzajúca zo skutočnosti, že existujú všeobecné, zhod-

Výskumná metóda, nazývaná **kolesá budúcnosti**⁶⁸ (*Futures Wheel*), umožňuje identifikovať dôsledky udalostí a trendov z minulosti i súčasnosti a vytvárať prognózy v rámci alternatívnych scenárov. Pomáha presúvať myslenie z lineárneho, hierarchického a zjednodušeného spôsobu myslenia na sieťovo orientované myslenie. Umožňuje poznať širšie spektrum dôsledkov ich postupným odhaľovaním a identifikovaním. V závislosti od rozsahu prognózy táto metóda umožňuje odhaliť a poznať primárne, sekundárne i terciárne dôsledky trendov či udalostí na vývoj v súčasnosti a v budúcnosti. Metóda sa môže použiť v troch variantoch :

- všeobecná prognóza,
- sektorovo orientovaná prognóza,
- prognóza na základe vzájomných vzťahov minulosti, súčasnosti a budúcnosti.

Obr. 4.1. Model prognózovania na základe vzájomných vzťahov minulých trendov a udalostí a ich dôsledkov v súčasnosti a v budúcnosti. Zdroj : Vlastné spracovanie

né, spoločné a podstatné vlastnosti, jednota zákonov vzájomného pôsobenia medzi netotožnými javmi, procesmi a prvkami ich štruktúry

⁶⁵ **Historická analógia** využíva na predikciu historické znalosti a na základe nájdania podobných či takých istých znakov a vlastností už známeho javu a skúmaného javu predpokladá pri ich komparácii podobný vývoj v budúcnosti.

⁶⁶ **Predpoveď** je metóda, ktorá je najmenej ukotvená v prítomnosti, Vyjadruje názory expertov na to, čo bude v budúcnosti bez ohľadu na súčasnosť. Snahou je zahrnúť do predpovede i úplne nové vplyvy, ktoré doposiaľ neboli pozorovateľné..

⁶⁷ Ide o dramatické expozície udalostí, ktoré –aj keď sú málo pravdepodobné - nie je možné celkom vylúčiť zo spektra možných úvah o novej budúcnosti. **Divoké karty** majú v súlade s týmto prístupom vhodne doplniť prognostické scenáre - ukázať, že sa môže prihodiť i to, čo nemá žiadnu alebo len malú oporu v súčasných trendoch. (Balabán, Rašek, A.:2008)

⁶⁸ Potůček, M.(ed) . *Manuál prognostických metod*. SLON, Praha, 2006. ISBN 80-86425-55-5, 193 s.

Prognóza na základe vzájomných vzťahov minulosti, súčasnosti a budúcnosti využíva dimenziu historických udalostí, súčasných korelácií a budúcich dôsledkov. Poskytuje priestor na vyjadrenie väzieb a vzťahov medzi minulosťou, súčasnosťou a budúcnosťou. Pri aplikácii tejto metódy je potrebné identifikovať kľúčové historické trendy a udalosti a ich vplyv na dôsledky v súčasnosti, následne prognózovať dôsledku súčasných javov a udalostí na vývoj v budúcnosti (aké javy a udalosti môžu nastať v dôsledku súčasných javov a udalostí).

Normatívne metódy

Normatívne metódy umožňujú pristúpiť k predikcii budúcnosti tak, že vytvárame víziu budúceho sveta na základe toho, „**čo by sa malo stať**“; takáto predikcia je teda orientovaná na reguláciu, aktívny vstup subjektu do riadenia vývoja udalostí a procesov v prostredí, s cieľom dosiahnuť želaný, cieľový stav (napr. bezpečnosti, demografického vývoja, ekonomického rozvoja ap.).

Metóda scenárov

Pojem „scenár“⁶⁹ je popis udalostí, alebo sérií akcií a udalostí, ktoré sa majú, alebo mohli stať. Scenár je vlastne naratívna výpoveď – príbeh o budúcom možnom stave sveta, vývoja udalostí v regióne, v danom prostredí, v danom sektore apod. Sú to príbehy, ktoré zobrazujú niektoré budúce udalosti, opis možného budúceho stavu sledovaného javu, alternatívny obraz možného budúceho vývoja. Okrem popisu budúcich možných stavov sa scenáre zaoberajú aj cestami vývoja, trendmi, ktoré súvisia s budúcim vývojom.

Ich cieľom nie je presná predikcia budúceho vývoja, ale skôr opis možného vývoja na základe poznania vývojových súvislostí medzi relevantnými udalosťami, procesmi, či inými činiteľmi. Medzi základné vlastnosti scenárov patrí:

⁶⁹ **Scenár** – literárny náčrt s rozpisom deja, ponúka paradigmu možností realizačných riešení. Scenár je pokusom popísať viac-menej detailne určitý predpokladaný sled udalostí. Scenáre zdôrazňujú z rôznych hľadísk budúce udalosti. Niektoré scenáre môžu skúmať a zdôrazňovať určitý prvok v väčšom probléme, ako je kríza alebo iná udalosť, ktorá by mohla viesť k vojne, proces prerastania malej vojny alebo miestneho konfliktu do väčšej vojny, rozšírenie alebo zúženie akcií obmedzenej vojny, ukončenie vojny a problém mieru po vojne. Scenár je zvlášť vhodný vtedy, ak máme posúdiť rôzne aspekty problému viac-menej súčasne. S pomocou rozsiahleho scenára môže bádateľ systematicky preskúmať rôzne možnosti a získať cit pre udalosti a rozhodujúce momenty, kedy je životne dôležité urobiť správnu voľbu. Scenár pomáha našej predstavivosti.

- hypotetickosť – je daná obmedzenou znalosťou budúcnosti, potrebou vytvárať hypotézy možného vývoja,
- variantnosť- je daná mierou neistoty budúceho vývoja, vyžadujúca vytvárať alternatívne scenáre,
- komplexný prístup- vychádza z potreby širokého ponímania budúceho vývoja, zameraním sa na podstatné činitele a trendy, potlačením nepodstatných činiteľov, javov a udalostí (Procházka et al., 2016).

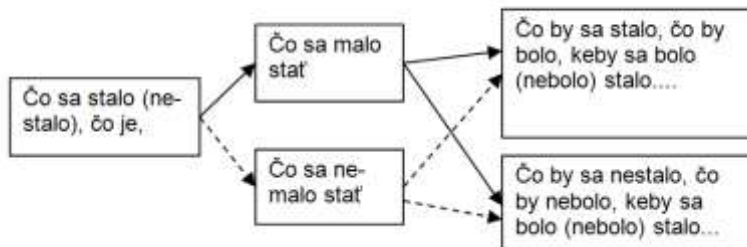
Podstatou tvorby scenárov je zváženie vplyvu známych, identifikovaných činiteľov (*certainties*) i neurčitostí (*uncertainties*) a na základe ich vzájomnej kombinácie vytvoriť varianty, alternatívy budúceho vývoja. V takom prípade budem hovoriť o **prediktívnych, nenormatívnych** alebo **normatívnych** scenároch (Ochrana, 2008). Budeme pritom uvažovať i súčasne existujúce a pôsobiace trendy, udalosti a ich dôsledky.

Model *nenormatívneho prediktívneho scenára* spočíva vo vytvorení si predstavy budúceho možného stavu vývojových trendov, udalostí a ich dôsledkov – toho ČO BUDE, teda budúceho stavu, ktorý môže nastať bez riadiacich zásahov subjektu (človeka, vlády), bez ovplyvňovania chodu a vývoja udalostí.

V prípade *normatívneho scenára* vyjadrujeme očakávaný stav, teda to, ČO BY SA MALO STAŤ. Vytvárame si predstavu o budúcom ideálnom stave, ktorý bude výsledkom aktívnych zásahov, regulácie subjektu na chod udalostí.

Scenáre sú široko využívané vládami a najrôznejšími inštitúciami (vládnymi, nevládnymi, hospodárskymi, politickými, vojenskými) ako nástroj na vytvorenie predstavy o budúcom možnom vývoji udalostí, trendov a o možných výsledkoch. Kvalitné scenáre by mali prispieť k tvorbe politických, vojenských či ekonomických stratégií.

Metódu scenárov môžeme použiť aj ako nástroj poznania príčin negatívneho vývoja v súčasnosti. Potom budeme hovoriť o **postdiktívnych scenároch**. Štruktúra scenárov tohto typu je na obrázku 4.2.

Obr.4.2. Štruktúra tvorby a využitia postdiktívnych scenárov. Zdroj : Vlastné spracovanie.

Podľa tohto modelu môžeme vytvárať tzv. **retrospektívne hypotézy**, napr. o vývoji udalostí, možných dôsledkoch ak by nedošlo k intervencii do Iraku v r.2003 , Afganistanu v r.2001, alebo ako by sa bola vyvíjala situácia v Iraku, keby bol režim Sadáma Husajna zvrhnutý už počas prvej vojny v Zálive v r.1991 apod.

Takýto model využíva aj **Jacques Attali**, keď uvažuje, čo by sa stalo, ako by sa svet vyvíjal, *keby v júni 1914 Gavrilo Princip netrafil, aký by bol priebeh 2. svetovej vojny, keby Hitler nenapadol Sovietsky zväz a Japonsko by nenapadlo USA ale Sovietsky zväz, aký by bol osud „zamatových revolúcií“ v krajinách východného bloku, ak by v roku 1985 bol do funkcie generálneho tajomníka zvolený niekto iný a nie Michail S. Gorbačov*⁷⁰ ? (Attali, 2008,s.11)

Thérèse Delpech cituje **Edwarda Gibbona**⁷¹ rozvíjajúceho scenár, ktorý by nastal, ak by v r. 732 vojsko Frankov vedené *Karolom Martelom* v bitke pri *Poitiers* nebolo porazilo arabskú armádu emíra *Abd ar-Rahmána* a nebolo tak zabránilo invázii Saracénov do Európy. Gibbon píše: „... víťazným pochodom by vytvorili líniu dlhú poldruha tisíc kilometrov , tiahnu sa od gibraltarskej skaly po brehy Loiry, následný postupom by dosiahli hranice Poľska i škótske výšiny. ...možno že v kolégiách Oxfordu by sa teraz vykladali inter-

⁷⁰ Nástup Gorbačova a jeho politika umožnila realizovať jeho myšlienku, že : „každý národ musí mať právo slobodne si zvoliť cestu svojho vývoja, slobodne nakladať so svojim osudom , územím, a ľudskými i prírodnými zdrojmi.“ (Gorbačov, 1987, s.158). Škoda, že takúto politiku nerobí Rusko aj v súčasnosti a bráni získať samostatnosť národom vo vlastnom štáte.

⁷¹ **Edward Gibbon** (1737-1794) bol jeden z najvýznamnejších britských historikov. Zaoberal sa najmä dejinami Rímskej ríše a jeho hlavné dielo „Úpadok a pád Rímskej ríše“ patrí dodnes ku klasickým dielam. Citát je z tohto diela.

pretácie Koránu a tamojší profesori by viedli svojich obrezaných študentov pri štúdiu svätosti a pravdivosti učenia Proroka Mohameda“. (Delpech, 2008, s.155)

V rovnakom duchu môžeme modelovať scenár, aký by bol vývoj v Európe, keby v r. 1683 pri Viedni poľský kráľ *Jan III. Sobieski* neporazil Turkov.

Uvedené príklady ukazujú, akú úlohu pri vývoji ľudskej spoločnosti zohrávajú jednotlivé udalosti, náhoda, ale i nevyhnutnosť. Z týchto príkladov je zrejmé, že každá udalosť v prítomnosti má nejaké dôsledky v budúcnosti. Problém pre každého, kto sa pokúša vytvoriť scenár budúcnosti je, aby rozpoznal, identifikoval hlavné vektory síl, trendy obsiahnuté sa v súčasných udalostiach, a nenechal sa oslepiť a ovplyvniť ich momentálnymi prejavmi.

Poznanie minulosti a správne hodnotenie dejov súčasnosti dovoľuje nazrieť do budúcnosti. V minulosti sa skrýva svetlo i zdroj múdrosti, je to otvorená kniha, z ktorej treba vedieť čítať. No môžeme mať aj iný pohľad : **svetlo minulosti ja za nami a my stojíme tvárou oproti mrakom budúcnosti**. Prekonať tieto mraky, to je výzva, pred ktorou stojí každé pokolenie. Je samozrejmé, že chceme čo najlepšie poznať svoju budúcnosť, identifikovať jej svetlé, ale aj tienisté stránky. Preto aj scenáre, prognózy sa vypracúvajú tak, aby odhalili obe tieto stránky našej budúcnosti.

Hlavnou prednosťou kvalitatívnych metód je možnosť spracúvania a produkcie veľkého množstva informácií ako východísk pre vypracúvanie variantov a scenárov budúceho možného vývoja. Nevýhodou je hlavne výrazný vplyv subjektívneho hodnotenia a názorov expertov.

4.2.2 Kvantitatívne metódy predikcie

Kvantitatívne metódy využívajú predovšetkým a hlavne štatistické údaje, produkované, spracúvané a pretvárané za pomoci štatistických metód a matematických modelov. Aj kvantitatívne metódy predikcie môžeme rozdeliť do dvoch skupín, a to na :

- metódy vychádzajúce zo **sledovania časových radov**⁷², ktoré vychádzajú z analýzy chronologického radu jednotlivých premenných ; na základe štúdia pohybu a dynamiky vývoja minulých hodnôt premenných sa predpokladá aj budúci vývoj analyzovanej premennej. Napr., ak je ročný

⁷² Časový rad tvoria hodnoty, ktoré sú zhromažďované, zaznamenávané alebo pozorované postupne v čase , tzn. že sú chronologicky usporiadané z hľadiska času v smere minulosť - prítomnosť.

prírastok obyvateľstva dlhšiu dobu 2%, predpokladá sa i naďalej taký vývoj.

- metódy **ekonometrické**, ktoré odvodzujú hodnoty predikovanej závislej premennej na základe vývoja iných, nezávislých premenných. Cieľom je matematicky vyjadriť vzťah medzi nezávislými premennými a vývojom hodnôt závislej premennej.

Najtypickejšou kvantitatívnou metódou vypracúvania projekcií vývoja je **extrapolácia**. Jedná sa vlastne o zovšeobecnenia vývoja z minulosti do budúcnosti, o predlžovanie historického trendu, resp. predlžovania vývojového radu. Známe údaje štatistického radu (resp. jeho krivka) sa predlžia do budúcnosti so zamlčaným predpokladom, že aj v budúcnosti sa vývojové podmienky uchovajú, teda že kombinované pôsobenie vnútorných a vonkajších príčin ich vzniku bude pokračovať s rovnakým výsledkom i v budúcnosti. Ak je rad štatistických údajov dostatočne dlhý a časový horizont projekcie krátky (najviac 1/3 známeho štatistického radu), potom môže byť spoľahlivosť projekcie považovaná za postačujúcu. Vysokú predpovednú hodnotu má extrapolácia vtedy, ak vývoj prebieha podľa určitej zákonitosti, ktorú môžeme vyjadriť buď formou *priamky*⁷³ (vzostupnej, zostupnej), alebo *krivky* (cyklickej⁷⁴, exponenciály⁷⁵, alebo logistickej krivky⁷⁶).

Predpoveď založená na štatistických údajoch z minulosti je hodnoverná, ak môžeme oprávnenne predpokladať, že minulosť a budúcnosť patrí do toho istého štatistického univerza, tzn. ak očakávame, že podmienky, ktoré platili v minulosti, budú rovnaké aj v budúcnosti.

4.3 Príklady použitia scenárov

Národné vlády, ich orgány a inštitúcie, ako aj skupiny expertov sa už dlhšie zaoberajú otázkami budúceho vývoja a stavu v globálnom prostredí, ako predpokladu pre prijatie bezpečnostnej politiky a bezpečnostnej stratégie. Využívajú najmä metodiku, založenú na odhalení a postihnutí :

⁷³ Vývoj majúci tvar **priamky** je netypický a v prípade spoločenských procesov sa vyskytuje skôr výnimočne. Vyjadruje trend vývoja, kedy každé nasledujúce štádium sa líši od predchádzajúceho o určitú konštantnú hodnotu.

⁷⁴ Vývoj podľa **cyklickej krivky** je taký, ktorý sa periodicky opakuje (napr. hospodársky cyklus, cyklus krízy ap.)

⁷⁵ Vývoj podľa **exponenciály** je typický pre také javy a procesy, ktorých intenzita vývoja neustále exponenciálne (kubicky alebo kvadraticky) narastá (napr. demografický vývoj, spotreba surovín, znečisťovanie prostredia ap.)

⁷⁶ Vývoj podľa **logistickej krivky** je najtypickejším vývojom spoločenských javov a procesov. Vyjadrujú skutočnosť, že exponenciálny rast nemôže byť neohraničený, že má svoje hranice, svoje medze, ku ktorým sa približuje bez toho, aby ich skutočne dosiahol.

- pravdepodobných, očakávaných či možných **trendov**⁷⁷ vývoja,
- rozhodujúcich **hybných síl** (*key drivers*), ktoré budú najviac ovplyvňovať vývoj v bezpečnostnom prostredí, resp. ich môžeme považovať za príčinu udalostí, či zmien trendov.

Od roku 1997 pripravuje Národná spravodajská rada USA (*National Intelligence Council – NIC*) v spolupráci s vládnyimi špecialistami a expertmi mimovládnych organizácií analýzy a prognózy vývoja v globálnom bezpečnostnom prostredí. Cieľom spracúvaných dokumentov *Global Trends* je identifikovať hybné sily (*drivers*), ktoré budú ovplyvňovať svetový vývoj v nasledujúcich rokoch.

4.3.1 Globálne Trendy 2010

Prvým zo skupiny materiálov, *Global Trends 2010*, boli publikované v roku 1997. Svetový vývoj a bezpečnostnú politiku štátov malo v nasledujúcej dekáde ovplyvňovať šesť globálnych trendov (*global trends*):

- **Populačný vývoj** : populačný prírastok mal byť z 95 % pokrytý prírastkom obyvateľov v rozvojových krajinách a počet ľudskej populácie by mal presiahnuť 7 mld.
- **Zvyšovanie bohatstva** : pozitívny ekonomický vývoj Západu mal byť východiskom pre reálny 2 percentný nárast príjmov na hlavu. Pritom tento nárast mal byť predovšetkým garantovaný v západných ekonomikách a vo východnej Ázii, pokrok, resp. vzostup sa neočakával v Afrike a na Strednom Východe. Zvýšenie príjmov sa malo odzrkadliť na zvýšení nárokov a požiadaviek na infraštruktúru, predovšetkým na zvýšenej spotrebe energií a vody. Očakával sa vzostup nových mocenských centier, nových multinacionálnych hráčov, ktorí budú využívať svoju silu na súperenie so štátmi v oblasti ovládnutia zdrojov energií.
- **Potraviny**: problém zaistenia obživy pre rastúcu svetovú populáciu nespočíva v produkcii potravín, ale v ich doprave, v distribúcii a politickej stabilite miest produkcie, resp. miest redistribúcie.
- **Komunikácie** : revolúcia v komunikačných technológiách a v digitalizácii dát odstráni problém vzdialenosti a tým aj bariéry pre prenos informácií. Dôjde k vytvoreniu globálnej informačnej infraštruktúry, čo umožní nielen rýchly prenos dát medzi kontinentmi, ale aj zlepši podmienky pre globálny trh.
- **Energie**: vzhľadom na rastúcu svetovú populáciu a dynamický rozvoj čínskej a indickej ekonomiky očakávala sa zvýšená požiadavka na

⁷⁷ **Trendy** sú definované ako postupnosť opakujúcich sa udalostí. Trendy ukazujú smer, **tendencie** vývoja v danom sektore, oblasti či prostredí.

energie. Problémom nie je dostatok energií, ale krátkodobé výpadky ich dodávky v dôsledku politicko-vojenskej nestability v miestach produkcie.

- **Vojenské technológie a odstrašovanie:** vysoko presná munícia a informačné technológie budú sa naďalej rozvíjať a budú ovplyvňovať revolúciu vo vojenstve i vojenskú politiku štátov. Potenciálni protivníci (útočníci), ktorí nebudú na rovnakej vojensko-technologickej úrovni, budú sa uchýľovať k asymetrickému vedeniu vojny (i k teroristickým útokom, pričom sa nedá vylúčiť použitie zbraní hromadného ničenia, alebo prostriedkov, vyvolávajúcich rovnaký účinok ako ZHN).

Zhodnotenie naplnenia scenára

Tvorcom globálnych trendov sa nepodarilo predvídať ani globálnu finančnú krízu v rokoch 1997-1998, ani nasledujúcu, oveľa hlbšiu a deštruktívnejšiu, ktorá mala svoj pôvod v USA a otvorene sa prejavila v roku 2008. Očakávaný vzostup bohatstva v západnom svete tak nedosiahol očakávanú úroveň. Pokiaľ vo vyspelých západných ekonomikách a v Rusku bol zreteľný⁷⁸ pokles tvorby HDP, ekonomiky Číny a Indie zaznamenali pozitívny nárast v rozsahu 6,7 – 7,7 %.

Finančná a ekonomická kríza západného sveta vyvolala nový fenomén, a to narastanie „soft power“ islamských štátov, ich finančného systému, systému hodnôt ap. Pokiaľ banky vo vyspelých krajinách padali alebo si vyžadujú zásadnú sanáciu, islamským bankám sa (podľa niektorých zdrojov) má dariť, rozširujú svoje zastúpenie a expandujú do nových oblastí. Táto skutočnosť sa stala radikálnym islamistom zdrojom pre argumentáciu, že súčasná kríza na Západe je Božím trestom za nerešpektovanie Božích zákonov, za úžerníctvo západných bankárov ap. Zároveň vydvihujú prednosť islamského hospodárskeho systému pred trhovým hospodárstvom Západu⁷⁹. Tak sa vlastne ekonomický problém pretransformáva na problém religiózny, či civilizačný.

*Potvrdilo sa **prehĺbenie globálnych nerovností**. Rozvojové krajiny, v ktorých žije 80 % svetového obyvateľstva, vlastní len asi 22% svetového bohatstva, pričom skupina asi 360 „globálnych miliardárov“ vlastní toľko majetku, ako 45 % svetovej populácie. Nerovnomernosť vývoja, ďalšie prehľbovanie rozdielov a zvyšovanie chudoby v čoraz väčšej časti sveta, môže vyvolať nespokojnosť v zaostávajúcich oblastiach, je trvalým rizikom a môže byť zdrojom ohrozenia bezpečnosti v globálnom rozsahu.*

*Faktom sa stalo **rozšírenie globálneho súperenia** hlavných geopolitických hráčov o sféry vplyvu v dôsledku úpadku relatívnej i (v niektorých oblastiach) absolútnej moci Spojených štátov.*

⁷⁸ Podľa štatistických údajov bol v prvom polroku pokles HDP v USA 3,9 %, v Eurozóne sa očakáva pokles 4,4 – 4,4 %, v Rusku o 2,2 %.

⁷⁹ Podľa údajov Svetovej banky v krajinách moslimského sveta sa aj v roku 2009 udrží rast HDP s pozitívnou tendenciou na rok 2010.

Výrazná **vojensko-technologická prevaha** sa nestala odstrašujúcim činiteľom. Teroristické útoky na budovy WTC a Pentagonu z 11.septembra 2001 i nasledujúce útoky v Madride a v Londýne ukázali, že nezraniteľnosť vojensky, politicky i ekonomicky vyspelejších štátov je mýtus. Moderné technológie urobili z nezraniteľnosti vec minulosti. O zraniteľnosti štátu, infraštruktúry či objektu nerozhoduje v plnej miere len jeho obranca, ale najmä útočník. Súčasná technológia, ktoré sú dostupné aj pre teroristické a extrémistické skupiny, eliminujú vplyv geografickej vzdialenosti, sú schopné eliminovať vplyv klasickej ochrany. Teroristické skupiny, rôzne skupiny rebelov, resp. i skupiny organizovaného zločinu sú schopné ohrozovať moderné spoločnosti, disponujúce modernými prostriedkami ozbrojenej ochrany tým, že využívajú ich potenciál proti nim⁸⁰. Zvýšenie potenciálu doposiaľ vojensky bezvýznamného protivníka umožnili najmä dva kľúčové trendy:

- rastúca technologická schopnosť malých skupín i jednotlivcov dosiahnuť výrazný deštruktívny účinok svojich akcií,
- narastajúca zraniteľnosť systému riadenia vyspelých štátov, ich ekonomík a technologických systémov voči presne zameraným útokom.

Priebeh a dosahované výsledky vo vedení tzv. „globálnej vojny s terorizmom“ ukázali, že spoliehanie sa len na technologickú prevahu a štandardnú taktiku vojenských operácií, nezaručuje očakávané výsledky. Je to preto, že terorizmus v globalizovanom svete nie je teritoriálne identifikovateľný, nemá svoje územie, oficiálnu reprezentáciu, viditeľné armády, ignoruje hranice, nemá stanovené a tolerované aktivity, či určité humanitárne zásady vedenia operácií⁸¹. Nič také v prípade terorizmu neexistuje. Teroristi sú všade a súčasne nikde, sami si volia cieľe, formu a taktiku útoku. Vedenie regulárnej vojny s protivníkom, ktorý nemá stálu štruktúru, nemá stálu dislokáciu, využíva neregulárnu vojenskú, či skôr násilnú činnosť, je obtiažne a nevedie k úspechu. Teda i využitie technologickej prevahy v prostredí asymetrického konfliktu nezaručuje úspech⁸².

4.3.2 Globálne Trendy 2015

V roku 2001 bol rovnakým spracovateľským tímom predstavený scenár **Globálne trendy 2015**⁸³. Za kľúčové hybné sily, ktoré mali ovplyvňovať svet v roku 2015, sú v tomto materiáli považované:

- Demografia a populačné trendy (*Demographics*).

⁸⁰ Možno povedať, že útočník nemusí byť nutne vybavený deštruktívnym systémom, často mu stačia znalosti, aby mohol využiť ten deštruktívny potenciál, tie slabé miesta, ktoré sú v samom objekte útoku.

⁸¹ Teroristi útočia spravidla na tie objekty, ktoré sú najviac zraniteľné a vyvolajú najväčší účinok : na civilné objekty, bez ohľadu na obeť nezúčastnených či nezainteresovaných ľudí.

⁸² Ako sa rozhovore pre Newsweek vyjadril jeden z bojovníkov Talibanu: „*Vy máte technickú a technologickú prevahu, ma máme čas*“.

⁸³ K zverejneniu tohto materiálu došlo vlastne ešte pred možnosťou vyhodnotiť predchádzajúce „Global Trends 2010“. Porovnanie Global Trends 2010 a Global Trends 2015 spracoval E.Nečej v zborníku: *Hodnotenie bezpečnostného prostredia (východiská a perspektívy)*, Bratislava, 2004, s.160-169.

- Prírodné zdroje a životné prostredie (*Natural resources and environment*).
- Veda a technológie (*Science and technology*)
- Globálna ekonomika (*The global economy and globalization*).
- Národné a medzinárodné spravovanie záležitostí (*National and international governance*).
- Budúce konflikty (*Future conflict*).
- Úloha USA (*The role of the United States*).

Okrem definovania hybných síl boli analyzované i rozhodujúce svetové regióny a vplyv hybných síl na tieto regióny, ako i špecifické trendy vývoja v týchto regiónoch. Spracovatelia už pri zverejnení upozornili, že pri skúmaní definovaných hybných síl a trendov treba brať do úvahy tieto aspekty:

- žiadna z definovaných hybných síl alebo trendov nebude vystupovať v dominantnej pozícii,
- každá z hybných síl bude mať v rôznych krajinách rôzny vplyv,
- nie je nevyhnutný synergický efekt týchto hybných síl, v niektorých prípadoch môžu pôsobiť i protichodne.

Teraz, na počiatku roku 2016, nevieme ešte s plnou zodpovednosťou a kvalifikovane zhodnotiť mieru a stupeň realizáciu predikovaných trendov. Môžeme len konštatovať, že vývoj v rokoch 2010 -2015 bol skutočne dynamický s mnohými prekvapivými udalosťami, z ktorých asi najvýznamnejšími bola Arabská jar a rozmach nábožensky motivovaných teroristických útokov v západnej Európe, spolu so vznikom teroristickej organizácie Islamský štát. V súvislosti s tým môžeme uviesť, že tieto trendy sa v prezentovanej predikcii neobjavovali.

4.3.3 Globálne Trendy 2020

Tretím materiálom, prezentujúcim názory NIC na budúci možný vývoj vo svete bol predstavený v materiály *Mapping the Global Future. Report of the National Intelligence Council's 2020 Project*⁸⁴. Autorský tím predložil súhrn tzv. relatívnych istôt (*Relative Certainties*) a kľúčových neistôt (*Key Uncertainties*), ktoré by mali ovplyvniť svet v roku 2020.

Za **relatívne isté** sú považované najmä tieto javy a procesy:

- Globalizácia bude prevažne ireverzibilná a zrejme bude menej „westernizovaná.“

⁸⁴ Dostupné z <http://www.foia.cia.gov/2020/2020.pdf>

- Svetová ekonomika bude značne väčšia a výkonnejšia.
- Narastajúci počet globálnych firiem umožňuje rozšírenie nových technológií.
- Vzostup Ázie a očakávanie nástupu možných nových ekonomických mocností.
- Demografické problémy, starnutie populácie v krajinách vyspelého sveta.
- Dostupnosť a dostatočnosť energetických nosičov pre všetkých záujemcov a spotrebiteľov.
- Rastúca moc a vplyv neštátnych aktérov.
- Politický Islam sa stáva reálnou silou.
- Viacej štátov získa prístup ku ZHN.
- Oblúk nestability zahrňuje Stredný Východ, Áziu a Afriku.
- Vznik vojny medzi veľmocami je málo pravdepodobný.
- Prioritnými sa stanú environmentálne a etické otázky.
- USA zostanú hegemónom (svetovým lídrom).

Kľúčové neistoty vo vývoji vyjadrujú najmä tieto otázky:

- Či globalizácia bude ťahať zaostávajúce ekonomiky; miera do akej ázijskej krajiny stanovia nové pravidlá hry.
- Rozsah rozdielu medzi tými „ktorí majú“ a „ktorí nemajú“; prehlbovanie globálnej nerovnosti, zaostávanie krehkých demokracií; riadenie alebo zadržiavanie finančných kríz.
- Rozsah v akom je globálne prepojenie výzvou pre vlády.
- Plynulosť ekonomického a hospodárskeho vzostupu Indie a Číny.
- Schopnosť EÚ, Japonska prispôbiť sa novým podmienkam, vytvoriť nové funkčné sociálne systémy a integrovať imigrantov; aká bude pozícia EU (stane sa superveľmocou?).
- Politická nestabilita v oblastiach produkcie energetických nosičov, bezpečnosť a plynulosť tranzitu energií.
- Ochota a schopnosť štátov a medzinárodných organizácií zapojiť neštátnych aktérov do systému rozhodovania a riešenia globálnych problémov.
- Dopad religiozity na jednotu štátov; nárast potenciálu náboženských konfliktov; explózia džihádizmu.
- Zvýšenie počtu jadrových mocností; schopnosť teroristov získať ZHN;
- Vývoj udalostí, smerujúcich k zvrhnutiu vládnuccich režimov.
- Schopnosť riešiť konflikty a súperenie o zdroje.
- Rozsah, v akom nové technológie vytvárajú alebo riešia etické problémy.

- Schopnosť a ochota ostatných veľmocí vstúpiť do technologického, ekonomického a vojenského súperenia s USA o pozíciu hegemóna; pravdepodobnosť, že USA stratia svoj náskok vo vede a technológiách.

4.3.4 Globálne Trendy 2025

V poradí štvrtým dokumentom z dielne NIC boli *Globálne trendy 2025*. Tento materiál nie je predstavovaný ako jednoznačná vízia budúceho sveta, ale má podnietiť diskusiu o budúcnosti. Rovnako, ako v predošlých štúdiách, aj v tejto sú opísané možné alternatívy vývoja a stavu budúceho sveta ako dôsledok rozhodujúcich trendov, vrátane otázky globálneho líderstva, ktoré môže mať rozhodujúci, dejinný význam pre smerovanie vývoja sveta.

V štúdii je využitá metóda identifikácie relatívnych istôt (*Relative Certainties*) a kľúčových neistôt (*Key Uncertainties*), najmä vo vzťahu k štátnym a neštátnym aktérom, na zmenu pozície a potenciálu neštátnych aktérov, nevládných organizácií, vrátane náboženských, význam ich vzájomných vzťahov pre riešenie globálnych problémov.

Za **relatívne isté** sa považuje:

- Vznik globálneho multipolárneho systému, ktorý bude ovplyvnený vzostupom Číny, Indie i iných štátov.
- Nárast relatívnej moci neštátnych inštitúcií, nadnárodných firiem a spoločností, kmeňov, náboženských organizácií a dokonca i kriminálnych sietí.
- Pokračovanie výrazného posunu relatívneho bohatstva a ekonomickej sily zo Západu na Východ.
- USA zostanú najmocnejšou krajinou, ale ich dominancia už nebude tak výrazná.
- Pokračujúci ekonomický rast bude spojený s výrazným zvýšením požiadaviek na energie, potraviny a vodné zdroje.
- Počet krajín s mladými obyvateľstvom v „oblúku nestability“ bude ubúdať, ale v niektorých krajinách sa naďalej dá očakávať prudký nárast podielu mladej populácie.
- Zmeny v časti širšieho Stredného Východu a prístup k novým zbraňovým technológiám zvýši potenciál konfliktov a ich letalitu.
- Neočakáva sa eliminácia terorizmu do r.2025. Výzvou pre zníženie zdrojov pre terorizmus by malo byť pokračovanie ekonomického rastu na Strednom východe a zníženie nezamestnanosti mladých ľudí.
- Prístup k moderným technológiám zvýši ničivý potenciál existujúcich a pretrvávajúcich teroristických skupín.

Kľúčové neistoty spojené s budúcim svetom sú najmä tieto problémy:

- Či bude znížená závislosť od plynu a ropy a či bude reálny prechod na využívanie alternatívnych zdrojov energia (biopalivá, čisté uhlie, iné obnoviteľné zdroje).
- Ako rýchlo bude dochádzať ku klimatickým zmenám a v ktorých lokalitách bude ich dopad najvýraznejší.
- Či nastane renesancia obdobia merkantilizmu a globálny trhy stratia svoj význam.
- Či v Číne a v Rusku nastanú výrazné pozitívne zmeny smerom k demokracii.
- Či obavy z jadrového vyzbrojovania Iránu spustia preteky v zbrojení a rastúcu militarizáciu v regióne,
- Či sa širší Stredný Východ stane stabilnejším, obzvlášť či dôjde ku stabilizácii v Iraku a či arabsko-izraelský spor bude vyriešený a ukončený pokojnou cestou.
- Či Európa a Japonsko zvládne ekonomické a sociálne výzvy spôsobené alebo spojené s ich demografickým vývojom.
- Či globálna mocnosť budú schopné využívať multilaterálne inštitúcie na riešenie globálnych problémov.

Súhrnne možno konštatovať, že štúdie **Global Trends** z autorskej dielne NIC sa sústreďujú na rozpracúvanie nasledujúcich trendov:

- stupeň globalizácie ekonomiky,
- nerovnomerný demografický vývoj,
- vplyv nových silných hráčov,
- globálne nerovnosti,
- vývoj potenciálu konfliktov,
- schopnosť medzinárodného systému čeliť novým výzvam,
- rozdelenie sily v multipolárnom svete.

4.3.5 Projekcia budúceho bezpečnostného prostredia – Future Security Environment

Ďalšia štúdia o budúcom bezpečnostnom prostredí, publikovaná v marci 2007, nazvaná *Future Security Environment*⁸⁵, bola spracovaná v tíme *Intelligence Sub-Division, Headquarters, Supreme Allied Command Transformation* v Norfolku (USA).

⁸⁵ dostupné z <http://www.act.nato.int/>

Cieľ štúdie je popísať tie trendy, ktoré je možné považovať za rozhodujúce pre formovanie bezpečnostného prostredia v čoraz viac vzájomne poprepájanom a závislom svete.

Aj keď podľa spracovateľov predpovedať budúcnosť je veľmi obtiažne, bolo by nezodpovedné neusilovať sa o identifikovanie súčasných tendencií a hybných síl. Na základe ich poznania sa potom logicky vynárajú otázky o budúcnosti, o smerovaní **trendov**⁸⁶ a pôsobení **hybných síl (drivers)**⁸⁷.

V štúdiu sú okrem hodnotenia strategického prostredia analyzované hlavné **geopolitické výzvy**:

- zvyšovanie moci Číny, Ruska, Indie,
- problémové krajiny (Severná Kórea, Irán, Sýria, Irak) a možnosť, že tieto krajiny budú vlastniť ZHN,
- vplyv globalizácie a stúpajúcej vzájomnej závislosti.

Z hľadiska trendov vývoja sú tieto v štúdiu analyzované a rozdelené do dvoch skupín:

1. Trendy spojené s globálnymi obavami, ako je stav životného prostredia, dostupnosť a dostatočnosť zdrojov energií a obživy, problémy ochrany zdravia, vplyv demografického vývoja a možnosti uspokojivého sociálneho rozvoja, či potenciál pre kultúrne konflikty.
2. Trendy spojené s výzvami a príležitosťami, najmä v oblasti vedy a rozvoja nových technológií, vojenských otázok, vnútornej politiky a medzinárodných vzťahov a presadenia práva.

Okrem týchto sú v podrobne analyzované i **regionálne trendy**, najmä s ohľadom na konfliktný potenciál týchto regiónov.

4.3.6 Multiple Futures Project

Koncepcia projektu vznikla ako odpoveď na potrebu definovania podmienok budúceho bezpečnostného prostredia v čase, keď bola tvorená nová strategická koncepcia NATO.

Cieľom projektu nebolo prosté predvídanie, prognózovanie budúcnosti, ale zistiť varianty možného vývoja budúcnosti, odhaliť determinanty a činitele, ktoré by mohli ovplyvňovať plnenie poslania Aliancie. Výsledkom práce 60 vládnych i mimovládnych inštitúcií zo 45 krajín bola štúdia „*Multiple Futures*

⁸⁶ Trendy sú definované ako vývoj opakujúcich sa udalostí.

⁸⁷ Hybné sily (*drivers*) určujú príčinu udalostí.

Project. Navigating Towards 2030“ (Final report , April 2009)⁸⁸. V rámci nej boli vypracované štyri scenáre, ako bude vyzerat bezpečnostné prostredie v roku 2030.

Z hľadiska hodnotenia vývoja bezpečnostného prostredia v horizonte 2030 boli identifikované a hodnotené :

A. **Hybné sily** (*drivers*) zmien vývoja:

a) **štrukturálne** :

- ekonomická integrácia a globalizácia,
- asymetria medzi bohatým a chudobným svetom,
- rozpory na medzinárodnej úrovni rozhodovania,

b) **deterministické**:

- zmeny v schopnosti a možnosti štátov, distribúcia a riadenie sily
- rozmiestnenie zdrojov surovín, energií, vody a potravín,
- klimatické zmeny a ich dôsledky pre medzinárodné vzťahy,
- využívanie moderných technológií a inovácií môže vyvolať neočakávané dôsledky,
- demografický vývoj, vrátane migrácie a dôsledkov urbanizácie,
- súperenie ideológií a náboženstiev.

B. **Scenáre možného vývoja** (*Plausible Futures*), ktoré vzniknú v dôsledku pôsobenia hybných síl:

a) **Temná strana vylúčenia** (*Dark Side of Exclusivity*)

Scenár opisuje spôsob, ako globalizácia, klimatické zmeny, nedostatok surovín vplývajú na schopnosť štátov uspokojovať potreby svojich občanov a na ich pôsobenie v medzinárodnom prostredí.

- Chudobné a neúspešné štáty generujú nestabilitu v oblastiach záujmu, štáty globalizovaného sveta stoja pred novými strategickými výzvami.
- Zostrovanie rozporov medzi rozvinutými, vysoko globalizovanými a technologicky rozvinutými krajinami a rozvojovými štátmi. Rozpory bude ovplyvňovať obnovený nacionalizmus, alokácia zdrojov, chudoba, demografické tlak a zhoršené životné podmienky.

b) **Klamlivá stabilita** (*Deceptive Stability*):

- Stabilný rozvoj a pokrok rozvinutého sveta spôsobí väčšie sústredenie sa na interné problémy a menšia pozornosť bude venovaná vonkajším geopolitickým rizikám.

⁸⁸ Štúdia je dostupná z http://www.act.nato.int/MultipleFutures/20090503_MFP_finalrep.pdf

- Rozvinuté štáty budú zaujaté spoločenskými zmenami a demografickými problémami viacej ako geopolitickými rizikami.

c) Zrážka moderných spoločností (*Clash of Modernities*)

- Rozvinuté, racionálne spravované spoločnosti budú konfrontované s vonkajšími autoritárskymi režimami.
- Vysokotechnizované veľkomestá, obývané vyššími a strednými triedami, spravujú svet.

d) Politika novej sily (*The New Power Politics*)

- Rastúci počet nových mocností, súťaženie a znižovanie významu medzinárodných organizácií.
- Svet je rozdelený na početné regionálne aliancie a regionálne mocnosti.

C) Dôsledky (*Implications*) pôsobenia hybných síl a z nich vyplývajúce výzvy :

- vyplývajúce zo sily,
- vyplývajúce zo slabosti,
- z prírody,
- na charakter budúcich vojenských operácií,
- zamerané na vojenské otázky v zmenenej spoločnosti.

Prvú skupinu bezpečnostných dôsledkov predstavujú otázky tradičnej obrany, akými sú konflikty medzi krajinami, možnosť napadnutia teritoriálnej integrity, ktoré taktiež ukazujú, že budúce strategické prostredie sa môže vyvinúť do asymetrického bezpečnostného prostredia, v ktorom schopnosť jednotlivých krajín a medzinárodných organizácií ovplyvniť alebo zvládnuť krízy alebo udalosti môže byť obmedzená. Toto môže viesť k vzniku nepriateľstva zo strany obyvateľstva a k nepokojom, buď v rámci alebo mimo hraníc aliancie, dôsledkom čoho dochádza medzi iným k ohrozeniu prísunu životne dôležitých zdrojov a k narušeniu súdržnosti spoločností. Existuje pravdepodobnosť medzištátneho konfliktu vyvolaného predovšetkým bojom o zdroje. Rýchlo sa rozvíjajúce mocnosti, hlavne v Ázii vytvoria tlak na globálne zdroje a zvýšia strategickú dôležitosť Južnej Ameriky a Afriky.

Bezpečnostné dôsledky spojené so **slabosťou ostatných** zahrňujú nestabilitu spôsobenú nefunkčnými alebo upadajúcimi krajinami a využitie tejto situácie nešťátnymi aktérmi vrátane zvyšovania negatívneho vplyvu miestnych diktátorov (*warlords*), Nestabilita podporuje rozvoj organizovaného zločinu, teroristických skupín, nelegálny obchod, ohrozuje demokratické hodnoty a idey. Môže vyústiť až do zneužívania ľudských práv, k porušovaniu

právneho poriadku, nekontrolovateľným migračným pohybom a stupňovaniu konfliktu vo vnútri územia. Navyše takéto podmienky podporujú šírenie zbraní hromadného ničenia a účinku (WMD/E) a úsilie o prerušenie prísunu nevyhnutných zdrojov. V tomto kontexte slabosti a dostupnosti lacnej modernej technológie zvýšia príležitosti pre teroristické útoky, spôsobujúce hromadné obeť na životoch.

Prírodné fenomény, ku ktorým dochádza vplyvom klimatických zmien alebo prírodných katastrof prinášajú bezpečnostné dôsledky, vrátane narušenia prísunu nevyhnutných zdrojov, zničenia dôležitých infraštruktúr, ako aj ľudského zneužívania alebo nelegálnej imigrácii. Tieto možné katastrofické prírodné udalosti môžu ďalej negatívny ekonomický dopad a viesť k miestnej destabilizácii (narušeniu poriadku). Klimatické zmeny môžu vyvolať boj o zdroje, potrebné na prežitie (voda, pôda, pastviny ap.).

Pokroky a voľná dostupnosť technológie, globalizácia a jej možné zneužitie kriminálnymi alebo nebezpečnými aktérmi poskytuje istý obraz o súčasnom bezpečnostnom prostredí; možnosť šírenia WMD/E dáva protivníkovi väčšiu moc viac ako kedykoľvek predtým. Fakt, že nepriateľ sa môže kedykoľvek rozhodnúť napadnúť populáciu aliancie, územia alebo záujmy na jej zraniteľných miestach vytvára povinnosť alebo potrebu systematicky a nepretržite zvažovať **zmeny v povahe vojenských operácií a 'vedenia vojny.'** Asymetrické vedenie boja je vlastne koncept, ktorý presahuje konvenčné vedenie boja v politickej, ekonomickej a kultúrnej sfére. Schopnosť jednotlivcov uskutočňovať teroristické útoky proti členským štátom ukázalo na potrebu iného spôsobu garantovania bezpečnosti, než je eliminácia hrozby j invázie regulárnych ozbrojených síl.

Asymetriu v bezpečnostnom prostredí nebude vytvárať iba bežné využitie dostupnej lacnej technológie, ale tiež aj informačná sféra, kombinácie konvenčných a nekonvenčných metód v operáciách, útoky na morálku a vôľu obyvateľstva, na jeho hodnoty a idey.

Vojenské organizácie a ich postavenie v moderných, liberálnych spoločnostiach je pod tlakom kvôli demografickým a kultúrnym trendom. Moderný liberálny štát nemusí byť schopný predvídať a formovať vonkajšie bezpečnostné prostredie vzhľadom na to, že väčší dôraz kladie na svoje vnútorné záležitosti.

Meniaci sa vývoj môže ovplyvniť všeobecnú podporu pre vojenské sily, regrutáciu, financovanie a rozhodovanie o tom, kedy, kde a ako by mali byť vy-

užité. Tieto faktory a rastúce hrozby vo svete charakterizované meniacou sa demografiou, bojom o hodnoty a idey, vyústia do podcenenia trendov vývoja vo vonkajšom prostredí⁸⁹, čím môže dôjsť k ohrozeniu liberálnych demokracií.

4.3.7 Strategické trendy 2007-2036

Hodnotenie strategických trendov vypracoval britský *Development, Concepts and Doctrine Centre* (DCDC). **Strategické trendy**⁹⁰ prezentujú rozhodujúce zmeny, ku ktorým môže dôjsť v priebehu nasledujúcich 30 rokov. Tieto pravdepodobné zmeny vo vývoji sú vzhľadom na možné dôsledky analyzované v piatich dimenziách:

- zdrojovej,
- sociálnej
- politickej
- veda a technológie
- vojenskej.

Okrem definovania týchto piatich dimenzií spracovateľský tím sa usiluje o identifikovanie a objasnenie pravdepodobného modelu zmien v nasledujúcich rokoch. Pritom sa domnievajú, že v nastávajúcich tridsiatich rokoch budú dominovať a vývoj budú ovplyvňovať tri základné okruhy problémov⁹¹:

- klimatické zmeny (*Climate Change*),
- globalizácia (*Globalization*),
- globálna nerovnováha (*Global Inequality*).

V nadväznosti na potrebu poskytnúť kompaktný rámec pre analýzu strategických trendov boli definované štyri kľúčové témy (*Key Themes*)

- populácia a zdroje (*Population and Resources*),
- identita a záujmy (*Identity and Interest*),
- vládnutie a poriadok (*Governance and Order*)
- znalosti a inovácie (*Knowledge and Innovation*).

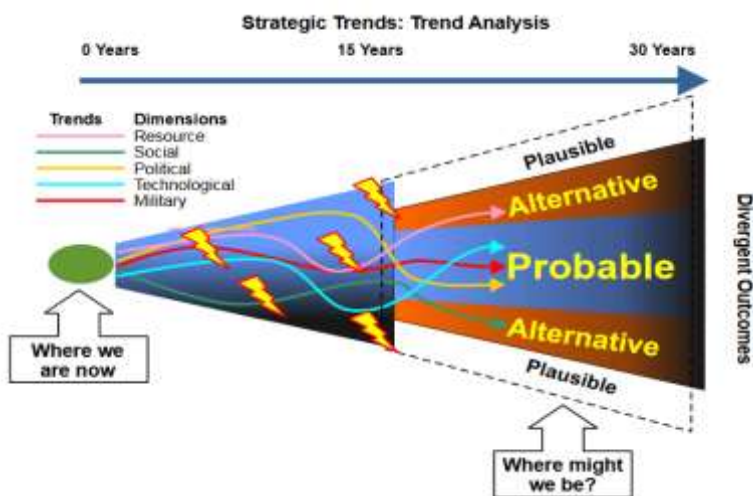
Súčasťou nástrojov pre analýzu strategických trendov je i identifikovanie a popis hybných síl (*drivers*), vyvolávajúcich ich zmeny.

⁸⁹ Najmä v dôsledku získania politickej iniciatívy odporcov demokracie a liberalizmu.

⁹⁰ The DCDC Strategic Trends Programme 2007-2036.

⁹¹ Takto definované okruhy problémov môžeme považovať za determinanty nasledujúceho vývoja.

Okrem spomínaných hybných síl sú ako významný činiteľ, ovplyvňujúci trendy vývoja, pomenované i tzv. *Strategic Shocks*, ktoré sa vyskytujú s väčšou alebo menšou pravdepodobnosťou v pomerne nepravidelných intervaloch⁹². Jedná sa o dramatické udalosti, ktoré môžu vyvolať zmenu smeru trendov a/alebo urýchliť nové trendy. Vždy však majú za následok podstatnú zmenu v trendoch vývoja sveta.

Obr. 4.3. Základné prvky modelovania budúcnosti podľa DCDC Strategic Trends Programme 2007-2036.

Metodika použitá v *DCDC Strategic Trends Programme* má umožniť:

- porozumieť interakciám medzi trendmi a inými rysmi, pozorovaným v jednotlivých dimenziách,
- rozlíšiť medzi dlhodobými významnými zmenami a krátkodobými turbulenciami vo vývoji prostredia,
- určiť hlavné výzvy a príležitosti z hľadiska vývoja v budúcnosti a ich strategický kontext.

4.3.8 Globálne strategické trendy 2040

Tento dokument je štvrtou edíciou strategických trendov vypracúvaných britským *Development, Concepts and Doctrine Centre* (DCDC).

Dokument *Global Strategic Trends* je založený na analýze trendov. identifikuje trendy a hybné sily i v sociálnej oblasti, vo vede a technike, v oblastiach

⁹² Za strategické šoky sú v tomto dokumente považované napr. dôsledky moru v Európe v 14. storočí, útok na WTC a Pentagon v roku 2001.

ekonomiky, zdrojov a životného prostredia, ako aj geopolitické rozmery týchto trendov. Sú názory, že budúcnosť uvedená v Trendoch je realistická, vychádza z najpravdepodobnejších trendov vývoja, hoci alternatívne možnosti sú tiež posudzované. Tieto výsledky sú diskutované v troch hlavných tematických oblastiach:

- životné prostredie,
- dynamika vývoja globálnej moci,
- obranné a bezpečnostné výzvy.

Tieto kľúčové témy sú výsledkom identifikovania trendov a hybných síl, majú umožniť porozumieť interakciám medzi identifikovaným trendmi a rozlíšiť medzi krátkodobými turbulenciami a dlhodobými zmenami.

Cieľom dokumentu je identifikovať interpretovať pravdepodobný priebeh zmien v priebehu najbližších 30 rokov. Ako sa ďalej uvádza, počas tohto obdobia budú ľudskú činnosť ovplyvňovať 4 všadeprítomné problémy, ktorými sú:

- zmena podnebia,
- globalizácia,
- globálna nerovnosť,
- inovácie.

4.3.9 Hodnotenie budúceho operačného prostredia

Dokument Spoločné operačné prostredie (*The Point Operating Environment. Challenges and Implications for the Future Point Force*)⁹³ vyjadruje spoločný názor vojenských odborníkov z Ministerstva obrany USA na trendy vývoja budúceho operačného prostredia pre vedenie vojny.

Ambíciou dokumentu nie je predpovedať budúcnosť v nasledujúcich dvadsiatichpiatich rokoch, skôr má slúžiť ako východisko pre diskusie o budúcom vývoji bezpečnostného prostredia vo vzťahu k operačnej úrovni vojny.

V dokumente skúmajú tri otázky:

1. Aké trendy a neštandardné zmeny (*disruptions*) budú pravdepodobne pôsobiť v budúcom období?
2. Ako tieto trendy a neštandardné zmeny ovplyvnia podmienky pre vojenské operácie?
3. Aké sú implikácie z týchto trendov a kontextov pre OS?

⁹³ Materiál je dostupný z <https://us.jfcom.mil/sites/J5/j59/default.aspx>

Hlavná pozornosť sa sústreďuje na analýzu trendov, pričom si uvedomujú, že je to spojené s veľkou mierou neistoty a neurčitosti. Trendy môžu poukazyvať na možnosti a možné smery, ale nie sú zárukou pre úplné poznanie budúceho vývoja, pretože pôsobia spoločne i sú ovplyvňované rôznymi inými faktormi.

Budúci vývoj sveta v nastávajúcom štvrtstoročí bude ovplyvnený mnohými činiteľmi, či už prírodnej alebo antropogénnej povahy. Tieto činitele a ešte mnohé iné, doposiaľ neidentifikované udalosti (*disruptions*), môžu podstatne zmeniť trajektóriu jednotlivých trendov. Spracovatelia pripúšťajú že mnoho trendov, ak nie všetky, bude mať nelineárny priebeh .

Medzi rozhodujúce trendy, ovplyvňujúce svetovú bezpečnosť sú zaradené:

- demografický vývoj a jeho vplyv na zmenu mocenských potenciálov,
- globalizácia a jej dôsledky,
- prehľbovanie nerovnomerného ekonomického vývoja a ekonomickej nerovnosti,
- možnosť pokryť zvýšenú potrebu energií a surovín,
- zabezpečenie dostatku potravín a čistej vody
- klimatické zmeny a prírodné katastrofy,
- pandémie,
- komunikačná a informačná revolúcia a jej dôsledky,
- aktivity mocností v kozmickom priestore.

Medzi potenciálne výzvy a hrozby patrí aj vývoj v niektorých krajinách a oblastiach , ako napr. Čína, Rusko, juhovýchodná Ázia, Stredná a Južná Amerika, Afrika. Za centrum nestability je považovaný Stredný Východ a Stredná Ázia.

Okrem spomínaných výziev je analyzovaný možný vplyv takých činiteľov, ako chudobné a nefunkčné štáty, hrozby zvýšenia nekonvenčnej moci neštátnych aktérov, proliferačia ZHN zvyšovanie počtu jadrových mocností, dostupnosť moderných technológií pre potenciálnych (aj neštátnych) protivníkov, potreba a spôsob vysvetľovania (prezentovania) bojových akcií (*the Battle of Narratives*).

Konzekvencie z analýzy budúceho operačného prostredia majú slúžiť najmä pre potreby ozbrojených síl (Joint Forces), predovšetkým pre ich prípravu na vedenie budúcich vojenských operácií. Potrebné implikácie sú zamerané

i do oblasti vojenského vzdelávania ako kritického a kľúčového faktora pre zvládnutie výziev vyplývajúcich z budúceho prostredia.

4.3.10 Scenáre Georga Friedmana

V roku 2009 vzbudila pozornosť esejisticko-publicistická práca amerického politológa a geopolitického prognostika, riaditeľa STRATFOR-u⁹⁴ **Georga Friedmana**, nazvaná *Nasledujúcich 100 rokov. Prognóza pre 21. storočie*⁹⁵.

Leitmotívom tejto práce je prognózovanie rastu a dominancie USA, čím sa Friedman výrazne odlišuje od Walersteina a iných, ktorí predpovedajú pokles moci USA a ich ústup z pozície globálneho hegemóna⁹⁶. Friedman však pevne verí nielen v upevnenie pozície USA : „...európska vek sa skončil, začal sa vek Severnej Ameriky, v ktorom budú dominovať Spojené štáty americké“(Friedman, 2009, s.27). Zároveň predpovedá nástup nových mocností : Turecka, Japonska, Poľska a Mexika. Súčasným veľmociam : Rusku a Číne predpovedá kolaps a ústup z medzinárodnej scény. Opäť je tu v rozpore s radou autorov, napr. **Robertom Kaganom** (Kagan, 2009), **Markom Leonardom** (Leonard, 2009), **Michaelom Pillsburym** (Pillsbury, 2000) a inými, ktorí očakávajú predovšetkým vzrast moci Číny a jej nástup na pozíciu svetového lídra.

V druhej významnej práci : *Nasledujúce desaťročie. Kde sme...a kam sa uberáme* (2010) Friedman neopúšťa víziu vytvorenie amerického impérium. Napĺňanie tejto misie bude od USA vyžadovať, aby definovali svoju imperiálnu stratégiu v eurázijskom priestore, v Tichomorí, kľúčovým činiteľom má byť udržanie mocenskej rovnováhy v oblasti medzi východným Stredomorím a Hindukúšom : jedná sa o relácie medzi Arabmi a Izraelom, medzi Indiou a Pakistanom, medzi Irakom a Iránom. (*Práve zničenie mocenskej rovnováhy medzi Irakom a Iránom posilnilo rolu Iránu ako regionálnej veľmoci, čo vyvolalo obavy USA a Izraela, hľadajúcich zámienku na elimináciu tohto potenciálneho regionálneho hegemóna – pozn . autora*).

Obe práce Georga Friedmana upevňujú presvedčenie, že USA sú „odsúdené“ na svetové líderstvo, hoci môžu sa objaviť aj regionálne mocnosti, ktoré by mohli ohrozovať záujmy USA. Sugeruje, že je v moci a schopnostiach

⁹⁴ STRATFOR – *Strategic Forecasting*, súkromná spravodajská agentúra, orientuje sa na otázky národnej bezpečnosti , geopolitické prognózy a analýzy.

⁹⁵ Ang.originál : *The Next 100 Years. A Forecast for the 21st Century*. Slovenská edícia : vydalo vydavateľstvo IKAR, 2009.

⁹⁶ Tak napr. podľa údajov **National Power Index** (NPI) by mali USA stratiť svoju pozíciu už v r.2030, v roku 2050 by ich mala predstihnúť aj India. Zdroj : National Power Index - Wikipedia, the free encyclopedia.mht/

USA a jeho lídrov si globálnu hegemóniu udržať a mať rozhodujúci vplyv na svetový vývoj

4.3.11 Scenáre z Davosu

Už od roku 1971 sa vo švajčiarskom Davose⁹⁷ schádzajú špičkoví svetoví podnikatelia, politici, vybraní intelektuáli a novinári, aby diskutovali o najnaliehavejších problémoch sveta. Okrem množstva stanovísk k diskutovaným problémom je jedným výstupov Svetového ekonomického fóra i *The Global Risks Report*, obsahujúci prehľad globálnych rizík a ich ohodnotenie podľa pravdepodobnosti (tabuľka 4.1) i podľa následkov (tabuľka 4.2).

Tabuľka 4.1. Hodnotenie globálnych rizík podľa pravdepodobnosti.

Po- radie	Rok				
	2012	2013	2014	2015	2016
1	príjmová nerovnosť	príjmová nerovnosť	príjmová ne- rovnosť	medzištátny konflikt s regionálnymi následkami	masívna nedobrovoľná migrácia
2	chronická fiškálna nerovnováha	chronická fiškálna nerovnováha	extrémne poveternostné javy	extrémne poveternostné javy	extrémne poveternostné javy
3	zvyšovanie skleníkových plynov	zvyšovanie skleníkových plynov	nezamestnanosť a podzamestnanosť	zlyhanie štátnej správy	zlyhanie zmierňovania dôsledkov zmeny klímy
4	kybernetické útoky	kríza zásobovania vodou	klimatické zmeny	kolaps alebo kríza štátov	medzištátny konflikt s regionálnymi následkami
5	kríza zásobovania vodou.	starnutie populácie	kybernetické útoky	vysoká štruktúrálna nezamestnanosť alebo podzamestnanosť	vážne prírodné katastrofy.

Zdroj : Vlastné spracovanie

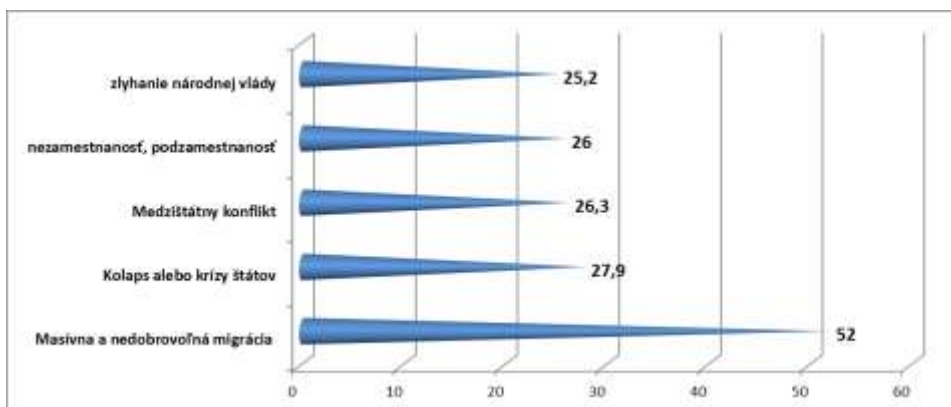
⁹⁷ Stretnutie organizuje nezisková organizácia Svetové ekonomické fórum - World Economic Forum.

Tabuľka 4.2. Hodnotenie globálnych rizík podľa možných následkov

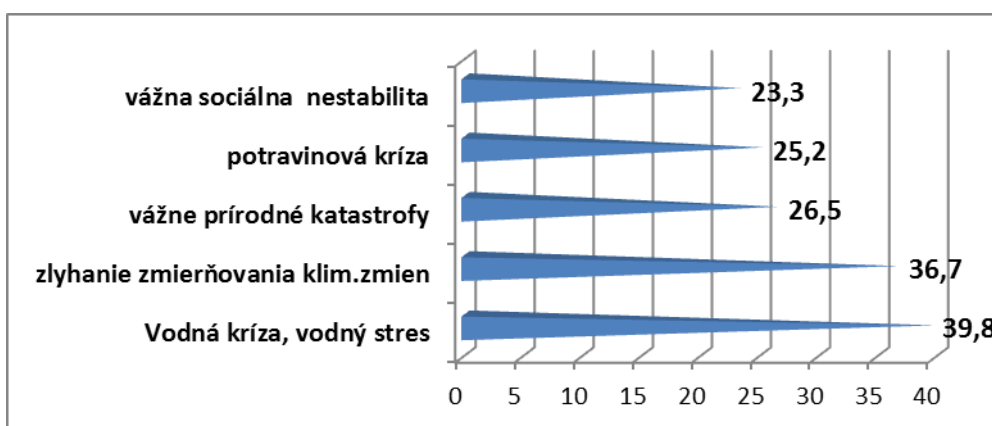
Po- radie	Rok				
	2012	2013	2014	2015	2016
1	vážne zlyhanie finančného systému	vážne zlyhanie finančného systému	fiškálna kríza	vodná kríza	zlyhanie zmierňovania dôsledkov zmeny klímy
2	krízy z nedostatku potravín	kríza zásobovania vodou	klimatické zmeny	rýchle a masívne šírenie infekčných chorôb	šírenie ZHN
3	kríza zásobovania vodou	chronická fiškálna nerovnováha,	vodná kríza	šírenie ZHN	vodná kríza
4	chronická fiškálna nerovnováha	rozšírenie ZHN	nezamestnanosť a podzamestnanosť	medzištátny konflikt s regionálnymi následkami	masívna nedobrovoľná migrácia
5	extrémna nestálosť cien energií a poľnohospodárskej produkcie,	zlyhanie zmierňovania dôsledkov zmeny klímy	narušenie informačnej KI,	zlyhanie zmierňovania dôsledkov zmeny klímy	vážny šok cien energií,

Zdroj : Vlastné spracovanie

Okrem uvedenia prehľadu najväznejších globálnych rizík bola v reporte za rok 2016 spracovaná i predpoveď prejavu (nastúpenia) uvádzaných rizík spolu s ich pravdepodobnosťou (obr.4.4 a obr.4.5).

Obr. 4.4. Pravdepodobnosť globálnych rizík v nasledujúcich 18. mesiacoch
Zdroj : Vlastné spracovanie podľa údajov The Global Risks Report 2016.

Obr. 4.5. Pravdepodobnosť globálnych rizík na najbližších 10 rokov. Zdroj : Vlastné spracovanie podľa údajov The Global Risks Report 2016.

4.3.12 Prognóza vývoja populácie do r.2060

Jedným z problémov, ktoré súvisia s zaistením sociálnej bezpečnosti v spoločnosti je demografický vývoj. Výskumné demografické centrum Inštitútu informatiky a štatistiky (Infostat) vypracovalo prognózu vývoja obyvateľstva SR do roku 2060. Táto prognóza vznikla na konci roku 2012 v nadväznosti na výsledky Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011.

Kombináciou variantov plodnosti, úmrtnosti a migrácie vznikli prognostické scenáre- nízky, stredný a vysoký (tab. .

Nízky scenár vývoja populácie bol vypracovaný na základe predpokladanej nízkej plodnosti, vysokej úmrtnosti a nízkej migrácie.

Kombináciou stredných (najpravdepodobnejších) variantov vstupných predpokladov vznikol **stredný** (najpravdepodobnejší) scenár budúceho vývoja. Stredný scenár predstavuje najpravdepodobnejší budúci vývoj počtu, prírastku a vekového zloženia obyvateľstva.

Vysoká plodnosť a migrácia v kombinácii s nízkou úmrtnosťou je základom **vysokého scenára** budúceho vývoja.

Tabuľka 4.3. Hlavné výsledky prognózy obyvateľstva SR do roku 2050 .

Variant	Počet obyvateľov	Prirodzený prírastok	Celkový prírastok	Index starnutia ⁹⁸	Priemerný vek
Nízky	4 847 460	-38 629	-30 126		49,36
Stredný	5 344 930	-29 437	-16 434	261, 577	49,18
Vysoký	5 906 625	-14 646	3 366		48,68

Zdroj : Vlastné spracovanie podľa Infostat, 2013

Vysoký a nízky scenár predstavujú hranicu, kam by sa až mohol budúci vývoj posunúť v prípade priaznivých alebo nepriaznivých okolností budúceho vývoja plodnosti, úmrtnosti a migrácie.

Ako vyplýva z vypracovanej prognózy, obdobie najbližších 60 rokov bude charakteristické zmenou trendu vo vývoji počtu obyvateľov a kontinuálnym pokračovaním populačného starnutia. V roku 2060 bude obyvateľstvo Slovenska menej početné, staršie a pravdepodobne aj etnicky pestrejšie. Úbytok počtu obyvateľov na Slovensku začne s veľkou pravdepodobnosťou najneskôr v roku 2030 a s veľmi veľkou pravdepodobnosťou, ktorá hraničí s istotou, sa zachová sa až do konca prognózovaného obdobia. Počet obyvateľov by sa mal v roku 2060 pohybovať okolo hranice 5,3 milióna osôb.

Čo sa týka starnutia obyvateľstva na Slovensku, prognózy sú veľmi stabilné a budúci vývoj sa v tomto smere odhaduje s veľmi vysokou pravdepodobnosťou. Dokumentuje to aj vývoj **Indexu starnutia**. Kým v roku 2011 pripadlo na 100 obyvateľov v predproduktívnom veku (0 – 14 rokov) necelých 83 obyvateľov v poproduktívnom veku (65 a viac rokov), v roku 2060 pripadne na 100 obyvateľov v predproduktívnom veku zhruba 260 seniorov. Starnutie obyvateľstva bude počas celého prognózovaného obdobia nezvratné a hlavne v období 2020 až 2040 veľmi intenzívne. Slovensko sa stane spolu s Poľskom najstaršou krajinou EÚ a zaradí sa medzi najstaršie krajiny na svete (Bleha, Šprocha, Vaňo, 2013)

⁹⁸ Počet osôb vo veku 65 a viac rokov pripadajúcich na 100 osôb vo veku 0-14 rokov

Čiastkový záver

Bezpečnostné prostredie, charakterizované ako premenlivé, neisté, komplexné a nejednoznačné – je vždy, vo väčšej či menšej miere, v stave dynamickej nestability.

Predikcia stavov bezpečnostnej situácie nie je veštenie, ani hádanie budúcich stavov. Predikcia sa opiera o overené vedecké metódy a postupy, ktoré umožňujú vytvárať varianty budúcich možných stavov.

Napriek zdokonaľujúcim sa schopnostiam prognózovať budúci vývoj, vždy bude dochádzať k udalostiam, ktoré sme nepredpokladali. Je to preto, že súčasný svet je zložitý, nestabilný a neusporiadaný systém a v každom bode trajektórie jeho vývoja môže dôjsť k odchýlkam od očakávaného stavu, objavenia sa extrémnych udalostí, strategických šokov, ktoré môžu dramaticky zmeniť podmienky života ľudí a ich bezpečnosť.

Riziká predikcie vývoja bezpečnostnej situácie v značnej miere vyplývajú z komplexity bezpečnostného prostredia a spočívajú najmä v emergentom správaní sa jeho činiteľov, ktoré vzniká v dôsledku mnohovariantnosti ich vzájomných interakcií. Druhým rizikovým činiteľom pre vierohodnú predikciu vývoja bezpečnostnej situácie je nedostatok informácií o stavoch, ktoré vzniknú ako dôsledok týchto interakcií.

O budúcich stavoch bezpečnostnej situácie môžeme uvažovať v dvoch polohách: *čo sa stane*, alebo *čo sa môže stať*. Korektnejšie je uvažovať v polohe druhej, teda predikovať, čo sa môže stať. A to aj preto, že nemôžeme akceptovať absolútny determinizmus, mechanické a absolútne pôsobenie príčin. Vždy sa ešte uplatňuje vplyv ďalších podmienok, alebo náhodných činiteľov, ktoré môžu pôsobiť buď akceleračne, alebo retardačne.

Literatúra použitá v kapitole

ARMSTRONG, J.S. *Prediction*. In: Forecasting Dictionary. Dostupné z: <http://armstrong.wharton.upenn.edu/dictionary/defined%20terms.html#P>

ATTALI, J. *Krótká historia przyszłości*. Prószyński i S-ka, Warszawa 2008, ISBN 978-83-7469-743-9, s. 11.

- BEDNÁR, V. *Veľké proroctvá Sibyly, kráľovnej zo Sáby. Proroctvá slepého mládenca mnohé iné proroctvá, ako aj spôsoby veštenia , ich podrobný výpočet a opis.* Tatran, Bratislava, 1991. ISBN 80-222-0293-2. 232
- BEDNÁRIKOVÁ, M. *Úvod do metodológie vied.* Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013. ISBN 978-80-8082-620-8
- BLEHA, B. - ŠPROCHA, B. - VAŇO, B. *Prognóza populačného vývoja Slovenskej republiky do roku 2060.* Bratislava: INFOSSTAT - Inštitút informatiky a štatistiky, 2013. ISBN 978-80-89398-23-2
- DELPECH, T.: *Powrót barbarzyństwa w XXI wieku.* Media Lazar NADIR, Warszawa, 2008, ISBN 978-83-922453-6-0
- BUŘITA, L. Prognostické metody a jejich využití v resortu MO. In: *Obrana a strategie*, 1/2003. Brno: Univerzita obrany. 2003. ISSN 1214-6463
- FRANK, L. *Analýza a predikce bezpečnostních hrozeb a rizik v České republice.* Disertační práce. Brno, 2006.
- FRIEDMAN, G. *Nasledujúcich 100 rokov. Prognóza na 21. storočie.* Bratislava: Ikar, 2009. ISBN 978-80-551-2041-6 s.18.
- FRIEDMAN, G. *Nasledujúce desaťročie. Kde sme ...a kam sa uberáme.* Bratislava: Ikar, 2011. ISBN 978-80-551-2625-8
- GORBAČOV, M.S. *Přestavba a nové myšlení pro naši zemi a pro celý svět.* Svoboda, Praha, 1987.
- HOLCR, K. *Vojenská prognostika*, Naše Vojsko, Praha, 1981
- HOLCR, K. CHALKA, R. *Prognóza a kontrola vývoja kriminality v Slovenskej republike.* Policajný inštitút AFG Trnava, Bratislava, 2001.
- KAGAN, R. *Powrót historii i koniec marzeń.* Rebis, Poznań, 2009, ISBN: 978-83-751034-03
- LEONARD, M. *Zrozumieć Chiny*, Nadir, Warszawa, 2009, ISBN 978-83-92245377
- NEČEJ, E. Prístupy vybraných inštitúcií k spracovaniu publikácií hodnotiacich bezpečnostné prostredie. In: TARASOVIČ, V., a kol. 2004. *Hodnotenie bezpečnostného prostredia (východiská a perspektívy)*. Bratislava: Inštitút obrany a bezpečnosti MO SR. Bratislava, 2004.

PILLSBURY, M. *China Debates the Future Security Environment*. National Defense University Press, 2000.

PROCHÁZKA, J. et al. *Scenáře v procese plánování schopností*. In: *Vojenské Rozhledy* č. 1/2016, Praha: MO ČR, 2016. ISSN

ŠINDELÁŘ, J. *Přesnost a spolehlivost prognózy v řízení*, Disertační práce. Praha: Česká zemědělská univerzita v Praze, 2010.

OCHRANA, F.: *Vize, prognózy, koncepce, realizační plány a prováděcí metodiky jako nástroj řízení rezortu*. In: *Vojenské Rozhledy*, č. 4/2008, Brno: Univerzita obrany. 2008. ISSN 1214-6463

OLEJÁR, M. : *Predikcia*. Encyklopédia www.ys.sk. Dostupné z: <http://www.ys.sk/heslo/predikcia.php>

ŽIŽEK, S. *Jednou jako tragédie, podruhé jako fraška*. Praha: Rybka Publishers, 2011. ISBN 978-80-87067-25-3

5 MULTIPOLARITA ČI POLYCENTRICKÝ SYSTÉM? ZÁPAD ALEBO VÝCHOD – KTO BUDE DOMINOVÁŤ ?

V poslednej dobe sa čoraz častejšie objavujú otázky, kto dominuje v súčasnom svete⁹⁹. Je to ešte západná civilizácia, alebo jej pozíciu prevzal Východ? Je hegemonia Západu trvalá, alebo nastáva fáza úpadku?

Odpovedať na tieto otázky nie je jednoduché, aj keď sa stretávame s niektorými kategorickými názormi. Čoraz viacej amerických komentátorov tvrdí, že súčasnému svetu dominuje Peking, opierajúc sa pritom o argument pôžičky viacej ako bilión USD, ktorú Čína poskytla USA. Ale je možné, aby sa tak jednoducho skončila hegemonia Západu, jeho hodnôt a jeho civilizácie?

Na tieto otázky chceme odpovedať v nasledujúcom texte, pričom zohľadňujeme nielen historické determinanty, ale aj špecifiká súčasného vývoja.

5.1 Krátka história vývoja Západu a Východu

Aby sme pochopili objektívny sociálny, politický a ekonomický proces, spojený s civilizačnými cyklami, treba sa trochu venovať histórii i geografii. Preto v prvom rade objasníme pojmy Západ a Východ ako objekty analýzy v ich historickom kontexte.

Ian Morris v štúdiu *Social Development* (Morris, 2010) vymedzuje obsah týchto pojmov v historickej dynamike.

Od r.14 000 p.n.l. do 14. storočia n.l. (s výnimkou 500 rokov trvania Rímskeho impéria) sa za jadro západnej civilizácie považovala oblasť vymedzená územím medzi Irakom, Egyptom a Gréckom. Potom sa jadro presúva do Európy, prezentovanej mocnosťami ako Španielsko, Francúzsko, potom Veľká Británia, Belgicko, Holandsko, a neskôr Nemecko. Postupne Západ prekračuje Atlantik a jadro sa presúva do Spojených štátov. V súčasnosti Západ prezentuje skupina štátov EÚ, USA a Kanada.

Z hľadiska Východu je to podstatne jednoduchšie, pretože jeho jadrom sa dlhodobo nachádzalo na vnútornom teritóriu Číny, neskôr sa presúva do pobrežných oblastí a zahrňuje i Japonsko. Medzi dominantné krajiny Východu dnes môžeme zaradiť okrem Číny a Japonska i Indiu.

⁹⁹ Napr. štúdie : Global Trends 2015, Global Trends 2025, Mapping the Global Future, Global Strategic Trends at.

Ako sa vyvíjal vzostup Západu? Od 6. st. n.l. až do začiatku 18. storočia Západ zaostával za Východom. Keď Európa prežívala obdobie raného stredoveku, utápala sa v náboženských vojnách, obyvatelia vtedajšej Číny mali najvyššiu životnú úroveň na svete.¹⁰⁰ V priebehu prvej polovice 15. storočia čínska flotila vyzbrojená mohutným palubným delostrelectvom ovládla priestor Indického oceánu a prinútila viac ako 30 štátov do hospodárskej spolupráce. Získanú pozíciu však nedokázala Ríša Strediu využiť, zisky z hospodárskej dominancie nevyužila na ďalšiu expanziu, ale na „vnútornú spotrebu“¹⁰¹. Od polovice 15. storočia sa Čína ponorila do hlbokého izolacionizmu a stratila šancu stať sa svetovou veľmocou. Druhá šanca sa ukázala v 17. storočí, kedy v dôsledku modernizácie systému riadenia a investícií do cestnej infraštruktúry došlo k rozvoju remesiel a obchodu. Inovácie v roľníctve sa prejavili vo zvýšení čínskej populácie na 150 mil. (vtedajšia Európa mala okolo 260 mil. obyvateľov). Čínski roľníci a remeselníci vytvorili v tom čase 29 % svetového produktu. Opäť sa však prejavil fenomén nevyužitého potenciálu – paradox rastu bez rozvoja. Bol to predovšetkým prebujnený byrokratický aparát, ktorý nezmyselne obmedzoval investície, brzdil zahraničný obchod, blokoval vývoz vlastných tovarov a zapríčinil stratu pozície Číny vo svetovom obchode. Odmietnutie hospodárskej spolupráce s Veľkou Britániou, nahradzovanie moderných technológií lacnou pracovnou silou sa stali brzdou technologického rozvoja čínskeho hospodárstva. Čína prehrala civilizačné preteky s Európou i USA, ktoré naplno využili plody priemyselnej revolúcie na získanie a rozširovanie svojej hegemonie.

Hegemónia Západu sa naplno prejavila už počas ópiových vojen¹⁰², ktoré ukázali obrovský rozdiel medzi Západom a vtedajšou Čínou. Ríša Strediu utrpela drvivú porážku aj v čínsko-francúzskej vojne (1884-1885). Dôsledkom porážok na vojenskom poli bolo, že Čínu ovládli a jej potenciál využívali Briti, Francúzi a neskôr tiež USA a Nemci. Takéto technologicky nerovné vojny a v takom rozsahu sa už nikdy neopakovali, ale aj napriek tomu sa Západná dominancia neskončila. Bol to práve vzostup americkej moci, ktorý spôsobil, že sa priepasť medzi Západom a Východom ešte viacej prehĺbila. Na počiatku 90. rokov 20. storočia bol priemerný Američan 73-x bohatší ako priemerný Číňan. Celková disproporcija síl sa prejavovala i v tom, že za po-

¹⁰⁰ Spomeňme si, ako bol svet fascinovaný informáciami benátskeho kupca a cestovateľa Marco Pola o východoázijskom svete.

¹⁰¹ Začalo sa budovať Zakázané mesto, Veľký čínsky múr a zisky sa tiež míňali na vedenie vojny s Mongolmi a Vietnamom.

¹⁰² Prvá ópiová vojna v r. 1839-1842 bola vedená medzi veľkou Britániou a Čínou. Do druhej ópiovej vojny s Čínou v r. 1856-1860 sa zapojili okrem Veľkej Británie i USA a Francúzsko.

sledných sto rokov to bol Západ, ktorý vysielal svoje vojská do Ázie, a nie naopak. Vlády ázijských krajín preberali západné modely riadenia, kapitalistické alebo komunistické idey z Európy. To, čo umožňovalo Západu získať dominanciu, malo korene v sfére relígie a kultúry. Mal to byť stredoveký anglický individualizmus, humanizmus, protestantská etika, alebo rôzne iné modely a zásady vytvorené v európskych štátoch.

Britský historik **Niall Ferguson** (Ferguson, 2011) identifikoval šesť novátor-ských koncepcií, ktoré umožnili získať Západu prevahu nad Východom:

1. Konkurencia, decentralizácia politického a hospodárskeho života sa stali fundamentom národných štátov i kapitalizmu.
2. Veda, spôsob skúmania, chápania zmien javov a udalostí v prírode, vďaka čomu Západ dosiahol i významnú vojenskú prevahu.
3. Súkromné vlastníctvo a jeho zákonná ochrana, vláda zákona, umožňujúca nenásilné riešenie konfliktov medzi vlastníkmi.
4. Rozvoj a pokroky medicíny ako vedného odboru, čo umožnilo zlepšenie zdravia i predĺženie života najprv v Európe, potom i v kolóniách.
5. Spotrebiteľské správanie, ktoré umožnilo rozmach výroby a priemyselnej revolúcie.
6. Pracovná etika, ktorá vznikla z protestantizmu a stala sa spojivom potenciálne nestabilného spoločenstva.

Jared Diamond, biológ a evolucionista došiel k záveru, že sú to geografické činitele, flóra, fauna a prírodné zdroje, ktoré umožnili Eurázii politickú a hospodársku dominanciu. A nielen to, rozdiely v spoločenských systémoch, v inštitúciách pričínili sa o vznik rozdielov: *konsolidované a monolitické čínske impérium, orientálna centralizácia moci bránila inováciám, zato politicky fragmentovaná Európa priala konkurencii, vzájomnému súpereniu a kreatívnosti.*

Historik a archeológ **Ian Morris** tvrdí, že zdôvodňovanie svetovej dominancie inštitucionálnymi a kultúrnymi činiteľmi nedostatočné a poskytuje len čiastočné objasnenie (Morris,2010). Podľa jeho názoru vzostup i pád veľkých impérií ako v minulosti, tak i dnes, podlieha presným pravidlám. Každá civilizácia prežívala obdobie rýchleho vzostupu, potom narazila na neprekonateľnú hranicu (tzv. „tvrdý strop“), následne sa začal jej úpadok. Sústredil sa práve na hľadanie tej hranice a pokúsil sa ho vyjadriť pomocou *indexu sociálneho rozvoja*. Tento *kvantitatívny* ukazovateľ, ktorý by mal prezentovať schopnosť daného spoločenstva starať sa o svoje veci podľa vlastných zámerov, sa skladá zo štyroch činiteľov: *stupeň organizácie spoločnosti* (v

závislosti od stupňa urbanizácie, resp. počtu veľkých miest) , *spotreba energie na obyvateľa* (započítavajú sa energie obsiahnuté v jedle, používaných palivách, energetické nosiče a základné suroviny), *vojenský potenciál* (ukazovateľom je deštruktívna sila armád) a *kvalita používaných informačných technológií*¹⁰³ (rozumie sa technológia tvorby, prenášania, šírenia a ukladania informácií v spoločnosti). Suma kvantitatívnych ohodnotení týchto činiteľov dosiahla v roku 2000 hodnotu 906,37 bodov pre Západ a 564,83 bodov pre Východ. Morris sa snaží vyjadriť spomínaný ukazovateľ od počiatku ľudstva až do dnes. A dopracoval sa (na základe analýzy archeologických vykopávok) k tomu, že ľudstvo počas 17 000 rokov svojej existencie nebolo schopné prekročiť hranicu 43 bodov podľa jeho stupnice. Túto hranicu sa ľudstvu podarilo prekročiť až v 19. storočí.

Ak máme hodnotiť úroveň vyspelosti Západu a Východu podľa Morrisovej metodiky, vidíme v doterajšej histórii oboch civilizácií striedavé obdobia. Do úpadku Rímskej ríše svetu dominoval Západ, potom sa – až do priemyselnej revolúcie- dynamickejšie rozvíjal Východ, aby znovu ustúpil Západu¹⁰⁴.

Aký to má pre nás, z hľadiska prognózovania ďalšieho vývoja, význam? Z doterajšieho poznania vývoja vyplýva, že každá kvalitatívna zmena v civilizačnom rozvoji je vyvolávaná pomocou inovácií. Zavedenie inovácií jedným aktérom spôsobí jeho dominanciu. Táto dominancia vyvolá aktivity u zaostávajúcich aktérov, ktorí sa usilujú vyrovať momentálnemu lídrovi, alebo ho predstihnúť. Reakcia na zaostávanie je tak jednou z najdôležitejších hybných síl v ľudskej histórii¹⁰⁵.

5.2 Západ a Východ dnes

Podľa *Centre for Economics and Business Research* (CEBR) boli v roku 2011 najväčšou ekonomikou sveta USA, za nimi nasledujú Čína, Japonsko, Nemecko a Francúzsko. V nadchádzajúcich desiatich rokoch ale očakávajú ekonómovia ďalšie oslabenie európskych štátov. Nemecko by pod-

¹⁰³ Metodiku výpočtu indexu uvádza Morris v práci: *Social Development* .

¹⁰⁴ V roku 1500 ovládali európski panovníci len 10 % území na svete a panovali nad 10 % svetovej populácie. Ale v roku 1913 iba 11 západných mocností kontrolovalo 60 % svetových teritórií a svetovej populácie a tvorilo alebo kontrolovalo okolo 79 % svetového HDP. Teda jednoznačná hegemonia Západu.

¹⁰⁵ Príklad reakcie na zaostávanie : Priemyslová revolúcia urobila z Veľkej Británie globálnu hospodársku veľmoc. Neskôr ju z líderskej pozície vytlačili Nemci i USA, ktorí sa vyrovnali s počiatočným zaostávaním. V súčasnosti sa tento proces odohráva medzi Západom a dynamicky sa rozvíjajúcim Východom, ktorý usiluje o odstránenie zaostávania a má potenciál získať vedúcu pozíciu vo svetovom hospodárskom rozvoji. Podľa prognóz by mal už v roku 2020 získať Východ vedúcu pozíciu v svetovom vývoji.

Ľa nich malo klesnúť na piate miesto, Británia na ôsme a Francúzsko na deviate. Očakávalo sa ďalšie posilňovanie Brazílie, ale tiež vzostup Indie a Ruska¹⁰⁶. Zdá sa , že sa vytvára nová ekonomická sila s globálnym vplyvom.

Tabuľka 5.1. Vývoj poradia 10 najvýkonnejších ekonomík sveta.

	2010	2020	2030	2050
1	USA	Čína**	Čína	Čína
2	Čína	USA	USA	India
3	Japonsko	India	India	USA
4	India*	Japonsko	Japonsko	Brazília
5	Nemecko	Rusko	Brazília	Japonsko
6	Rusko	Nemecko	Rusko	Rusko
7	Brazília	Brazília	Nemecko	Mexiko
8	Veľká Británia	Veľká Británia	Mexiko	Indonézia
9	Francúzsko	Francúzsko	Francúzsko	Nemecko
10	Taliano	Mexiko	Veľká Británia	Veľká Británia

Zdroj : Vlastné spracovanie podľa údajov MMF a Euromonitor.

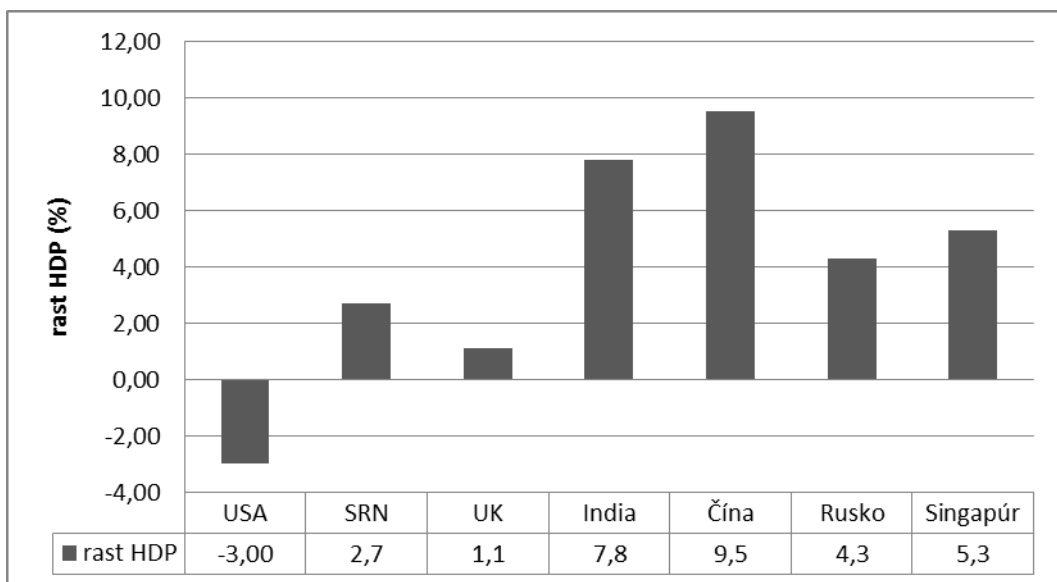
*Pozn.: podľa prognóz Goldman Sachs z r.2003 mala India predstihnúť krajiny EU až od r.2014 (Taliano, Francúzsko 2016, Nemecko 2021).

**Pozn.: Čína by mala podľa Goldman Sachs 2003 predstihnúť USA najskôr v r.2036.

Dynamický rast východných ekonomík dokumentovali i štatistiky vývoja HDP v roku 2010 (graf 1).

¹⁰⁶ Zdroj : *Brazilian economy overtakes UK's, says CEBR*. BBC News Bussines. [online][cit. 27.12.2011]. Dostupné z : <http://www.bbc.co.uk/news/bussines-16332115>

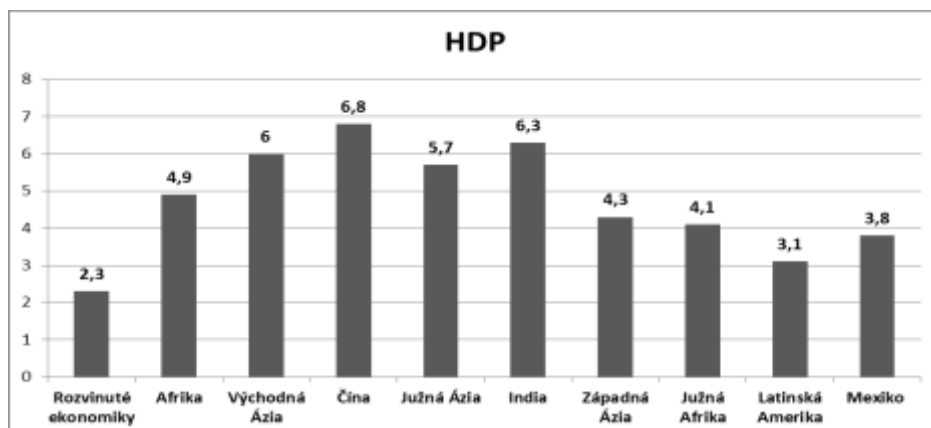
Graf 1. Vývoj HDP centier Západu a Východu v r.2011

Zdroj : Vlastné spracovanie podľa : <http://www.indexq.org/economy/gdp.php>

Očakávaný stav v roku 2016 prezentuje *World Economic Situation and Prospect 2015* (graf 2).

Graf 2. Vývoj HDP centier Západu a Východu v r. 2016

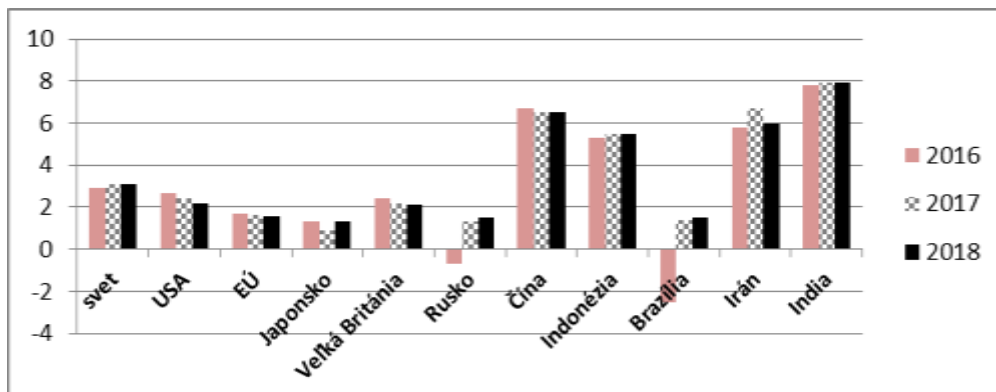

Zdroj : Vlastné spracovanie podľa *World Economic Situation and Prospect 2015*

Perspektíva ekonomického vývoja v regiónoch Západu a Východu je zrejmä aj z grafu 3. Je zrejmé, že najvyšší rast si uchovávajú ázijské ekonomiky

(India, Čína, Irán, Indonézia), čo môžeme považovať za dôkaz, že centrum ekonomickej moci sa presúva na Východ.

Graf 3. Perspektíva vývoja HDP vo vybraných štátoch.

Zdroj : Vlastné spracovanie podľa *Global Economic Prospects 2016*.

Napriek tomu dnes už otázka nestojí tak, či sa Čína stane svetovým hegemónom, ale KEDY sa tak stane. Podľa historika a ekonóma, nositeľa Nobelovej ceny za ekonómiu **Roberta Fogla** (Fogel, 2010) sa tak stane skôr, ako sa nazdávame. Podľa neho sa počas najbližších 30 rokov Čína rozvinie tak, že priemerný Číňan sa bude mať lepšie ako priemerný obyvateľ západnej Európy. V roku 2040 má byť čínsky národný dôchodok trikrát vyšší, ako svetový HDP v roku 2000. Podiel Číny na svetovom HDP má byť okolo 40 %, pričom podiel USA má byť len 14 % a podiel EÚ len 5%. Podľa *Carnegie Endowment for International Peace* má byť čínska ekonomika o 20 % výkonnejšia, ako ekonomika USA. Všetko teda ukazuje na to, že „*Ríša Stredú*“ má prejsť zo skupiny rozvíjajúcich sa krajín do skupiny superbohatých a má sa stať hospodárskym hegemónom.

Fogel tiež poukazuje na činitele, ktoré to majú umožniť: *prvým* a najdôležitejším je dynamický rozvoj vzdelávania, podporovaný ohromnými štátnymi investíciami. *Druhým* činiteľom prognózovaného rastu čínskej ekonomiky má byť elastickejší systém politického riadenia, pripúšťajúci iniciatívu zdola. *Tretím* činiteľom je narastajúca rola vidieckeho sektora, ktorý sa stáva hnacím motorom ekonomiky a už v súčasnosti sa podieľa jednou tretinou hospodárskom raste. *Štvrtým* činiteľom je explózia vnútornej spotreby, ktorá bola donedávna tlmená (doteraz Čína sa viac sústreďovala na ex-

port, ako na import¹⁰⁷). Bohatstvo pripadajúce na jedného obyvateľa vzrástlo počas poslednej dekády až trojnásobne, z úrovne 6 tis. USD v r.2000 na 18 tis. USD v r.2010.

V prospech napredovania Číny hovorí aj vysoká miera úspor, vysoké dolárové rezervy (asi 2,8 bil. USD), nízka miera zadlženia (priemerný dlh je asi 136 USD na obyvateľa). Pozíciu Číny vylepšuje aj fakt, že sa jej ekonomiky aktuálna finančná kríza v podstate nedotkla.

5. 3 Nové zoskupenia – transkontinentálne siete

Doposiaľ sme analyzovali priebeh a dôsledky vývoja v bipolárnom modeli sveta – Západ vs. Východ. Avšak vývoj v poslednom období ukazuje, že do tohto súperenia o svetovú dominanciu vstupujú noví hráči – či už individuálne, alebo v rámci integračných zoskupení- sietí (Hofreiter, 213).

Realitou súčasného sveta je, že voči doposiaľ dominantnému Západu, či Severu sa vytvára nová protiváha na osi Východ –Juh a Juh –Juh. V súčasnosti už nielen Západ kooperuje transkontinentálne. Dominantní aktéri Východu – Čína, India, spolu s nimi Rusko sa tiež „rozkročili“ ponad kontinenty, a vytvorili také zoskupenia, ako BRICS (Brazília, Rusko, India, Čína, Juhoafrická republika - JAR), IBSA (India, Brazília, JAR), IMSAC (India, krajiny Mercosur, JAR, Čína).

Rusko sa tiež zaslúžilo o vytvorenie Šanghajskej organizácie spolupráce (ŠOS) ako vzájomnej bezpečnostnej organizácie členských zemí Čína, Kazachstan, Kirgizstan, Rusko, Tadžikistan a Uzbekistan. Štátmi s pozorovateľským štatútom v ŠOS sú India, Pakistan a Irán. ŠOS tiež zdôrazňuje ekonomické väzby medzi štátmi, a slúži ako protiváha americkej hegemonii v Strednej Ázii.

Okrem toho prebiehajú rozhovory medzi krajinami Mercosur a africkými krajinami. India a Brazília sa okrem fóra IBSA orientuje na rozšírenie s africkými štátmi a organizáciami ako NEPAD (*The New Partnership for Africa's Development*) a SADC (*The Southern African Development Community*). Významnou sa môže ukázať i spolupráca na osi Irán –Venezuela a ďalšími juhoamerickými štátmi, ako aj orientácia Turecka na spoluprácu s moslimskými africkými štátmi.

¹⁰⁷ Čína predstavuje 22 % trh pre Austráliu, 12 % trh pre Brazíliu a 10% trh pre Juhoafrickú republiku.

Nemožno si nevšimnúť iniciatívu Ruska, predovšetkým **Vladimíra Putina**, ktorý predstavil svoj plán na vytvorenie novej veľmoci – Eurázijského zväzu. Toto zoskupenie má byť silné, nadnárodné spoločenstvo, ktoré bude schopné stať sa jedným z pólov súčasného sveta, a pritom hrať úlohu efektívnej „spojky“ medzi Európou a dynamickým pacifickým regiónom. Od 1. januára 2012 začala platiť dohoda podpísaná tromi postsovietskymi štátmi – Ruskom, Bieloruskom a Kazachstanom – o Jednotnom ekonomickom priestranstve. Okrem toho už funguje Colná únia medzi rovnakými štátmi, ktoré spolu predstavujú 165 miliónov spotrebiteľov. Je to síce menej než polovica v porovnaní s 27 členmi Európskej únie, ale pokiaľ by sa k Putinovmu projektu pridali ďalšie štáty, pomer síl by sa mohol preklopiť.

Váhu a mocenský potenciál týchto zoskupení poznať nielen v hospodárskej oblasti, ale už i na ich koordinovanom postupe a presadzovaní svojich záujmov na globálnych fórach. Ukázalo sa to počas voľby Turecka za nestáleho člena BR OSN, počas kodanskej konferencie o klimatických zmenách, pri hlasovaniach na valných zhromaždeniach OSN. Rusko a Čína dokážu efektívne blokovať prijímanie rezolúcií Bezpečnostnej rady OSN. Západ dnes vlastne nie je schopný prinútiť lídrov Východu k žiadnym ústupkom. To svedčí o tom, že centrum moci sa začína presúvať, a to nielen na Východ.

Úzka je i spolupráca Ruska a Číny so „zlým dieťaťom“ Blízkeho východu – Iránom. Čínske a ruské investície v Iráne, týkajúce sa vojenskej spolupráce, ale tiež väzieb v rámci energetiky, zblížili iránske záujmy s čínskymi a ruskými. Prípadný útok na zariadenia iránskeho jadrového programu, či iná forma ozbrojenej agresie voči Iránu by sa zrejme udiala bez platnej rezolúcie bezpečnostnej rady OSN, a aj reakcia zo strany Ruska, Číny, ale i krajín OPEC by bola iná, ako v prípade agresie voči Iraku.

Napriek sľubne sa rozvíjajúcej spolupráci krajín Východu a Juhu existuje niekoľko rizík, ktorú môžu ovplyvniť ich pozíciu v súperení o svetové lídersstvo.

5.4 Riziká čínsko-indických vzťahov

Čína a India sú dve najstaršie civilizácie, dve najľudnatejšie mocnosti, dva štáty, ktoré zohrávajú neobyčajne dôležitú rolu na medzinárodnej scéne. No aj tak vzťahy medzi týmito gigantmi patria medzi najzaujímavejšie geopolitické témy.

Čína a India to sú však aj dve mocnosti, ktoré medzi sebou súperia o lídersstvo nielen na úrovni ázijského kontinentu, ale možno i v globálnom rozsahu.

Okrem toho, že oba štáty si konkurujú, Peking a Dillí udržiavajú medzi sebou nielen blízke hospodárske väzby, ale tiež i vojenské. Čína a India ako vzráhajúce sa mocnosti, majú nielen veľa spoločných záujmov, ale i sporných otázok.

Medzi problémové otázky patria spomienky na konflikt z roku 1962¹⁰⁸, ako i incidenty z rokov 1967¹⁰⁹ a 1987¹¹⁰, týkajúce sa sporov o pohraničné územia. Novou výzvou pre vzájomné vzťahy je i snaha Indie získať stále členstvo v bezpečnostnej rade OSN, s čím zatiaľ Čína nesúhlasí. Čína má problémy i s ústretoým prístupom Indie k Dalajlámovi, Indiu zase iritujú dobré vzťahy Číny s Pakistanom – najväčším nepriateľom Indie. Čína udržiava dobré vzťahy i s inými susedmi Indie, napr. Nepálom, Barmou či Bangladéšom, v ktorých buduje nielen rozsiahlu infraštruktúru, ale je i významným veriteľom týchto štátov.

Rivalizácia medzi Čínou a Indiou prebieha i v oblasti energetiky. Vážne napätie vyvolala medzi oboma štátmi spolupráca Indie a Vietnamu pri ťažbe ropy z morského dna vo vodách Juhočínskeho mora. Podľa názorov čínskych predstaviteľov naberá indická energetická politika nebezpečné rozmery a India by mala nielen prestať spolupracovať s Vietnamom, ale čo najskôr i opustiť oblasť Juhočínskeho mora.

Hlavnou arénou vzájomného súperenia sa však stala Afrika. V afrických aktivitách však India zaostáva za Čínou, a to nielen v úspešnosti získavania zdrojov energií, ale i vo vzájomnom obchode. Čína v Afrike úspešne uplatňuje svoju „soft power“. V čase ekonomických a finančných problémov USA sa Čína ukazuje v pozícii „dobrého strýka“ a poskytuje africkým krajinám veľkorysú finančnú pomoc¹¹¹. Čína sa snaží rozširovať svoj vplyv nielen štedrou finančnou pomocou chudobným krajinám, ale aj vysielaním svojich lekárov či učiteľov do chudobných krajín, či poskytovaním štipendií pre záu-

¹⁰⁸ Ozbrojený hraničný konflikt medzi Čínou a Indiou. Príčinou konfliktu bol južný Tibet, ktorý v roku 1914 prideliili Briti Indii. Vojna v tejto tzv. McMahonovej línii sa začala 20.10.1962, po niekoľkých týždňoch bojov Čína ohlásila jednostranné víťazstvo a jej vojská sa stiahli na tibetskú stranu línii. Prímerie nadobudla platnosť 21.11.1962. Čína si ponechať časť Ladakh v Kašmíre, niektoré časti hranice sú stále predmetom sporov, hoci boli v roku 1993 a 1996 podpísané mierové dohody.

¹⁰⁹ Konflikt v indickom štáte Sikkim, známy ako Chola konflikt.

¹¹⁰ Tretí vojenský konflikt medzi Čínou a Indiou o územie Sumdorong Chu (Arunáčalpradéš), ktoré bolo pod správou Indie, ale Čína ho vyhlasovala za svoje územie. Napriek sústredeniu početných síl nakoniec obe strany ukázali zdržanlivosť a konflikt utlmili. Spor bol nakoniec ukončený dohodou z roku 1993.

¹¹¹ Počas návštevy čínskeho prezidenta na africkom kontinente bola poskytnutá priama finančná pomoc alebo formou výstavby rôznych objektov štátom Senegal, Mali, Mauricius, Tanzánia.

jemcov o štúdiu na čínskych vysokých školách. Okrem toho už v 78 krajinách sveta funguje 295 konfuciánskych inštitútov, ktoré propagujú čínsky jazyk, čínsku kultúru a popri tom aj čínsku politiku a čínsky systém vládnutia, ktorý je pre chudobné krajiny čoraz atraktívnejší (Stefanecki, 2009). Čína zorganizovala v roku 2006 v Pekingu čínsko-africký summit, ktorého sa zúčastnilo 48 predstaviteľov afrických krajín. V snahe dosiahnuť Čínu i India zorganizovala dvojdňový indicko-africký summit, ale s oveľa menším efektom - na stretnutí sa zaregistrovalo len 14 predstaviteľov z Afriky.

Dve najdynamickejšie sa rozvíjajúce sa ekonomiky súperia aj v Strednej Ázii, kde sa evidentne prejavuje Nová Veľká hra (*The New Great Game*) o tento región (Horák, 2008). Vzhľadom na zásoby strategických surovín (ropa, zemný plyn) a obnovenie významu regiónu ako dôležitej tranzitnej zóny, začali zjavnejšie prezentovať a presadzovať svoj záujem nielen dve najväčšie susedné mocnosti : Čína a India, ale i Irán, Turecko, Pakistan, do hry vstúpili i USA a Rusko so svojimi globálnymi záujmami. India plánuje v tejto oblasti vybudovať cestnú sieť, železnice i plynovody v hodnote 10 mld. USD. India chce využiť i konkurenčné výhody prírodných zásob a strategickú geografickú polohu Afganistanu. Nezaostáva ani Čína, ktorá už investovala 3 mld. USD do ťažby afganskej medi. India zase podpísala projekt za 7,6 miliardy USD na dve tisíc kilometrov dlhý plynovod, ktorý by do Indie cez Afganistan a Pakistan transportoval 70 miliard m³ plynu ročne z turkménskych polí v *Daulatabade*. O turkménsky plyn zo *Saman-Depe* má pre zmenu záujem Čína.

Z uvedeného vyplýva, že oba štáty, Čína i India dospievajú na veľmoci, ktoré si hľadajú priestor. Napriek rivalizácii a dnes už možno povedať globálnemu súpereniu, si však ani jedna z nich otvorený konflikt neželá. Momentálne silnejšia Čína sa nazdáva, že „v epoche globalizácie sa už nehrá o teritóriá, zdroje alebo trhy, ale o to, kto stanovuje pravidlá, zavádza regulácie, normy, a diktuje obyčaje“ (Leonard, 2009). A Čína chce byť tou mocnosťou, ktorá sa na tom bude významne podieľať, ak nie aj v tomto procese dominovať.

5.5 Riziká čínskeho rozvoja

Napriek všeobecne pozitívnym prognózam čínskeho rozvoja a očakávaniu zmeny svetového lídra, považujeme za potrebné ukázať na riziká, ktoré môžu nárast čínskeho vplyvu a čínskej moci zabrzdiť. Tieto riziká možno rozdeliť na skupinu rizík ekonomických, sociálnych, demografických i politických.

Medzi *riziká ekonomického rozvoja* môžeme zaradiť:

- Vysokú závislosť čínskej ekonomiky na vývoze. Prehlbovanie negatívnych vplyvov krízy na hlavných odberateľov čínskej produkcie zmení správanie sa trhov a zníži dopyt po čínskej produkcii.
- Nadmernú šporovlivosť Číňanov. Štatistiky uvádzajú, že priemerný Číňan šetrí 54 % svojho príjmu. Takéto správanie zrejme bude pretrvávať a schopnosť domáceho trhu absorbovať prebytky produkcie, ktoré sa neumiestnia na zahraničných trhoch, sa nezvýši.
- Vysoký rast HDP, ktorý vzbudzuje nedôveru. Vysoké investície sú vyvolané centrálnym a direktívnym riadením čínskych bánk vládou. Banky sú nútené poskytovať úvery bez garancie ich efektívneho využitia. Známe sú prípady „veží duchov“, „štvrtí duchov“, čo sú megalomanské stavby a stavebné celky, ktoré po vybudovaní zostávajú prázdne, neobývané alebo nevyužívané. Štatistiky však zaznamenali rast HDP.
- Podhodnotený čínsky *jūan*. Čínske vedenie musí odolávať tlaku USA i Európy na zvýšenie jeho hodnoty a zmenu jeho výmenného kurzu. Ak by tomuto tlaku Čína neodolala, znamenalo by to dramatickú zmenu podmienok pre jej export s dopadom na vnútornú stabilitu.
- Nerovnovážny regionálny ekonomický rozvoj. Dominantná časť čínskej ekonomiky je sústredená v pásme východného pobrežia. Východné pobrežie Číny je naviazané na hospodársku výmenu so zahraničnými partnermi, preto sa záujmy obyvateľov tejto oblasti viacej zhodujú so záujmami obchodných partnerov, ako so záujmami obyvateľov iných, prevažne chudobnejších oblastí. I podiel východných oblastí na HDP je prirodzene vyšší, ak nie dominantný, preto i rozvoj zvyšku územia – teda vnútrozemia- je zanedbávaný.

Pri identifikácii a analýze **sociálnych rizík** vyjdeme z obsahu posledného zo skupiny ekonomických rizík, ukazujúcich na sociálnu nerovnosť a potenciál sociálnych konfliktov. Za rizikové činitele považujeme:

- zvyšujúcu sa sociálnu nerovnosť. Nerovnomerný ekonomický rozvoj regiónov je spojený s obrovskými príjmovými nerovnosťami. Ak v pásme okolo 160 km od pobrežia žije 15 % priemyslových robotníkov s relatívne slušným zárobkom, asi 80% Číňanov žije v podmienkach porovnateľných s chudobou (ich príjem sa pohybuje od 3 – 6 USD na rodinu a deň).
- Malú sociálnu solidaritu. Obyvatelia bohatších regiónov nechcú byť solidárni s chudobnejšími, stavajú sa proti prerozdeľovaniu financií na rozvoj chudobnejších a zaostalejších regiónov. Možno je to spôsobené i rozdielnou národnostnou a etnickou štruktúrou.
- Nemožnosť uspokojiť životné potreby vo vnútrozemí vyvoláva migračné tlaky na pobrežnú oblasť, kde dochádza k extrémnemu preľudneniu. Pretože väčšina územia je suchá alebo ťažko obývateľná, podstatná časť

obyvateľstva sa sústreďuje v pobrežnej oblasti a v pásme do 650 km od pobrežia, ktoré je územím národnosti Chan.

- Súčasná populačná politika nevytvára podmienky pre adekvátne sociálne, zdravotné a dôchodkové zabezpečenie starnúcej populácie v nastávajúcich rokoch (podrobnejšie budeme riešiť v skupine demografických rizík).
- Zvyšovanie vlastných životných nákladov, nárast nákladov na výchovu a vzdelávanie detí, preferovanie vlastnej profesijnej kariéry nemotivuje mladých k zakladaniu rodín a plodeniu detí.
- Vzhľadom na regresívny populačný vývoj bude vážne ohrozená právna povinnosť starostlivosti rodín o seniorov (rodičov, starých rodičov). Len ťažko bude mladý Číňan – jedináčik- zabezpečovať pod svojou strechou (ak ju má) starostlivosť o svojich i manželkiných rodičov.

Ak sa okrem hospodárskeho rastu Číny komentuje aj iný činiteľ, tak je to určite **demografia**. Za rizikové faktory považujeme:

- dôsledok straty primátu ako najľudnatejšej krajiny. Poklesom populačného prírastku (z 20 mil. ročne v 70. rokoch na 7,5 mil. v súčasnosti) stratí Čína svoju demografickú prevahu. Jej podiel na svetovej populácii bude 16 % oproti 18 % Indie a 22 % Afriky.
- Starnutie populácie. V dôsledku politiky na obmedzenie pôrodnosti bude dochádzať k starnutiu populácie. Ak je v súčasnosti v produktívnom veku okolo 70 % Číňanov, v roku 2050 to má byť len 54 %. Súčasný demografický bonus tak zanikne a na 1 osobu ekonomicky závislú bude pripadať 1,1 osoby ekonomicky aktívnej. Tým sa stane sociálny, zdravotný a dôchodkový systém neudržateľný.
- Nedostatok pracovnej sily. Spomalenie populačného rozvoja a nízky podiel ľudí v predproduktívnom veku bude mať za následok nedostatok pracovnej sily v priemysle, čo môže mať negatívny vplyv na ekonomický rozvoj.
- Štruktúru populácie podľa pohlavia. Už v súčasnosti je v štruktúre čínskej populácie prevaha mužov voči ženám. V roku 2010 bol pomer 105,2 mužov ku 100 ženám, čo znamená že v súčasnosti chýba v Číne okolo 60 mil. žien. Dôsledku takejto štruktúry je, že okolo 1,5 mil. mladých Číňanov sa neožení, pretože si nenájde ženu; preto sa nenarodí asi 20 mil. detí, bude chýbať asi 100 mil. žien na trhu práce (bude problém zaistiť pracovnú silu na typicky ženské pozície v službách zdravotníctve a pod.).

Ak uvažujeme o **politických rizikách** ďalšieho čínskeho rozvoja, treba vychádzať z charakteru politického systému v Číne. Teda :

- Čína je autoritársky režim pod vedením Komunistickej strany Číny. Systém vládnutia je nedemokratický, potláčajúci akúkoľvek vnútornú opozíciu. Ochrana ľudských a občianskych práv nie je súčasťou právneho poriadku. Tým pádom existuje aj potenciál politických konfliktov.
- Čínske vedenie nepripúšťa možnosť zásadnejšej demokratizácie spoločenského a politického života. Skôr využíva variant rafinovanej diktatúry politických elít, alebo technokracie, ak táto slúži na udržanie a upevnenie vlády Komunistickej strany.
- Autoritársky režim je príčinou, prečo je brzdené širšie uplatňovanie čínskej „soft power“ v demokratickom svete.
- Obmedzovanie prístupu k informáciám, blokovanie Internetu a cenzúra je prejavom slabosti politického režimu.
- Obmedzovanie slobody zhromažďovania, prísna regulácia vzniku a činnosti mimovládnych organizácií a záujmových združení je vyjadrením obavy pred samoorganizovaním sa spoločnosti.
- Centralizovaný systém riadenia znamená, že akákoľvek iniciatíva zdoľa je tlmená.
- Záujmy Číny v ázijskom priestore komplikujú vzťahy s Japonskom a čiastočne i rivalizácia s Indiou a Vietnamom, ako vynárajúcou sa mocnosťou.
- Zraniteľným miestom čínskej zahraničnej politiky je i problém Taiwanu.

5.6 Vzťahy Čína – USA

Odkedy Čína odmietla nezmyselné pokusy o „kultúrnu revolúciu“, začala sa venovať hospodárskym reformám a zvyšovať svoj mocenský potenciál, stala sa prioritným objektom záujmu predstaviteľov USA. Keďže Rusko prestalo byť dominantným aktérom v súperení o ázijského hegemonu, sústredila sa pozornosť na rodiaču sa veľmoc – Čínu. Preto **Zbigniew Brzezinski** zaradil Čínu nielen medzi aktívnych geostrategických hráčov, ale i vysvetľuje, prečo je vnímaná ako hrozba. Ako píše, vznik „veľkej Číny“ bude mať nevyhnutné dôsledky pre postavenie USA a aktívnejšie vystupovanie Číny v ázijskom regióne i na svetovej scéne bude mať nepriaznivý vplyv na postavenie Ruska, pretože Čína začala rozdeľovať geopolitické rozdelenie moci v Ázii (Brzezinski, 1999)

Uvedomujúc si mocenský potenciál Číny začala sa americká administratíva sústreďovať na zabránenie vzniku „antihegemonistickej koalície“ Číny, Ruska a Iránu, ktorá by pre USA znamenala rovnaké nebezpečie, ako bol bývalý sovietsky blok. Lenže teraz by bola koalícia vedená Čínou. **Brzezinski**

v čase písanie knihy *Veľká šachovnica* (1997) zrejme reagoval na vznik „šanghajskej päťky“¹¹² v r.1996, ktorá sa neskôr, v r.2005 rozšírila na Šanghajskú organizáciu spolupráce¹¹³. Čínu ako potenciálneho protivníka v budúcej možnej vojne označil aj knihe *Voľba: Globálna nadvláda alebo globálne vedenie*. Na inom mieste píše, že stabilitu vo východoázijskej oblasti ohrozuje rastúca moc niekoľkých štátov, pričom uvádza, že rozvíjajúca sa Čína pripomína imperiálne Nemecko; Čína dráždi Japonsko, jedná povýšenecky s Indiou a prehliada Rusko (Brzezinski, 2004).

Oficiálna politika Číny však prezentuje iný postoj : oproti unilaterálnej politike USA chce uskutočňovať multilaterálnu diplomaciu, orientovanú na harmonizáciu svojich vzťahov so susedmi, Európskou úniou a rozvojovými štátmi vo všetkých častiach sveta¹¹⁴. Podľa názorov čínskych predstaviteľov regionálna integrácia a spolupráca môže spôsobiť oslabenie amerického vplyvu v Ázii, preto majú USA taký negatívny postoj k narastaniu čínskeho vplyvu na regionálnu integráciu.

Vo vzájomnom súperení chce čínske vedenie využívať stratu americkej „soft power“, najmä v súvislosti s vojnou v Iraku a Afganistane. Svoju popularitu chce budovať na kreovaní „zrkadlového obrazu“ USA (Leonard, 2009).

- Čína na prvé miesto stavia suverenitu štátu, jeho právo na slobodu v riadení vnútorných záležitostí, V tomto je zásadným odporcom západnej politiky intervencií voči suverénnym štátom, vrátane tzv. humanitárnych intervencií.
- V otázkach, v ktorých americkí politickí stratégovia presadzujú a propagujú konsenzus podľa svojich predstáv, Číňania hovoria o úspechu gradualizmu, postupných reforiem a harmonickej spoločnosti.
- Americkej vojnej rétorike, prezentovaniu vojenskej sily USA chcú Číňania čeliť mierovou rétorikou. Keď americkí politici hovoria o potrebe zmien diktátorských režimov, čínski diplomati argumentujú rešpektovaním suverenity, kultúrnych a civilizačných rozdielov. Tam, kde americká administratíva používa v zahraničnej politike sankcie, blokády a embargá, Číňania ponúkajú pomoc a obchodnú výmenu, nepožadujú za to splnenie žiadnych podmienok. Oproti americkému nanucovaniu svojich názorov stavajú Číňania potrebu vypočuť si i iné názory.

¹¹² Čína, Rusko, Kazachstan, Kirgizstan a Tadžikistan

¹¹³ Okrem šanghajskej päťky i Uzbekistan, od r.2005 majú štatút pozorovateľa Irán, India a Pakistan.

¹¹⁴ Príkladom toho sú aktivity v rámci ŠOS, BRICS, africké angažovanie i skutočnosť, že Čína zrušila všetky clá v obchode s 45 rozvojovými krajinami. Pozri : LEONARD, 2009 , s.182-183.

V oblasti vojenských spôsobilostí Čína, poučená z vývoja v bývalom Sovietskom zväze, nehodlá vstupovať do pretekov v zbrojení so Spojenými štátmi. Ich zámerom a oficiálnou stratégiou je asymetrická stratégia, ktorej cieľom je neutralizovanie americkej prevahy menšími nákladmi. Čína sa neusiluje získať vojenskú prevahu, ale chce dosiahnuť zvýšenie rizika neúspechu pre potenciálneho agresora maximalizáciou jeho škôd a strát, resp. ceny za prípadnú vojenskú agresiu. Čínski stratégovia oficiálne prezentujú cieľ stať sa „*asymetrickou supermocnosťou*“ (Leonard, 2009, s.196). Autori tejto stratégie využívajú obsesiu amerických predstaviteľov na ozbrojené sily a ich vybavenie, a preto chcú zohľadniť a využiť ďalšie aspekty stratégie : využitie ekonomickej, politickej a právnej roviny pri budovaní nevojenského vojnového potenciálu -*non-military warfare* (Leonard, 2009, s.197). V stratégii uvádzajú, ako možno ekonomický potenciál (*economic warfare*) využiť na poškodenie potenciálneho protivníka. Konkrétne analyzujú, ako by mohla Čína so svojimi dolárovými rezervami spôsobiť škody Spojeným štátom. Veľká pozornosť je venovaná tomu, ako je možné využívať právny vojenský potenciál (*lawfare*) v súperení so Západom. Chcú pritom využívať verejnú mienku obyvateľov Západu, ktorí sa domáhajú rešpektovania medzinárodného práva pri vedení vojny, ochrany ľudských práv vo vojne, rešpektovania suverenity štátov apod. Strategickým cieľom Číny je dosiahnuť i na pôde OSN nesúhlas s takým využívaním moci, ako to prezentujú USA (Leonard, 2009).

Postoj Číny k prebiehajúcej rivalizácii s USA a snahe zabrzdiť jej vplyv v širšom geopolitickom rozsahu najlepšie vystihuje tento názor : „ *USA vyhrávajú vojnu v Tichom oceáne, posilňujú svoje základne na ostrove Guam a na Okinave i Havaji. Číne sa to nepáči, ale v tejto vojne sa nebudú angažovať. Čína sa angažuje v inom spôsobe súperenia, ktorý spočíva na hospodárskych investíciách, v obchode, imigračnej politike i v diplomacii úsmevov. Proti tomu nemôžu USA nič robiť, a preto v tomto smere prehrávajú. Nemôžu zadržať vzostup čínskej moci.*“ (Leonard, 2009, s. 200).

A postoj USA ? Už sme prezentovali, že vnímajú narastanie moci ázijských mocností ako ohrozenie. Zároveň si uvedomujú, že nemajú dostatok zdrojov ani dostatočný politický vplyv, aby bezprostredne reagovali na zmeny mocenských pomerov vo všetkých regiónoch. Preto sa skôr budú orientovať na zachovanie regionálnej mocenskej rovnováhy podporovaním vzájomne si konkurujúcich a rivalizujúcich regionálnych mocností. Tým sledujú, aby v žiadnom regióne sa neobjavila mocnosť, schopná zbaviť USA pozície hegemoná. G. **Friedman** to vyjadril jednoznačne : „ *Spojené štáty americké nepotrebujú vyhrávať vojny. Stačí, ak budú pôsobiť tak, aby si druhá strana*

nemohla vybudovať dostatočnú silu, ktorá by sa im postavila na odpor.“(Friedman, 2009,s.18).

Potvrdením tejto stratégie bolo aj vystúpenie prezidenta **Baracka Obamu** počas návštevy Austrálie keď vyhlásil, že Spojené štáty chcú rozšíriť svoj vplyv v ázijsko-tichomorskej oblasti. Komentátori sa domnievajú, že to signalizuje odhodlanie USA čeliť rastúcej moci Číny v regióne, predovšetkým zabrzdiť Čínu v jej snahe získať dominanciu v Juhočínskom mori (SME, 17.11.2011).

Čiastkový záver

Usporiadanie sveta po skončení 2. Svetovej vojny bolo buď bipolárne (Západ - Východ, Sever-Juh,), alebo unipolárne s hegemoniou USA.

Charakteristickým rysom súčasného sveta je vytváranie *sietí*, tvorených množinami sociálnych subjektov (jednotlivci, sociálne skupiny, organizácie, obchodné spoločnosti, nadnárodné spoločnosti, štáty), prepojených jedným alebo viacerými špecifickými druhmi vzájomnej závislosti, ako sú zásoby, priateľstvo, odpor, bezpečnosť, konflikt, výmena, obchod, energie, suroviny a pod.

Markantnými prvkami súčasného sieťového usporiadania s globálnym vplyvom sú *transnacionálne korporácie, postmoderné integrované štáty (EÚ, OECD) a rýchlo sa rozvíjajúce štáty* (napr. Čína, India, Brazília). Na regionálnej úrovni sú významnými prvkami sieťového usporiadania *obnovujúce sa moderné štáty v arabskom svete, ale i krachujúce, zlyhávajúce, nefunkčné štáty*¹¹⁵ *a ostatné premoderné štáty „periférie“*.

Sieťová geopolitika (Staniszkis,2009), ako nevyhnutný dôsledok sieťovej organizácie ľudskej spoločnosti, je nová forma organizácie svetového poriadku, v ktorom sa končí predstava medzinárodného politického systému s jedným centrom, s jedným hegénom a rozdelenie sveta medzi viacerých aktérov, ktoré ovládajú svoje sféry vplyvu podľa svojej filozofie. To svedčí o tom, že centrum moci sa začína presúvať, a to nielen na Východ.

Dôsledkom je, že centrum moci sa začína presúvať, a to nielen na Východ. Nárast vplyvu transkontinentálnych sietí a aktérov mimo Centra postupne

¹¹⁵ Podľa štatistiky Failed States Index vypracúvaných americkým The Fund for Peace až v 125 štátoch sveta existuje riziko zlyhania alebo už sú v stave zlyhania.

mení globálne pomery síl, aktéri z doteraz dominantného Centra už ďalej nebudú môcť sami rozhodovať o globálnych bezpečnostných problémoch.

Interakcie aktérov pri sieťovom usporiadaní svetového systému sú mnoho-variantné. Okrem skupinového záujmu siete je namieste kalkulovať i s egoizmom a záujmami jednotlivých členov siete. To predstavuje riziko pri prognózovaní budúcich stavov medzinárodného systému.

Aj tak si dovoľíme vysloviť názor, že budúce usporiadanie svetového systému bude polycentrické, pričom centrá vojenskej moci nebudú totožné s centrami ekonomickej moci.

Literatúra použitá v kapitole

BRZEZINSKI, Z. *Velká šachovnice. K čemu Ameriku zavazuje její globální převaha*. Praha, Mladá Fronta, 1999. ISBN 80-204-0764-2. 232 s.

BRZEZINSKI, Z. *Volba: Globální nadvláda nebo globální vedení*. Praha: Mladá Fronta, 2004. ISBN 80-204-1179-8. s. 290

FERGUSON, N. *Civilization. The West and the Rest*. [online]. New York-Penguin Books, 2011. 402s. [cit. 14.2.2016] dostupné z http://www.amazon.com/Civilization-West-Rest-Niall-Ferguson/dp/0143122061#reader_0143122061

FOGEL, R. Droga ku chiínskej hegemonii. *Europa, príloha Newsweek Polska*. [online]. 04.04. 2010. [cit. 27.12.2015]. dostupné z :<http://www.newsweek.pl/Europa/droga-ku-chinskiej-hegemonii,56249,1,1.html>

FRIEDMAN, G. *Nasledujúcich 100 rokov. Prognóza na 21.storočie*. Bratislava: Ikar, 2009. ISBN 978-80-551-2041-6 s.18.

FRIEDMAN, G. *Nasledujúce desaťročie. Kde sme ...a kam sa uberáme*. Bratislava: Ikar, 2011. ISBN 978-80-551-2625-8

HOFREITER, L.. Komplexita a sieťové usporiadanie – riziká globálnej bezpečnosti. In: UŠIAK, J., LASICOVÁ, J., KOLLÁR, D., eds. *Bezpečnostné fórum 2013*. Zborník vedeckých prác. Banská Bystrica: FPVMV, 2013. 1.zväzok. s.9-17. ISBN 978-80-557-0496-8.

HORÁK, S. *Rusko a Střední Asie po rozpadu SSSR*. UK v Prahe: Karolinum, 2008. 226 s. ISBN 978-80-246-1472-4.

LEONARD, M. *Zrozumieć Chiny*. Warszawa: NADIR Media Lazar, 2009, 256 s. ISBN 978-83-922453-7-7,

MORRIS, I. *Social Development* [online]. Stanford University, 2010. 233 s. [cit.12.2.2016] Dostupné z <http://www.ianmorris.org/docs/social-development.pdf>

MORRIS, I.: *Why the West Rules –for Now. The Patterns of History . and what they reveal about the Future*. Farrar, Straus and Giroux, New York, 2010. ISBN 978-0-374-29002-3. 750 s

STANISZKIS, J. *O moci a bezmoci*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. 199 s. ISBN 978-80-7325-183-3

STEFANECKI, R. Miękką siłą. *Newsweek*, 2009, 8/2009, Warszawa, Axel Springer Polska. 16.02.2009. s. 43. ISSN1642-5685,

Záver

Bezpečnostné prostredie súčasného sveta je zložitý, komplexný systém, ktorého štruktúru tvoria subsystémy sociálnej, prírodnej a technickej (technologickej) povahy a ich vzájomné interakcie.

Potreba systémového prístupu k skúmaniu bezpečnostného prostredia spočíva v tom, že všetky prvky a procesy v bezpečnostnom prostredí sú tak tesne spojené a tak spolu súvisia, že ich nie je možné posudzovať samostatne, separátne. Zmena parametra ktoréhokoľvek prvku bezpečnostného prostredia vyvolá zmenu (buď okamžite, alebo za určitý časový okamih) zmenu ostatných parametrov, resp. ovplyvní výslednú úroveň bezpečnostnej situácie.

Najzložitejším subsystémom v bezpečnostnom prostredí je sociálny, spoločenský, či ľudský podsystem, predstavujúci ľudskú spoločnosť. Sama ľudská spoločnosť je systémom pozostávajúcím z niekoľkých spoločností, ktoré môžu byť, alebo reálne sú, *rasovo, kultúrne, nábožensky* odlišné. Okrem toho, v každej z týchto spoločností, predstavujúcich určitý sociálny priestor, môže existovať *sociálne, politické, ekonomické* či *profesijné rozvrstvenie* jej členov.

Bezpečnostné prostredie súčasného sveta nie je prostredím, ktoré by sme mohli definovať ako *newtonovský, deterministický* systém, ktorý sa riadi deterministickými zákonmi, majúcimi charakter lineárnych procesov smerujúcich do rovnováhy. V newtonovskom, deterministickom systéme platí, že po výskyte javu, udalosti či procesu vždy nasleduje jeho príslušný následok. Takýto systém funguje podľa pravidiel, ktoré sú známe alebo sú zistiteľné, pomocou nich je možné identifikovať stavy systému v časových následnostiach. Potom by stačilo poznať východiskové podmienky, aby sme mohli určiť stav skúmaného problému v ľubovoľnom momente v budúcnosti, ale i v minulosti.

Procesy v reálnom svete a jeho bezpečnostnom prostredí neprebiehajú podľa deterministických modelov. Neplatí, že to, čo bolo v minulosti existuje i v prítomnosti a toto bude logicky pokračovať i do budúcnosti. Nie vždy má jeden a ten istý jav, udalosť i rovnaký následok. Budúci stav nemôžeme uvažovať len ako výsledok akejsi dohody, pôsobenia pravidiel, ako následok spracovania súčasných stavov, hodnôt. Reálne bezpečnostné prostredie existuje v priestore a v čase, má svoju vnútornú dynamiku vývoja štruktúry

aktérov, činiteľov, ich stavov i ich vzájomných vzťahov. V každom bode trajektórie jeho vývoja môže dôjsť k neočakávaným, dramatickým javom, ktoré môžu vyvolať odchýlky od očakávaného stavu alebo trendu vývoja. Je to preto, že reálne bezpečnostné prostredie sa vyznačuje nestabilitou ako dôsledkom nemožnosti kontrolovať a riadiť všetky procesy v ňom prebiehajúce i činitele, ktoré tieto procesy vyvolávajú. Aj keď dokážeme pomerne presne popísať počítačové podmienky v danom bezpečnostnom prostredí, v ľubovoľnom čase jeho vývoja môžu sa objaviť nepredvídateľné, neočakávané javy a procesy (nazývané aj strategické šoky), nezamýšľané dôsledky ľudského konania či faktor náhody, ktoré budú zdrojom novej kvality stavu bezpečnostného prostredia¹¹⁶.

Dnešný moderný svet je zložitý systém, zložitejší než kedykoľvek predtým. Tento vzájomne technologicky previazaný systém, majúci globálny rozmer, má neobmedzené množstvo stupňov voľnosti – príležitostí, možností, volieb, čo zároveň spôsobuje jeho nestabilitu. Vzájomné prepojenosť a závislosť zložitej infraštruktúry nevyhnutnej pre zabezpečenie životného štýlu postmoderného človeka ho robí zároveň i zraniteľným voči vplyvu neočakávaných (?) a udalostí, ktoré môžu vzniknúť v jednom z podsystémov spoločnosti a spôsobiť tak otras v celom systéme. Môžu kedykoľvek nastať udalosti prekvapivého charakteru, ktoré môžu vyvolať chaos, napáchať škody a mať potenciálne obrovský dopad na ľudský život. Tieto „extrémne udalosti“ nazýva **John Casti** „*udalosti X*“, a sama udalosť X je výsledkom zložitosti, ktorá sa vymkla kontrole¹¹⁷.

Politológ **Thomas Homer-Dixon** v knihe *The Upside of Down (Svetlá stránka pádu)*¹¹⁸ na margo súčasného sveta píše, že dôsledkom rastu počtu väzieb jeho subsystémov vzniká taká tesná prepojenosť, že porucha v jednej časti otrasie celým systémom. Identifikuje päť „*tektonických stresov*“, ktoré môžu zvýšiť riziko kaskádového zrútenia životne dôležitých systémov. Jav, ktorý nazýva „*synchrónny zlyhanie*“, môže spôsobiť:

- energetický stres z narastajúceho nedostatku konvenčnej ropy;
- ekonomický stres z narastajúcej globálnej ekonomickej nestability a prehlbujúcej sa príjmovej nerovnosti medzi bohatými a chudobnými;

¹¹⁶ Ako príklad môžeme uviesť vplyv prírodných katastrof s veľkým deštruktívnym účinkom, veľkých epidémií apod. V sociálnom prostredí to môže byť napr. objavenie sa charizmatického vodcu, ktorý ovplyvní vnútorné politické procesy v štáte.

¹¹⁷ CASTI, J. *Udalosti X. Možné scénáre kolapsu dnešného zložitého sveta*. Praha: Management Press, 2012. ISBN 978-80-7261-205-5

¹¹⁸ HOMER –DIXON, T. 2006. *The Upside of Down*. Dostupné na Internete : <http://www.theupsideofdown.com/theargument.html>

- demografický stres z nerovnomerného rastu populácie v bohatých a chudobných krajinách, z rastu počtu mestskej populácie a populácie v chudobných krajinách;
- stres zo zhoršovania životného prostredia, znečisťovania pôdy, vody, lesov a zhoršovania podmienok rybolovu;
- klimatický stres zo zmien v zložení zemskej atmosféry.

Riziká vyplývajúce zo zložitosti súčasného sveta a jeho bezpečnostného prostredia spočívajú najmä v emergentom správaní sa svetového systému, ktoré vzniká v dôsledku interakcií jeho podsystémov a prvkov, ako i z nedostatku znalostí o vlastnostiach, ktoré vzniknú ako dôsledok týchto interakcií.

Napriek zdokonaľujúcim sa schopnostiam prognózovať budúci vývoj, vždy bude dochádzať k udalostiam, ktoré sme nepredpokladali. Je to preto, že súčasný svet je zložitý, nestabilný a neusporiadaný systém a v každom bode trajektórie jeho vývoja môže dôjsť k odchýlkam od očakávaného stavu, objavenia sa extrémnych udalostí, strategických šokov, ktoré môžu dramaticky zmeniť podmienky života ľudí a ich bezpečnosť.

Bezpečnostné prostredie, charakterizované i nelinearitou, môže následkom jedinečných udalostí, procesov, podnetov, náhodných alebo chaotických javov meniť svoju štruktúru, väzby, môžu vznikať nové vlastnosti systému, ktoré sme nepredpokladali. I malé zmeny, relatívne nepatrné udalosti môžu v nerovnovážnom systéme, akým je bezpečnostné prostredie, vyvolať zmeny a turbulencie, ktoré ovplyvnia bezpečnostnú situáciu v širšom bezpečnostnom prostredí.

V záujme efektívneho riešenia bezpečnostných problémov v danom bezpečnostnom prostredí treba každý jav posudzovať ako systém prvkov, častí, ako jednotu vzájomne prepojených, spolupôsobiacich predmetov, procesov, vzťahov. Je to dané najmä tým, že každý jav je tvorený súborom vzájomne sa podmieňujúcich javov (predpokladov) na nižšej úrovni, pre ktoré sú charakteristické vzťahy podmienenosti, kauzality a príčinnosti. Inak povedané, nič sa nedeje bez príčiny, každý jav má svoje príčiny, ktoré vznikajú ako dôsledok vzájomného pôsobenia javov na nižšej úrovni.

Uvedomenie si týchto skutočností je predpokladom pre racionálne rozhodovanie o zaisťovaní bezpečnosti referenčných objektov.

Menný register

- Arbetnot, J., 81
Aristoteles, 43
Armstrong, J.S., 102
Attali, J, 111
Balabán, M., 21
Bauman, Z., 65
Bednáriková, M., 103, 105,
Blaut, J., 35
Brzezinski, Z., 150, 151,
Buřita, L., 102,
Buzan, B., 27
Casti, J., 158
Cibáková, S., 20
Cicero, 73
Cohen, S.B., 26
Craik, K., 20
Delpéch, T., 114
Demokritos, 44
Descartes, R., 44
Diamond, J., 143
Dolinec, V., 18
Engels, F., 43
Ferguson, N., 143
Fogel, R., 143
Frank, L., 21, 105,
Friedman, G., 129, 130, 153,
Galatík, V., 21
Gibbon, E., 111
Haushofer, K., 26
Herder, J., G., 81
Hlaváč. I.,
Homer – Dixon, T., 158
Huntington, S., P., 36
Janošec. J., 22
Jones, E., 35
Kagan, R., 129
Kant, I., 43
Karaffa, V., 22
Kmec, V., 15, 17
Kohút., M., 19
Korba, M., 16, 17,
Korzeniowski, L.F., 51, 53
Krásný, A., 21
Laml, R., 19
Lasicová, J., 17
Leonard, M., 129
MacKinder, H., 24
Mahan, A., 24
Marshall, M., 30
Michálek, A., 48
Mohamed, 101
Montesquieu, 96
Morris, I., 137, 139
Obama, B., 157
Olejár, M., 103
Pillsbury, M., 133
Polonský, D., 18, 19,
Porada, V., 65
Putin, V., 145
Rašek, A., 21
Sorokin, P., 45
Spykman, N., 25
Šindelář, J., 105
Škvrnda, F., 16
Toffler, A., 37
Tofflerová, H., 37
Tylor, E., B., 73
Ušiak, J., 18
Voltaire, 81
Wæver. O., 27
Wallenstein, P., 31
Wallerstein, I., 33, 34
Židek., R., 20

Zoznam použitých skratiek a symbolov

a i.	- a iné
a pod.	- a podobne
a kol.	- a kolektív
B	- bezpečnosť
BK	- bezpečnostný komplex
BP	- bezpečnostná politika
BR	- bezpečnostná realita
BRICS	- Brazília, Rusko, India, Čína, Juhoafrická republika
CCTV	- Closed Circuit Television
čl.	- článok
DCDC	- Development, Concepts and Doctrine Centre
EÚ	- Európska únia
HDP	- Hrubý domáci produkt
IBSA	- India, Brazília, JAR
IMSAC	- India, krajiny Mercosur , JAR, Čína
IOM	- International Organization for Migration
IVO	- Inštitút pre verejné otázky
JAR	- Juhoafrická republika
KI	- Kritická infraštruktúra
Mercosur	- Mercado Común del Sur, združenie voľného obchodu juhoamerických štátov
MMF	- Medzinárodný menový fond
MO SR	- Ministerstvo obrany Slovenskej republiky
NATO	- Nord Atlantoc Treaty Organization
NEPAD	- The New Partnership for Africa's Development
NIC	- National Intelligence Council
NUTS	- Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques
OPEC	- Organisation of the Petroleum Exporting Countries
OSN	- Organizácia spojených národov
OS SR	- Ozbrojené sily Slovenskej republiky
r	- realita
RBK	- regionálny bezpečnostný komplex
s	- space, priestor
SADC	- The Southern African Development Community
SNŠ	- Spoločenstvo nezávislých štátov
ŠOS	- Šanghajská organizácia spolupráce

- t
 - VÚC
 - ZHN
- čas
 - vyšší územný celok
 - zbrane hromadného ničenia

Ladislav Hofreiter
Bezpečnostné prostredie súčasného sveta

Vydavateľ: Radim Bačuvčík – VeRBuM
(Přehradní 292, 763 14 Zlín 12, Česká republika)
Zlín, 2016

1.vydání. 160 stran.
Počet výtisků: 100

Tisk: EDIS – vydavateľstvo ŽU v Žiline, Univerzitná HB, 010 26 Žilina

www.verbum.name

ISBN 978-80-87500-79-8

prof. Ing. Ladislav Hofreiter, CSc.

Profesor na Katedre bezpečnostného manažmentu Fakulty bezpečnostného inžinierstva ŽU v Žiline. Absolvent VVTŠ Liptovský Mikuláš (1979), postgraduálne štúdium VA Brno (1983 - 1986), vedecká hodnosť CSc. - VA Liptovský Mikuláš (1998), habilitovaný na FŠI Žilinskej univerzity v Žiline v odbore Občianska bezpečnosť (2004), profesor v odbore Národná a medzinárodná bezpečnosť (2015). Zaoberá sa problémami teórie bezpečnostnej vedy a bezpečnostného manažmentu.

Autor alebo spoluautor 4 vedeckých monografií, 5 vysokoškolských učebníc, 150 publikačných výstupov, viac ako 250 domácich a zahraničných citácií a ohlasov.

Člen vedeckej rady European Association for Security; člen-akademik International Academy of Life Protection, Ukrajina; člen vedeckej rady Security & Safety Research Institute, Poľsko; člen Commission for Assessing the Qualifications of Security Specialists, EAS, Poľsko-Ukrajina, člen Expertnej skupiny pre vedu a výskum v oblasti prevencie kriminality, SR.

ISBN 978-80-87500-79-8

9 788087 500798 >